

Кравчук Оксана Володимирівна

**Теорія та технології
вивчення освітньої галузі
"Людина і світ"**

Навчальний-методичний посібник

Умань-2011

ББК
УДК

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту розвитку дитини Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № _____ від _____ 2011 року).

Рецензенти:

Грітченко А.Г. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри професійної освіти і комп'ютерної технології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Кравчук О.В. Теорія та технології вивчення освітньої галузі «Людина і світ». Навчально-методичний посібник. – Умань: ПП Жовтий, 2011. – 142 с.

Навчально-методичний посібник являє собою цілісну систему теоретичних та практичних матеріалів, які можуть бути використані у викладанні означеної дисципліни у вищих навчальних закладах з проблеми впровадження інноваційних технологій навчання на уроках з курсу «Я і Україна» в початкових класах.

Посібник адресовано студентам напряму підготовки «Початкова освіта» денного та заочного відділення, а також викладачам вузів та вчителям початкової школи.

ББК
УДК

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ТЕМА № 1. Інноваційні тенденції розвитку сучасної освіти	5
ТЕМА № 2. Особливості змісту педагогічної технології саморозвитку «Будинок вільної дитини по М. Монтессорі»	18
ТЕМА № 3. Вальдорфська педагогіка при вивченні освітньої галузі «Людина і світ» у початкових класах	33
ТЕМА № 4. Методика застосування комп'ютерно-інформаційних технологій навчання на уроках з курсу «Я і Україна»	49
ТЕМА № 5. Технологія організації навчальної проектної діяльності	58
ТЕМА № 6. Технологія гуманної педагогіки Ш.О. Амонашвілі	70
Практичні заняття з дисципліни «Теорія та технології вивчення освітньої галузі «Людина і світ»»	93
Програма з дисципліни «Теорія та технології вивчення освітньої галузі «Людина і світ»»	100
ДОДАТКИ	112
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	137

ВСТУП

*В кожній людині – сонце, так дай йому засяяти.
Сократ*

Реформування системи освіти України в контексті соціальних перетворень зумовлює необхідність її вдосконалення, наближення до рівнів світових освітніх стандартів. Серед основних завдань модернізації освітньої галузі у Державній програмі визначено вдосконалення системи підготовки педагогічних працівників та підвищення ролі вчителя у формуванні громадянського суспільства. Завдання розбудови системи вищої освіти зумовлюють необхідність розв'язання наукових і практичних проблем, пов'язаних з професійною підготовкою майбутнього вчителя початкових класів.

Сучасна початкова школа повинна формувати в молодшого школяра наукову картину світу, розуміння місця людини в ній, ставлення до навколишнього середовища та до самого себе. Постійно зростаючі вимоги до змісту й організації навчально-виховного процесу в початкових школах потребують нових, більш ефективних підходів і до підготовки майбутніх учителів, удосконалення їхніх особистих якостей, підвищення рівня професіоналізму.

Посібник охоплює проблеми викладання інтегрованого курсу «Я і Україна», а також висвітлює інноваційні технології вивчення цього курсу в початковій школі. Посібник містить рекомендації у формі відповідей на актуальні запитання складені на основі досвіду впровадження інноваційних технологій.

Мета курсу – оволодіння майбутніми вчителями початкових класів методикою застосування інноваційних технологій при вивченні курсу «Я і Україна».

Для зручності засвоєння студентами нових знань у посібнику в належній послідовності викладений зміст програми даної дисципліни, навчально-методичний матеріал, тематика практично-лабораторних робіт, творчі завдання для самостійного опрацювання. Зміст курсу розроблено з урахуванням модульно-рейтингової системи, тому в посібнику пропонуються завдання для модульного контролю знань студентів.

ТЕМА № 1. Інноваційні тенденції розвитку сучасної освіти.

План:

1. Історичні аспекти педагогічної технології.
2. Традиційні технології навчання у сучасній школі.
3. Класифікація педагогічних технологій.
4. Умови ефективності інноваційних педагогічних процесів.

1. Термін «педагогічна технологія» з'явився в освіті порівняно недавно. Щодо навчального процесу його було вжито у 1886р. англійцем Джеймсом Саллі. Однак дискусія з приводу того, чи існує в природі педагогічна технологія як певний інструмент навчання й виховання, яким може оволодіти кожний педагог, триває дотепер. У ній окреслилося дві принципові позиції. Прибічники однієї переконані, що виховання й навчання є творчими процесами, інтуїтивним осягненням світу іншої людини і відповідним впливом на цей світ. Їх опоненти доводять, що педагогічний процес має інструментальний характер. Його мета полягає у вихованні особистості із заздалегідь заданими властивостями.

Одним із перших оприлюднив ідею технологізації навчального процесу видатний чеський мислитель-гуманіст, педагог, громадський діяч Ян-Амос Коменський (1592-1670), стверджуючи, що школа є майстернею, «живою типографією», яка «друкує» людей. Учитель, на його думку, в педагогічному процесі користується тими засобами для виховання й освіти дітей, що й типографські працівники, створюючи книгу. Технологія навчального процесу, за переконаннями Я.-А. Коменського, повинна гарантувати позитивний результат навчання. Функціонально вона має бути своєрідною дидактичною машиною, яка, за умови правильного користування нею, забезпечувала б очікуваний результат. Для цього слід чітко окреслити цілі, вміло вибрати засоби, встановити жорсткі правила їх використання. Усе це свідчить, що Я.-А. Коменського розглядав технологізацію як важливий засіб впровадження провідних дидактичних принципів.

Видатний французький філософ і педагог епохи Просвітництва Жан-Жак Руссо (1712-1778) основою розвитку особистості вважав вільне виховання, за якого «дитина живе в радості, самостійно відчуваючи, слухаючи, спостерігаючи світ, духовно збагачуючись, задовольняючи жагу пізнання». Зважаючи на природу дитини, необхідно відмовитися від встановлених волею вихователя обмежень, відучать дитину від сліпого підкорення цій волі, дотримуватися непорушних природних законів. Внутрішньою мотивацією цього процесу є прагнення дитини до самовдосконалення, самопізнання, творчого саморозвитку.

Швейцарський педагог Йоганн-Генріх Песталоцці (1746-1827) актуальним завданням педагогіки вважав створення «механізму освіти», що дасть змогу кожному підготовленому педагогу, який докладе багато власних зусиль, виховувати будь-яку дитину.

Концепція розвитку особистості американського гуманіста Карла Роджерса (1902-1987) основана на протиставленні когнітивного (засвоєння знань, розвиток особистості учня під неухильним контролем педагога) і дослідного (зорієнтованого на особистісний розвиток та емоційну сферу учня) типів навчання. За твердженням Роджерса, особистий досвід самоцінний для учня і тому є єдиним критерієм оцінювання життєвих подій. Учіння, у процесі якого особистість самостійно розвивається, приносить величезне задоволення, вирішально впливаючи на особистість людини.

Австро-німецький філософ та педагог, засновник антропософії Рудольф Штейнер (1861-1925) започаткував індивідуальний підхід до виховання дітей, який ліквідував відокремлення навчання дівчаток і хлопчиків, поділ за соціальними прошарками, ступенем обдарованості і належності до різних віросповідань. Найважливішою проблемою людського мислення Штейнер вважав необхідність «зрозуміти людину, як засновану на собі само вільну особистість». На основі антропософії, яка вивчає людину в тілесному, душевному і духовному аспектах, він створив педагогіку, що охоплює розвиток і саморозвиток цілісної особистості, її здібностей до пізнання, мистецтва, розвитку власних почуттів, моральних

здатків і релігійних переживань. Завдання педагога Штейнер вбачав у використанні технології, що розвивають у особистості здатність до орієнтованих на різноманітність світу суджень і умовисновків. Саме цей принцип було покладено в основу навчання і виховання у першій Вільній вальдорфській школі.

Представники «педагогіки творчості» (Ф. Гансберг, Е. Лінде, Г. Шаррельман) засуджували спроби впливати на неповторну особистість дитини за допомогою технології. Будучи переконаними, що до кожної особистості дитини необхідно добирати індивідуальні засоби виховання, вони не визнавали ідеї і можливості створення педагогічної технології, яка могла б стати ключем до душі дитини.

На відмові від педагогічної технології як інструменту впливу на дитину ґрунтуються традиції «вільного виховання», які започаткували і розвивали у Росії Лев Толстой (1828-1910), Костянтин Вентцель (1857-1947), Луїза Шлегер (1863-1942), та ін. Вони заперечували можливість «технологізувати» педагогічний процес, пропагували ідею створення особливого дитячого світу, «пробудження душі дитини», прагнення зберегти в людини оригінальність і яскравість дитинства, а успішність чи не успішність роботи навчального закладу оцінювали не на підставі використовуваних технологій, а зважаючи на творчу спрямованість особистості педагога, на створений ним клімат у процесі навчання й виховання.

Загалом, технологія як феномен є важливою складовою історії людства, формою вираження інтелекту, сфокусованого на розв'язанні важливих проблем буття, синтезом розуму і здібностей людини.

Підходи дослідників до визначення поняття «педагогічна технологія» різноманітні. Російський учений Борис Лихачов (1929-1998) розглядає педагогічну технологію як сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і поєднання форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; організаційно-методичний інструментарій педагогічного процесу. Російський педагог-новатор Ігор Волков тлумачить її як опис системи дій учителя та учнів, які слід виконувати для оптимальної реалізації навчального процесу. Педагог-дослідник П. Москаленко вважає цей феномен

послідовним (системно представленим) рядом вказівок, діяльностей і операцій моделювання, реалізації діагностики ефективності, корекції процесу навчання або виховання. Володимир Безпалько визначає педагогічну технологію як проект певної педагогічної системи, що реалізується на практиці, як змістову техніку реалізації навчально-виховного процесу.

На думку російського педагога Михайла Кларіна, педагогічна технологія є системною сукупністю і порядком функціонування всіх особистісних, інструментальних і методичних засобів, що використовуються для досягнення педагогічних цілей. Російський учений Віталій Сластьонін вбачає в ній закономірну педагогічну діяльність, яка реалізує науково обґрунтований проект дидактичного процесу і володіє більш високим ступенем ефективності, надійності, гарантованого результату, ніж за використання традиційних методик навчання. За українською дослідницею Ольгою Козловою, педагогічна технологія є радикальним оновленням інструментальних і методологічних засобів педагогіки і методики за умови збереження наступності розвитку педагогічної науки і шкільної практики, набором технологічних процедур, які забезпечують професійну діяльність учителя, - гарантованістю кінцевого результату.

Спільним в усіх визначеннях є спрямування педагогічної технології на підвищення ефективності навчального процесу, що гарантує досягнення запланованих результатів навчання.

Педагогічна технологія функціонує як наука, що досліджує найраціональніші шляхи навчання, і як система способів, принципів і регулятивів, які застосовують у навчанні, і як реальний процес навчання. Не менш поширений погляд на неї як на конструкцію, стратегію, алгоритм дій педагога, організацію педагогічної діяльності. Але як би її не розглядали, головне в педагогічній технології – розроблення, деталізація інструментальних аспектів педагогічного процесу. Створення нової технології, як правило, є наслідком незадоволення результатами навчання й виховання, а також неефективністю педагогічної діяльності як професійного експерту. Суттєвою особливістю педагогічної технології є те, що довільним діям вона протиставляє жорсткі алгоритмічні приписи, систему логічно вмотивованих дій, послідовний перехід від елемента до елемента.

2. Технологія навчання – це шлях освоєння конкретного навчального матеріалу в межах предмета, теми, питання. У сучасній українській школі використовуються як традиційні, так і нові технології навчання. До традиційних умовно можна віднести пояснювально-ілюстративне, проблемне, програмоване і диференційоване навчання.

Пояснювально-ілюстративне навчання. Воно забезпечує сприймання учнями навчальної інформації з одночасним її узагальненням, засвоєнням понять, законів, теорій. Ця технологія навчання орієнтує на репродуктивне засвоєння знань, умінь і навичок. Вона забезпечує всебічне та міцне засвоєння навчальної інформації й оволодіння способами практичної діяльності. Найефективніша вона у тому разі, коли зміст навчального матеріалу є переважно інформативним і надто складним для того, щоб учні здійснювали самостійний пошук знань.

Пояснювально-ілюстративне навчання забезпечує швидке засвоєння навчальної інформації, формування знань, умінь і навичок, що унеможлиблює прогалини в знаннях, особливо у слабо встигаючих учнів. Крім того, колективне засвоєння знань дає змогу виявити типові помилки й орієнтувати школярів на їх усунення. Однак воно не передбачає самостійного пошуку учнями у процесі оволодіння знаннями, не сприяє підготовці людей із творчим мисленням, здатних самостійно вирішувати творчі пізнавальні завдання. Тому в школі поряд з *пояснювально-ілюстративним* використовують проблемне, програмоване, диференційоване навчання.

Проблемне навчання. Цей вид навчання передбачає послідовні й цілеспрямовані пізнавальні завдання, які учні розв'язують під керівництвом учителя й активно засвоюють нові знання.

Проблемне навчання – один із типів розвиваючого навчання, суть якого полягає у формулюванні проблемних завдань, проблемному викладі й поясненні знань учителем, у різноманітній самостійній роботі учнів.

Використання теоретичних та експериментальних завдань ще не робить навчання проблемним. Все залежить від того, наскільки вчителю вдається надати цим завданням проблемного характеру і поєднувати проблемний підхід з іншими

методичними підходами. Завдання стає пізнавальною, якщо воно потребує роздумів, викликає в учнів пізнавальний інтерес, спирається на попередній досвід і знання за принципом апперцепції – залежності сприймання від минулого досвіду, наявних в учнів уявлень і знань для більш точного засвоєння нового матеріалу.

Проблемне навчання є важливим засобом розвитку розумових сил учнів, їх самостійності та активності, творчого мислення. Воно забезпечує місце засвоєння знань, робить навчальну діяльність захоплюючою, оскільки вчить долати труднощі. Однак воно потребує тривалого часу на вивчення навчального матеріалу, є недостатньо ефективним щодо формування практичних умінь і навичок, дає невисокий результат при засвоєнні нового матеріалу, коли самостійний пошук недоступний учням.

Програмоване навчання. Воно є одним із різновидів репродуктивного підходу до навчання, який передбачає використання спеціальних навчальних програм. *Програмоване навчання* – навчання з використанням програми управління процесом засвоєння знань, умінь і навичок і відповідного контролю за ним.

Такою програмою є письмовий виклад інформації, що міститься в системі взаємопов'язаних ступенів, яка забезпечує здійснення зворотного зв'язку. Загалом, програмоване навчання є особливою, цілеспрямованою технологією організації навчального процесу. Засвоєння дози інформації повинно готувати учнів до сприйняття наступної дози. Засвоєння кожної дози інформації має відбуватися відповідно до пізнавальних можливостей учня, самоконтролю за процесом засвоєння інформації.

Для реалізації програмованого навчання використовують спеціальні програмовані підручники і навчальні машини.

Позитивним у програмованому навчанні є виокремлення головного, істотного в навчальному матеріалі; забезпечення оперативного контролю за процесом засвоєння знань; логічна послідовність у засвоєнні знань, що дає змогу працювати в оптимальному темпі й здійснювати самоконтроль, індивідуалізувати навчання.

За неправильного підходу програмоване навчання може звести роль учителя до ролі інструктора, збіднити можливості розвитку творчості учнів.

Диференційоване навчання. Його особливість полягає у виокремленні і посиленні вивчення окремих предметів як провідних, профілюючих.

Диференційоване навчання - організація навчально-виховного процесу з урахуванням типових індивідуальних особливостей учнів.

У навчальному процесі застосовують такі види диференціювання:

- а) диференціювання за здібностями;
- б) диференціювання за відсутністю здібностей;
- в) диференціювання за майбутньою професією.
- г) диференціювання за інтересами учнів.
- д) диференціювання за талантами дітей.

Кожен з розглянутих видів диференціювання має свій зміст методики навчання, що є предметом вивчення спеціальних галузей педагогіки.

Диференційоване навчання у практичній діяльності вчителя може виражатися в тому, що всі учні отримують завдання однакової складності, але слабшим з них надають індивідуальну допомогу.

Позитивним у *диференційованому навчанні* є наявність можливостей ставити перед учнями навчальні завдання, що передбачають пошук, створення передумов для використання комплексних розумових дій. Як правило, розв'язання навчальних завдань відбувається у процесі спілкування членів групи, що сприяє вихованню колективізму, формуванню комунікативних якостей, поділу праці між членами групи. Ще однією перевагою *диференційованого навчання* є опосередковане керівництво учителя навчальним процесом.

3. Складність, багатогранність педагогічної діяльності є чинником, що відкриває простір для багатьох педагогічних технологій, динаміка продукування яких постійно зростає. Широкий спектр, багатоваріантність педагогічних технологій зумовлюють необхідність їх класифікацію. Найдосконалішою

серед багатьох вважають класифікацію, за якою педагогічні технології згруповано за різноманітними системними та інструментально значущими ознаками. Відповідно в сукупності педагогічних технологій виокремлено:

1. За рівнем застосування:

- загально педагогічні (стосуються загальних засад освітніх процесів);
- предметні (призначені для вдосконалення викладання окремих предметів);
- локальні та модульні (передбачають часткові зміни педагогічних явищ).

2. За провідним чинником психічного розвитку:

- біогенні (провідна роль належить біологічним чинникам);
- соціогенні (переважають соціальні чинники);
- психогенні (провідна роль належить психічним чинникам).

3. За філософською основою:

- матеріалістичні та ідеалістичні;
- діалектичні та метафізичні;
- наукові та релігійні;
- гуманістичні й антигуманні;
- вільного виховання та примусу.

4. За науковою концепцією засвоєння досвіду:

- асоціативно-рефлекторні (в основу покладено теорію формування понять);
- біхевіористські (англ.. – поведінка) (за основу взято теорію на учіння);
- розвивальні (ґрунтуються на теорії розвитку здібностей);
- сугестивні (засновані на навіюванні);
- нейролінгвістичні (засновані на нейролінгвістичному програмуванні);
- гештальттехнології (нім. –цілісна форма, образ, структура і технологія) та ін. (засновані на психотерапевтичному впливі).

5. За ставленням до дитини:

- авторитарні (засновані на чіткій надмірній регламентації);
- дидактоцентристські (центровані на навчанні);
- особистісно-орієнтовані (гуманно-особистісні, технології співробітництва, технології вільного виховання).

6. За орієнтацією на особистісні структури:

- інформаційні (формування знань, умінь, навичок);
- операційні (формування способів розумових дій);
- емоційно-художні й емоційно-моральні (формування сфери естетичних і моральних відносин);
- технології саморозвитку (формування само управляючих механізмів особистості);
- евристичні (розвиток творчих здібностей);
- прикладні (формування дієво-практичної сфери) технології.

7. *За типом організації та управління пізнавальною діяльністю:*

- структурно-логічні технології навчання ;
- інтеграційні технології;
- ігрові технології;
- комп'ютерні технології;
- діалогові технології;
- тренінгові технології.

Педагоги-практики розробляють авторські технології, які поєднують у різних варіантах елементи апробованих технологій. Як правило, всі вони зорієнтовані на реалізацію змісту і досягнення мети різнорівневого і різнопрофільного навчання.

На основі однієї теорії навчання можуть вибудовуватися різні технології.

4. Інноваційність не є і не може бути самоціллю в педагогічній практиці. Мета її полягає в оптимізації навчально-виховного процесу, в забезпеченні його відповідності умовам і тенденціям суспільного буття. Саме в цій площині постає проблема ефективності інноваційних педагогічних процесів. Для раціонального управління нововведеннями необхідно знати передумови їх ефективності, тобто чинники, які сприяють або стримують ефективний їх перебіг і розвиток. Ефективність тлумачиться як співвідношення результатів дій і витрат на їх досягнення. Це означає, що навіть найвищий за певних умов результат ще не засвідчує максимальну ефективність діяльності. Необхідно враховувати, які засоби і ресурси було затрачено задля його досягнення. Наприклад, якщо дві технології навчання дітей математики забезпечують приблизно однаковий рівень її освоєння, то ефективнішою буде та, що потребує найменших

зусиль. Але стверджувати про більшу чи меншу ефективність дій можна лише тоді, коли досягнута їх мета.

Впровадження інновацій у педагогічний процес навчального закладу покликане забезпечити підвищення якості навчання й виховання дітей або знизити витрати на досягнення звичних результатів освіти. Йдеться про те, що метою будь-якого нововведення є підвищення ефективності педагогічного процесу. Ступінь ефективності залежить від того, яких витрат потребує конкретне нововведення і як довго воно даватиме корисний ефект. Якщо через незначний час після впровадження нововведення актуальною буде проблема щодо освоєння нового, яке нейтралізує дію попереднього, то корисний ефект такого нововведення не може бути значним, а значить витрати на його впровадження виявляться невиправданими. Отже, ефективність нововведення залежить від досягнутого завдяки йому корисного ефекту, тривалості використання інноваційної технології, витрат на її впровадження.

Нерідко інноваційні дії можуть бути результативними, але малоефективними. Це відбувається тоді, коли, діючи інакше, того самого результату можна досягти за менших витрат, або коли при тих витратах можна здобути кращий результат.

Загалом, будь-який інноваційний процес з погляду його ефективності значною мірою ризикований. Суть не лише у потенціалі ефективності інноваційної ідеї, а й у багатьох чинниках, що впливають на впровадження і використання інноваційної педагогічної технології. Одні з цих чинників універсальні і виявляються в будь-якій сфері людської діяльності, інші – поширені в педагогічному середовищі.

До найголовніших недоліків інноваційної діяльності в педагогічній сфері належать такі:

1. Потенційно ефективні новації не впроваджуються або впроваджуються із значним запізненням, що суттєво обмежує можливості одержання корисного ефекту від використання нововведення.

2. Іноді стимулом для впровадження новації стає її модність, а не очікуваний педагогічний ефект.

3. Низький ефект від впровадження новації виникає внаслідок явного чи прихованого її опору або неправильної організації інноваційних процесів.

4. Значне перевищення витрат на впровадження новацій порівняно з прогнозованими показниками.

5. Непомітно тривалі строки впровадження.

Усі ці проблеми є наслідком неправильного оцінювання затрат часу, фінансових, організаційних, кадрових та інших ресурсів, недостатньо продуманої технології впровадження, неврахування психологічних чинників новацій, слабких волевих зусиль їх ініціаторів, сильного опору консервативної, рутинерської частини педагогічного колективу.

Запобігання негативним проявам у педагогічній інноваційній діяльності сприяє дотримання умов, необхідних для ефективного перебігу інноваційного процесу. Як відомо, кожне нововведення долає необхідні етапи від зародження потреби в ньому до його здійснення і тривалого використання.

Якість реалізації інноваційного процесу, як і будь-якої іншої діяльності, зумовлюється його цілями, методами і засобами, організованістю, знаннями, здібностями, зацікавленістю виконавців у досягненні найвищих результатів, особливостями комунікації між ними.

Особливо важливим є формування мети впровадження. Тільки конкретність, прозорість, чіткість окреслених у ній параметрів дає змогу на основі їх порівняння зі здобутими результатами прийняти рішення про доцільність тривалого використання нововведення або зупинення роботи щодо реалізації інноваційної ідеї.

Учасники інноваційного процесу, крім готовності і прагнення впроваджувати новації, повинні мати належну кваліфікацію для виконання покладених на них обов'язків. На практиці нерідко буває, що педагог може успішно реалізувати у навчальному процесі і вимоги програми, володіти різноманітними методиками навчання й виховання, але при цьому не відчувати потреби в новому саме через відсутність у структурі особистості творчого потенціалу. Тому необхідною умовою ефективної інноваційної діяльності є спеціальна підготовка педагога, нагромадження та осмислення ним досвіду такої діяльності, внутрішня

налаштованість на пошук та досягнення нового. Певною мірою культивувати таку налаштованість у собі може кожна людина.

Отже, доступність, своєчасність надходження, достовірність інформації, сприятливий для професійного спілкування клімат забезпечують ефективну взаємодію всіх учасників інноваційного процесу, своєчасне виявлення і розв'язання конфліктів, що є передумовою злагодженої роботи колективу.

ТЕМА № 2. Особливості змісту педагогічної технології саморозвитку «Будинок вільної дитини по М. Монтессорі».

План:

1. Історія виникнення технології. Концептуальні положення.
2. Мета і завдання технології саморозвитку.
3. Методи та форми формування громадянських почуттів в молодших школярів при вивченні освітньої галузі «Людина і світ». Тип уроку.

1. М. Монтессорі (1870-1952) – видатний італійський педагог, реалізувала ідеї раннього розвитку і вільного виховання.

Марія Монтессорі народилася в сім'ї інженера-будівельника Александро Монтессорі і Ренільди Стоппарі, в маленькому провінційному містечку Чиаравалле. Матері Марії в освіті було відмовлено, тому всі її сили були спрямовані на виховання доньки. Вона підтримувала в дитині прагнення до відкриття нового і невідомого, до свободи, прищеплювала якості лідера. Якось, серйозно захворівши, Марія сказала матері: « Не бійся, мамо, я не можу померти мені занадто багато треба буде зробити». У 16 років Марія стає єдиною дівчиною, зарахованою до політехнічного інституту. Її завзятість у здобутті освіти була настільки велика, що навіть у театр вона ходила з підручником математики. Після закінчення інституту Марія починає займатися медициною. Директор медичної школи при Римському університеті зустрів її заяву словами: «Бажання стати лікарем не тільки безпрецедентне, а й неможливе для жінок». Коли в прийомі до школи їй було остаточно відмовлено, вона звернулася по допомогу до Папи Льва XIII. Його втручання дозволило Марії стати першою жінкою – студенткою Римського університету.

Працювати домашнім лікарем Монтессорі не довелося – пацієнти не відчували довіри до жінки-лікаря. У 1899 році Марії запропонували стати директором Римського Ортофренічного інституту. Вона взялася за дуже складну справу – виховання й освіту розумово відсталих дітей, кинутих батьками і взятих під опіку державою. Дітей, яких їй довірили, тримали замкненими і кидали їм їжу, як тваринам. Суспільство відмовилося від них, Монтессорі було дозволено експериментувати з ними скільки

завгодно. Саме тут зароджується знаменитий «метод Монтессорі», поширений у сьогоднішній західноєвропейських загальноосвітніх школах. Незабаром діти, поміщені в людські умови, показали надзвичайні результати.

Свою першу школу вона відкрила в 1907 році в Сан-Лоренцо, яку назвала «Будинком дитини». У ній спочатку навчалося 50 некерованих дітей. У цій школі педагогами проводилися заняття з розумово відсталими дітьми. За допомогою ряду своєрідних завдань, вправ і умілого застосування принципу саморозвитку, коли малюк займається сам, ці діти так успішно навчалися, що до моменту вступу до школи вони по своєму розвитку навіть перевершували нормальних дітей. Тоді це так уразило М.Монтессорі, що вона писала: «...що ж треба робити з нормальними дітьми, щоб вони стали слабкішими моїх нещасних?» Це відрізнялося від попереднього досвіду Марії. Комісії визнали, що вони не піддаються навчанню, хоча діти були просто соціально і культурно знедоленими, жили в жахливих злиднях, не мали можливості вчитися, досита їсти і жити в нормальній сім'ї. Колеги були вражені тим, як доктор медицини могла так низько впасти. Вони вважали, що, обіймаючи посаду вчителя в бідному районі, вона деградує як вчений і особистість. Через два роки Марія стала відома всьому світові.

М.Монтессорі як лікар розуміла, що для духовного розвитку дитини важливо навчити його відчувати. Вона розкрила свій талант педагога, перш за все в навчанні дітей моторики і сенсорике, а також в розвитку у них навиків листа, читання і рахунку. У довгих систематичних дослідженнях був накопичений багатий матеріал, який піддався ретельному аналізу.

Педагогічна система Монтессорі впливає з ідей двох французьких лікарів – Ітара і Сегена. Ітар відомий тим, що практично довів можливість за допомогою особливих вправ виховувати розумово відсталих дітей. Він же обґрунтував методичний розвиток слуху в глухонімих дітей. Едуард Сеген у вихованні фізично слабких дітей вправами для м'язів запропонував розвивати їхню рухову здатність, причому варто починати з імітації, як пасивної вправи, яка наслідуює всі види довільних рухів. Після цього йде систематичне виховання зовнішніх відчуттів, ознайомлення з формами предметів,

інтелектуальне і моральне виховання. Монтессорі вирізняла в методі сегена провідну роль духовного моменту – педагог повинен уміти звертатися до людини, яка дремає в душі дитини. Вчитель є каталізатором процесу виховання або його помічником.

М.Монтессорі як лікар розуміла, що для духовного розвитку дитини важливо навчити його відчувати. Вона розкрила свій талант педагога, перш за все навчанні дітей моторики і сенсорике, а також в розвитку у них навиків листа, читання і рахунку. У довгих систематичних дослідженнях був накопичений багатий матеріал, який піддався ретельному аналізу.

У цьому напрямі дитина розглядається як особа з самого народження. Кожна дитина, як і кожна людина, унікальна.

У цьому і закладена її головна відмінність від інших систем. Дитині надається можливість самостійно рухатися, розвиватися; і все це відбувається спонтанно, але якщо в якихось випадках йому необхідна допомога дорослого, він її отримує. Дорослі ж організовують середовище для дитини, в якому він вже рухається сам. Дітям дозволяється робити помилки, їх не критикують. Дитина має почуття глибокої особистої гідності, яке легко поранити, - це одна з головних ідей методу Монтессорі.

У Марії були сподвижники. Одним із них був доктор медицини, професор Піццалі, який створив в Італії школу наукової педагогіки, що мала за мету підготовку вчителів у дусі нового плину педагогічної думки. Другим – відомий антрополог Джузеппе Серджи, який у своїх педагогічних працях так визначав шлях до відродження людства: методичне вивчення об'єкта виховання під керівництвом педагогічної антропології й експериментальної психології.

Коли прийшов до влади Муссоліні, Монтессорі вигнали з Італії за непокірливість і вона перетворилася в «громадянку світу». У 1912 році її книгу «Метод Монтессорі» було перекладено англійською мовою, у 1939 році опубліковано книгу «Таємниця дитинства», а в 1949 році – «Абсорбуючий розум». Марія тричі висували на здобуття Нобелівської премії, її приймали королі, президенти і прем'єр-міністри. На знак її впливу на французьку освіту їй було вручено орден Почесного легіону, декілька країн присудили їй докторські ступені.

В особистому житті Марія була глибоко нещаслива. Навчаючи і виховуючи дітей чотирьох континентів, через низку трагічних обставин вона була відлучена від виховання власної дитини. Можливо, такою була її плата за всесвітній успіх.

Ідеї Монтезорі зародилися на початку ХХ століття, а наприкінці його дістали всесвітнє визнання. У Швейцарії в деяких кантонах систему введено законом. У Великій Британії засновано Товариство імені Монтезорі. Багато шкіл існує у Франції та Бельгії. Прохолодно ставляться до цієї системи в Німеччині, а в Росії, Україні – із загально зростаючим інтересом. Існує проект «Система Монтезорі в Росії», який є одним з напрямів роботи міжнародного освітнього проекту Метрополіс, розробленого відповідно до угоди Міністерства науки й освіти Нідерландів.

Портрет Марії Монтезорі прикрашає грошову купюру Італії.
Концептуальні положення.

Методика Монтезорі є моделлю особистісно орієнтованого підходу до навчання і виховання. В її основі лежить ідея про те, що кожна дитина, з її можливостями, потребами, системою стосунків проходить свій індивідуальний шлях розвитку. Впродовж усього життя Марія Монтезорі уважно спостерігала за дітьми. Вона зрозуміла, що все, що вони роблять, аж ніяк не випадкове. Не випадково вони починають співати або вимагають, щоб іграшки лежала на певному місці. Монтезорі зробила висновок, що діти проходять певні етапи розвитку. З двох до чотирьох років – час порядку, дитина вимагає точного виконання всіх церемоній. Якщо привчають її до порядку в цьому віці, то це залишається з нею на все життя. Приблизно з 3,5 до 4,5 років дітям подобається писати, а з 4,5 до 5,5 дітям подобається читати. Тільки до шести років діти «убирають» у себе запахи, кольори, звуки. Яким покажуть їй світ дорослі в цьому віці, таким вона його і сприйматиме на слух, на зір, на запах. У 5-6 років дитина виходить із власного світу і перетворюється на активного дослідника довкілля і людей. У неї розвивається здатність до абстракції. В дев'ять років діти починають почуватися вченими, їм самим хочеться пояснити світ.

Три провідних положення характеризують сутність педагогічної теорії М. Монтезорі:

- 1) виховання повинно бути вільним;
- 2) виховання повинно бути індивідуальним;
- 3) виховання повинно спиратися на дані спостережень за дитиною.

Звернення дитини до вчителя **«Допоможи мені це зробити самому»** – девіз педагогіки Монтессорі.

Феномен педагогіки Марії Монтессорі полягає в її вірі у природу дитини, в її прагненні виключити будь-який авторитарний тиск на людину, яка формується, в її орієнтації на ідеал вільної, самостійної, активної особистості.

Біологічною передумовою тут є ідея про те, що життя будь-якої людини є існування вільної активності, а, отже, дитина, яка розвивається, має природжену потребу в свободі і спонтанності. Виходячи з цього, Монтессорі відмовилася бачити сутність виховання у формуючому впливу на дитину, протиставивши йому проблему організації середовища, найбільш відповідного дитячим потребам, здібностям та інтересам. При цьому обов'язково враховувалися перспективи того, що Л.С.Виготський назвав «зоною найближчого розвитку».

Монтессорі була переконаним противником класно-урочної системи. Вона відмовилася від парт, за якими діти повинні сидіти нерухомо, від кафедри, що ставить учителя на авторитарну позицію, від колективних уроків, що не враховують індивідуальних здібностей конкретної дитини. Вона виступала проти єдиних для всіх навчальних програм, що не дозволяють дитині просуватися своїм теплом і реалізовувати свої інтереси.

Усе життя дитини – від народження до громадянської зрілості – є розвиток її незалежності і самостійності.

Урахування сенситивності і спонтанності розвитку.

М. Монтессорі відкрила одну з найважливіших відмінностей дитячого світу від дорослого – наявність так званих сенситивних (тобто найбільш сприятливих) періодів сприйняття миру. Цих періодів декілька, і в дорослому стані вони вже ніколи не повторюються.

Сенситивні періоди розвитку дитини – це ті періоди, коли розвивається певна ділянка мозку і, отже, саме в цей час потрібно створити навколо дитини таке середовище, щоб вона сприяла розвитку навиків, пов'язаних з цією ділянкою.

Єдність індивідуального і соціального розвитку.

У розумі немає нічого такого, чого колись не було б у почуттях.

Сутність розуму в упорядкуванні і зіставленні.

Замість навчання дітей потрібно надати їм умови для самостійного розвитку й освоєння людської культури.

Мислення дитини повинно проходити всі необхідні стадії: від предметно-діючого до наочно-образного, і тільки після цього досягається абстрактний рівень.

Вона наполегливо підкреслювала необхідність не обмежувати діяльність дитини виключно з іграшками. Монтессорі була супротивником ролевих ігор, ігор – наслідувань і ігор – заміщень, тому що малюки однаково «вбирають» і погане і хороше і можуть відтворювати це в спонтанній рольовій грі.

Основне місце в Монтессорі - методі займають ігри – вправи, в ході яких дитина взаємодіє наодинці з предметами підготовленого середовища. Тут застосовані ігри по правилах, а також рухливі ігри, якщо з них виключений елемент змагання і порівняння малюків один з одним.

Інтерес – перше, що М. Монтессорі виділяє в своїй педагогіці.

Друге – індивідуальний підхід.

Діти з групи Монтессорі без особливих зусиль поступають в найпрестижніші школи і вчаться в них достатньо успішно. Це пояснюється тим, що вони володіють широким кругозором, мають внутрішню мотивацію, що сформувалася, до пізнання нового, уміють концентруватися на роботі, можуть аргументовано обстоювати свою думку і міркувати про проблему, вони уважні, наглядові, самостійні і, нарешті, вони більш дисципліновані.

2. Головна мета школи Марії Монтессорі – постачати «харчі» для природного процесу саморозвитку, створювати довкілля, яке сприяє цьому.

Завдання:

1. Навчити дитину якомога раніше здійснювати свій вибір.
2. Виробити в дитині уміння користуватися наданими свободою і довірою.

3. Допомогли дитині створювати і підтримувати навколо себе порядок.

4. Навчити в ранньому дитинстві шанувати закон.

5. Навчити терпимого і шанобливого ставлення до всіх оточуючих.

6. Створити умови для розвитку в дитини почуття любові й поваги до самого себе.

7. Тренувати волю дитини в ранньому дитинстві, щоб виробити цивілізовану поведінку в будь-якій ситуації.

8. У ранньому дитинстві сформувати культуру поводження з усіма навколишніми предметами.

9. Навчити дитину в ранньому дитинстві самостійно планувати свою діяльність і досягати наміченого.

Онук Марії Монтесорі, Маріо, у своєму посланні Ірландському товариству імені Монтесорі в 1989 році писав: «Марія Монтесорі відкрила «секрет дитинства», його важливість для формування людини. Це дає можливість вести дитину її власним вільним шляхом, з чистим екологічним баченням її зв'язку і спорідненістю з природним і соціальним оточенням. З цього виникає потреба боротися за ідеали миру в усьому світі заради виживання всього людства». На межі ХІХ – ХХ століть педагогічна наука вже підійшла до розуміння того, що освіта не формує дитину, а лише надає можливості для розвитку її здібностей за допомогою власної діяльності. Вчитель повинен тільки організувати цю діяльність належним чином.

У цій системі відсутній учитель, якому важко підтримувати дисципліну повної нерухомості, який виснажує себе і дітей довгими нотаціями. Вчительку замінив дидактичний матеріал, а вона керує самодовільною безпосередньою діяльністю дітей. Це матеріал – найважливіша частина методу Монтесорі, це в узагальненому виді досвід попередніх поколінь, сконцентрована людська культура. Освоюючи їх, діти освоюють досвід, накопичений у соціумі.

Єдиних програм навчання в школі не існує, кожна дитина здійснює даний їй природою унікальний шлях розвитку. В школі немає уроків. День починається із загального «кола». Щоранку на 15 – 20 хв. усі збираються разом. Звучить тиха музика. Учням подобається, коли вчитель сам грає на якомусь інструменті –

піаніно, скрипці, гітарі. Потім починається загальна розмова або обговорення.

Після «кола» всі розходяться, кожний вибирає сам, чим він займатиметься - математикою, історією, літературою. Хтось розмовляє з учителем, хтось готує доповідь у бібліотеці. Коли роботу закінчено цілком, дитина показує її вчителю, щоб обговорити здобутий результат.

Дитина не отримує оцінок, але обов'язково дістає оцінку своєї праці від дорослих і дітей, оцінює себе сама.

Учням ніхто не дає ніяких завдань, не пояснює нову тему, ніхто їх не запитує біля дошки. Навчальна робота базується на абсолютній довірі до дитини, на вірі в її прагнення до пізнання довкілля.

Кожний учень веде запис досягнень. Там можуть бути написані такі слова: «Я відразу біжу на допомогу, коли мене кличуть», «Я вмію придумати цікаву справу». Про свої успіхи дитина розповідає на «колі», а діти вирішують, чи так це насправді. І якщо всі погодилися, то на аркуші особистих досягнень з'являється про це запис.

Серед дня буває ще одне загальне заняття, яке в старших дітей довше, ніж у молодших. Це занурення в предмет. Діти знову на 20 хв. збираються разом, а вчителі називають це «коло» дидактичним. Тут звичайно формується в систему знання з того або іншого предмета, уточнюються поняття, осмислюється термінологія, обговорюються доповіді й повідомлення.

Структура будь-якого дидактичного матеріалу цілком відповідає логіці формування певного поняття. Це фіксується в спеціальній розробленій учителем зошитах. Таких зошитів в учня три, з трьох інтегрованих предметів – рідної мови, математики і космічного виховання. Заповнюючи їх один за одним, учень мовби добудовує логіку вивчення предмета, переводить матеріальне в абстрактне, уточнює й систематизує свої знання.

Багаторічні спостереження за самостійним розвитком дітей навели монтесорі-педагогів на думку про необхідність читання предмета «космічне виховання» в двох площинах. Горизонталь – щорічно повторювані і пов'язані зі зміною пір року зміни в природі і житті людей.

3. Метод навчання громадянської освіти – процес двосторонньої цілеспрямованої діяльності вчителя та учнів задля вирішення дидактичних завдань з громадянської освіти.

Метод (від грецького «методос» – шлях) – шлях досягнення визначеної мети.

Успіх навчання залежить як від правильного визначення його мети і завдань, так і від способів досягнення їх, тобто від **методів навчання**. Незважаючи на те, що методи навчання використовуються протягом багатьох віків, з самого виникнення школи розробка теорії методів навчання завдавала і завдає вченим-педагогам немало клопотів. Спостерігаючи за процесом навчання в школі, дидактик і методисти звернули увагу на надзвичайну різноманітність видів зовнішньої діяльності вчителя і учнів на уроці. Ці види діяльності і стали називати методами навчання: вчитель розповідає – він використовує метод розповіді; діти читають книгу – метод роботи з книгою; учень розв'язує задачу – метод розв'язування задач; учитель викликав учня для перевірки знань – метод усного опитування і т.д.

Кількість таких методів у різних авторів виявлялась надто великою, а найменування їх вкрай різноманітними. Виникла необхідність впорядкування цього широкого і багатогранного переліку методів. Для цього потрібно було вказати суттєві ознаки, за якими можна було б визначити, чи варто даний вид діяльності вчителя і учня називати методом навчання, чи це є якоюсь іншою характеристикою навчання. При визначенні сутності методів думки педагогів розійшлися: одні автори визначали метод як сукупність прийомів навчальної роботи, інші – як шлях, по якому учитель веде учнів від незнання до знання, треті – як форму змісту навчання, четверті – як спосіб взаємопов'язаної діяльності вчителя і учнів, спрямованої на досягнення завдань навчання. При цьому майже всі означення вірні. Однак, в якій мірі вони найсуттєвіші і дозволяють осмислити процес навчання та організувати його? – питання залишається відкритим.

Пригадайте, які дидактичні завдання з громадянської освіти ви знаєте?

(Методична наука і практика пропонують викладачу широкий арсенал методів і прийомів навчання. Його творча

діяльність полягає в тому, щоб раціонально використовувати в навчальному процесі методи, що якнайкраще забезпечують досягнення поставленої мети.)

У практиці викладання, що традиційно склалася, значне місце посідають *інформаційно-розвивальні методи* (лекція, пояснення, розповідь, бесіда). Для закріплення й удосконалення знань учнів особливо часто використовують репродуктивні методи (переказ – відтворення навчального матеріалу, виконання вправ за зразком, лабораторних робіт за інструкцією). Вони більш орієнтовані на запам'ятовування й розуміння навчального матеріалу, менш – на розвиток творчого мислення, активізацію самостійної пізнавальної діяльності. Домінування цих методів призводить до неправильного уявлення студентів про мету навчання – у них формується враження про те, що метою навчання є саме знання. Проте інформаційно-розвивальні методи відіграють важливу роль у процесі навчання – створюють інформаційний базис для формування навчальних компетентностей вищого рівня.

Одним з найефективніших інформаційно-розвивальних методів навчання є також *пояснювально-ілюстративний метод*. Інакше його можна назвати також інформаційно-рецептивним. Він відображає діяльність викладача й студента. Цей метод полягає в тому, що викладач повідомляє готову інформацію різними засобами, а студенти сприймають, усвідомлюють і фіксують її в пам'яті. Повідомлення інформації педагог здійснює за допомогою усного слова (розповідь, лекція, пояснення), друкованого слова (підручник, посібник), наочних засобів (картини, схеми, відеофільм), практичного показу способів діяльності (вирішення завдання, складання плану, анотації тощо). Пояснювально-ілюстративний метод – один з найбільш раціональних способів передачі узагальненого і систематизованого досвіду людства.

Репродуктивний, або інструктивно-репродуктивний, метод використовується для набуття навичок умінь через систему завдань неодноразовим відтворенням повідомлених знань і показаних способів діяльності.

Проблемний виклад навчального матеріалу використовують в процесі проблемної розповіді, проблемної бесіди, лекції та інших методів.

Лекція – логічно завершений, науково обґрунтований і систематизований виклад певного наукового або науково-методичного питання, ілюстративний у разі необхідності засобами наочності та демонстрацією дослідів. Лекція є одним з основних видів навчальних занять і водночас методів навчання у вищій школі. Вона покликана формувати у слухачів основи знань з певної наукової галузі, а також визначати напрям, основний зміст і характер усіх інших видів навчальних занять та самостійної роботи з відповідної дисципліни.

Серед практичних методів навчання особливе місце займає метод проектів.

Частково-пошуковий метод навчання передбачає, що одні елементи знань повідомляє педагог, інші – учні здобувають самостійно, відповідаючи на поставлені запитання чи розв'язуючи проблемні завдання.

Дослідницький метод навчання полягає в залученні учнів до самостійних і безпосередніх спостережень, на основі яких вони встановлюють зв'язки між предметами і явищами дійсності, роблять висновки, пізнають закономірності.

Індуктивний метод навчання передбачає перехід від одиничного до загального. Використовують його переважно на емпіричному рівні пізнання тоді, коли матеріал має фактичний характер чи пов'язаний з формуванням понять. Він ефективний під час вивчення технічних механізмів, виконання практичних завдань, розв'язування математичних в фізичних задач.

Дедуктивний метод навчання полягає у переході від загального до конкретного. Педагог спочатку повідомляє загальне положення, формулу, закон, а згодом поступово вирішує конкретні завдання.

Метод проектів – метод пошуку, така організація навчання, за якого учні набувають знань у процесі планування та виконання практичних завдань - проектів, що дає змогу тісно поєднувати теорію з практикою.

Отже, будь-який метод є системою цілеспрямованих дій учителя, які забезпечують організацію пізнавальної і практичної учня, засвоєння ним змісту і тим самим досягненню мети навчання. Іншими словами, *метод навчання* передбачає обов'язкову взаємодію і учня, спрямовану на організацію

навчання учня, а в результаті цієї діяльності реалізується процес навчання, засвоєння учнями змісту освіти. Якщо сказати коротше, то **методи навчання** – це способи спільної діяльності учителя й учнів, спрямовані на вирішення завдань навчання.

В історії світової педагогічної практики відомі найрізноманітніші форми організації навчання. Їх виникнення, розвиток, удосконалення і поступове відмирання окремих з них пов'язане з вимогами, потребами розвиваючого суспільства. Кожний новий історичний етап у розвитку суспільства накладає свій відбиток і на організацію навчання. В результаті педагогічна наука накопичила значний емпіричний матеріал у цій галузі. Постало питання про необхідність систематизації різноманітності форм організації навчання, виділення найбільш ефективних, що відповідають духу часу, історичній добі.

У зв'язку з цим вченими було виділено такі основи для класифікації форм організації навчання: *кількість і склад учнів, місце навчання, тривалість навчальної роботи*. За цими основами форми навчання поділяються відповідно на **індивідуальні, індивідуально-групові, колективні, класні та позакласні, шкільні та позашкільні**. Ця класифікація не є достатньо науковою і визнається далеко не кожним ученим-педагогом. Однак, такий підхід до класифікації форм організації навчання дозволяє дещо впорядкувати їх різноманітність.

Найстарішою формою навчального процесу, що бере свій початок з сивої давнини, є **індивідуальна форма навчання**. Суть її полягає в тому, що учні виконують завдання індивідуально, вдома у вчителя чи учня. Допомога вчителя надається або безпосередньо, або опосередковано, тобто надана учню шляхом вивчення ним підручника, автором якого був сам учитель. Прикладом безпосередніх та індивідуальних контактів учителя та учня в сучасних умовах є репетиторство. Індивідуальна форма організації навчання була єдиною в античні часи, в період середньовіччя, а в деяких країнах широко використовувалася до XVIII століття. У наступні періоди розвитку суспільства вона домінувала в практиці сімейного виховання заможних верст суспільства (наприклад, у дворянській сім'ях, у заможних сім'ях інших прошарків суспільства).

Як ж переваги та недоліки цієї форми навчання, що з одного боку, стали підставою того, що у формі репетиторства вона збереглася і в наш час, а з іншого – вже в XVIII столітті поступилася місцем новим формам організації навчального процесу?

Головною *перевагою* індивідуального навчання є те, що воно дозволяє повністю індивідуалізувати зміст, методи і темпи навчальної діяльності дитини, спостерігати за кожною її дією й операцією при розв'язуванні конкретних завдань; стежити за її рухом від незнання до знання, своєчасно вносити необхідні корекції як в діяльність учня, так і у власну діяльність вчителя, пристосовуючись до ситуації, яка постійно змінюється, але залишається контрольованою з боку вчителя і з боку учня. Все це дозволяє учню трудитись економно, в оптимальний для себе час, постійно контролювати витрати власних сил, досягаючи високих результатів навчання. Зрозуміло, індивідуальне навчання передбачає наявність учителя з високою педагогічною кваліфікацією.

Поряд з відзначеними перевагами індивідуальне навчання має й ряд *недоліків*, за що вже у XVI столітті його різко критикують. Це його неекономність, певна обмеженість впливу вчителя, обумовлена переважно доведенням до свідомості учня завдань навчання і перевірки його виконання; обмеженість співробітництва з іншими учнями, що негативно впливало на процес соціалізації учня, формування вміння працювати в колективі. Ось чому значення індивідуального навчання, починаючи вже з XVI століття, неухильно спадає і поступається місцем *індивідуально-групові формі* організації навчального процесу. Суть цієї форми полягає в тому, що заняття вчитель проводить вже не з одним учнем, а з цілою групою різновікових дітей, рівень підготовки яких був різним. У зв'язку з цим учитель проводив навчальну роботу з кожним учнем окремо. Він почергово опитував кожного учня, кожному окремо пояснював новий матеріал, давав індивідуальні завдання. Решта учнів у цей час відволікалась, кожен займався своїми справами. Це дозволяло учням приходити до школи в різний час – на початку, в середині і навіть в кінці навчального року і в будь-який час дня.

Як індивідуальна, так і індивідуально-групова форма організації навчання вже в кінці XVI – на початку XVII століття не задовольняла потреби суспільства як у кількісному, так і в якісному плані підготовки підростаючих поколінь. Переважна кількість дітей залишалася не охопленою навчанням, а ті що навчалися, здобували лише елементарні навички читання, письма, рахунку.

На межі XV і XVI століть у Європі виникає гостра потреба в освіті, викликана розвитком *різних галузей*, ремесел і торгівлі, підвищенням ролі духовного життя – відродженням у літературі, мистецтві, архітектурі, науці. Все це спричинило виникнення масового навчання дітей. Виникла концепція **колективного навчання**, яка вперше була застосована в братських школах Білорусії та України (XVI ст.) і стала зародком класно-урочної системи навчання. Теоретично ця система була обґрунтована і широко популяризувалася у XVI ст. Я. А. Коменським. У наш час ця форма організації навчання зазнавши значної модифікації і модернізації, є основною в школах світу, незважаючи на те, що класу і уроку як дидактичним поняттям вже понад 350 років.

У чому суть **класно-урочної системи** як специфічної форми організації навчальної роботи? Відповідь на це питання міститься в тих особливостях, які властиві цій системі. Найважливішими з них є:

- учні приблизно одного віку і рівня підготовки утворюють клас, який зберігає в цілому постійний склад на весь період навчання;

- клас працює за єдиним річним планом і програмою згідно з постійним розкладом. Внаслідок цього діти повинні приходити до школи в один і той же час року і в заздалегідь погоджений час дня;

- основною одиницею занять є урок;
- урок, як правило, присвячений одному навчальному предмету, темі, в результаті учні класу працюють над одним і тим же матеріалом;

- роботою учнів на уроці керує вчитель, він оцінює результати роботи з свого предмету, рівень знань кожного учня, зокрема, і в кінці навчального року приймає рішення про переведення учнів до наступного класу.

Навчальний рік, день, розклад уроків, канікули, перерви між уроками – це також прикмети класно-урочної системи.

Її *переваги*: чітка організаційна структура, що забезпечує впорядкування всього навчально-виховного процесу; просте керування ним; можливість взаємодії дітей між собою в процесі колективного обговорення проблеми, колективного пошуку розв'язання завдань, постійний емоційний вплив особистості вчителя на учнів, їх виховання в процесі навчання; економність навчання, оскільки вчитель працює одночасно з достатньо великою групою учнів створює умови для привнесення елементу змагання в навчальну діяльність школярів і, разом з тим, забезпечує систематичність та послідовність набуття знань.

Але є і *недоліки* у цій системі, а саме: класно-урочна система орієнтована переважно на середнього учня, створює непосильні труднощі для слабкого і затримує розвиток здібності у більшості сильних; створює для вчителя труднощі при врахуванні індивідуальних особливостей учнів, в організації індивідуальної роботи з ними як за змістом, так і за темпами і методами навчання; не забезпечує організоване спілкування між старшими і молодшими учнями тощо.

ТЕМА № 3. Вальдорфська педагогіка при вивченні освітньої галузі «Людина і світ» у початкових класах.

План:

1. Мета і завдання технології.
2. Зміст технології та концептуальні положення.
3. Методика застосування активних методів навчання на уроках з курсу «Я і Україна» (суспільствознавчий напрям).

***Приймай дитину з благословенням,
виховуй її з любов'ю, відпуская вільною.***

Рудольф Штейнер

1. Ідеал виховання зазнавав історичних змін. Давні індійці намагалися підпорядкувати людську натуру школі йоги, за допомогою якої виховувалися тіло, душа і дух. Давні греки піклувалися про те, щоб молоді тіла розвивалися за допомогою гімнастичних і танцювальних вправ, удосконалювалися і набували витонченої, гармонійної форми. Греків здивувала б дитина, яка тривалий час сидить на одному місці – за партою. Для греків урок починався б із перерви, де вихованці гралися б і бігали. Давньоримським ідеалом були ритор, оратор (Цицерон, Цезар), у яких слово мало величезну силу, тому основна увага приділялася постановці дихання і голосу, розвитку здатності формулювати свої думки.

Давньогрецькі, давньоримські і середньовічні уявлення про ідеал виховання на сучасний погляд карикатурні. Оратор нагадує політика, замкненого у своїй ідеології, а середньовічний мудрець – експерта, що знає багато про все, але не здатний побачити світ як єдине ціле. На жаль, сучасні традиційні школи експертів. Однією зі спроб розв'язати цю проблему було створення вальдорфських шкіл.

Засновником вальдорфської педагогіки можна по праву вважати мислителя, філософа, літературознавця, глибокого дослідника творчості Гете, творця філософського вчення – антропософії – Рудольфа Штейнера (1861 – 1925).

Рудольф Штейнер ще в дитинстві набув досвід надчутливого розуміння реальності. У 1919 р. він створив у Штутгарті першу вальдорфську школу. Своєю назвою вона завдячує цигарковий

фабриці «Вальдорф-Асторія». Її директор організував школу для дітей робітників та службовців фабрики. Р. Штейнер втілює у цій школі розроблене ним філософське вчення – антропософію, відповідно до якого розвиток здібності до пізнання приводить людину до досконалості. Антропософія поєднує в собі елементи суб'єктивного ідеалу (дійсність як самовиявлення духу), об'єктивного ідеалу Гете, а також християнства.

Доктор Штейнер справді помічав за реаліями нашого фізичного світу невидимі явища над фізичних світів. Він вважав, що завдяки розвитку нових здібностей, наявних у зародку в усіх людей, суб'єкт може проникнути у ці світи. І головне завдання нової педагогіки полягало в тому, що розвинути цей новий спосіб пізнання. Хоча для фізичних почуттів відкритий лише фізичний світ, людина, як істота духовна, має, крім фізичного тіла, ще й душу. Розвитку «духу» і «душі» дитини Штейнер надавав особливого значення. Розкрити здібності душі дитини, сприяти прояву її духу в житті – завдання глобальні і потребують великої самовіддачі педагогів. Дитина приходить на Землю з визначеною місією. Визволити душу дитини, дати здійснитися цій місії – основне завдання школи.

Вальдорфська педагогіка є однією з різновидів втілення ідей «вільного виховання» і «гуманістичної педагогіки». Вона може бути схарактеризована як система самопізнання і саморозвитку індивідуальності за умови партнерства з учителем, у двоєдності чуттєвого і надчуттєвого досвіду духу, душі і тіла.

Вальдорфська педагогіка сьогодні – це міжнародний культурно-освітній рух. Під час гітлерівського режиму вальдорфські школи у Німеччині було закрито. Після Другої світової війни вони стали з'являтися у різних країнах, і кількість їх швидко зростала. Сьогодні їх понад 500 – у Німеччині, Австрії, Нідерландах, Швейцарії, Скандинавії, Великій Британії, США. З'явилися такі школи в Африці, Південній Америці, Японії. Вальдорфська педагогіка – це не тільки школи, а й дитячі садки і лікувально-педагогічні общини, це широка видавнича діяльність: книжкові серії із загальних питань виховання, література для психологів, лікарів, батьків. Постійно видаються журнали; серед найвідоміших – німецький журнал «Мистецтво виховання» і серія «Вчення про людину і виховання».

З'явившись на початку століття, вальдорфська педагогіка останнім часом переживає на заході та у нашій країні друге народження. Про неї можна прочитати у періодиці, почути на курсах підвищення кваліфікації вчителів, побачити окремі прийоми у роботі колег.

В основі вальдорфської педагогіки лежить найцікавіше антропософське вчення про індивідуальність людини, основні компоненти якої – тіло, душа і дух. Р. Штейнер писав про чотири могутніх галузі цивілізації – пізнання, мистецтво, релігію і моральність, які можуть гармонійно поєднуватися в одному корені – людському «Я». Це «Я» виступає у трьох головних функціях людської душі – волі, почуттях та мисленні, які перебувають у стані безперервного руху.

Головна мета цієї педагогіки – розвивати новий спосіб пізнання. Адже для фізичних почуттів відкритий лише фізичний світ, а людина – істота духовна, яка має, крім фізичного тіла, ще й душу. Р.Штейнер надавав особливого значення розвитку «духу» та «душі», а також розкриттю здібностей душі дитини, сприянню її духу в житті.

Завдання вальдорфської школи в тому, щоб впродовж тривалого часу розвивати здібності, а не збирати знання; її кредо – це відмова від влади над дітьми.

Головне завдання вчителя вальдорфської школи – допомогти дитині в її духовному самовизначенні, створити максимальні умови для розвитку та закріплення її індивідуальності.

Дитина – громадянин трьох світів: матеріального, душевного і духовного. Її «Я» – це мікрокосм, який усією своєю істотою пов'язаний з макрокосмом. Їй потрібна допомога в осягненні духовного, яке надходить у вічній істині, доброті, любові. Вчителі цих шкіл намагаються допомогти своїм вихованцям оволодіти антропософським мисленням.

2. У центрі всієї вальдорфської педагогічної системи – дитина, її внутрішній, динамічний, багатоколірний світ. За Р.Штейнером, організація життя дитини повинна бути максимально зорієнтована на психофізичні та біологічні ритми живої душі – ритм дихання, сну і денної діяльності, голоду і ситості, ритм тижня, пори року.

Людське життя перейняте ритмами, виникнення яких у людини спостерігається з самого народження. Першим з'являється ритм дихання, що поступово стає дедалі чіткішим. Другим – харчування материнським молоком. Третій основний ритм у житті людини, ритм сну і відпочинку. Дитина поступово пристосовується до земного ритму. Таким чином, вважав Р.Штейнер, життя дитини повинне будуватися на основі чергування ритмів. Наприклад, чергування занять із вихователем («вдих») і часу, коли діти надані самі собі («видих»). Ритми не можна абсолютизувати для всіх і на всі часи. Вихователь повинен уміти вибрати такий ритм життя, який максимально підходить саме цій групі і цій дитині. Домашнє життя дитини теж вибудовується на основі дотримання ритмів. Оптимальний ритм вселяє дитині почуття впевненості. Ритм не можна плутати з режимом; це складніші взаємини людини з довкіллям.

Перший період життя дитини Р.Штейнер визначив як «імітацію і приклад» – у неспокійної людини діти теж будуть неспокійними. Дитина вчиться тільки шляхом імітації.

Перші сім років життя дитини – виховання волі дитини і ключове слово для вихователів, батьків і вчителів – «Я сам». У сім років настає глибока криза в розвитку дитини – зміна молочних зубів. Р.Штейнер вчить обережно ставитись у цей період до її психофізичного ресурсу і категорично забороняє до настання семи років нав'язане інтелектуальне навантаження – математику, читання, письмо.

Знайомство педагогів з дітьми відбувається ще перед вступом їх до школи – у дитячому садку, де вони разом займаються музикою, малюванням (мокрый метод та крейда), ліплення з глини, воску, танцями та евритмією. Заняття в дитячому садку проводяться з групами по 12-20 дітей, тривають півдня, що є оптимальним.

До школи діти приймаються тільки в сім років. **З семи до 14 років** – інший період у житті дитини, коли йде інтенсивний процес формування почуттів, і тут ключове слово – «Світ прекрасний!».

Розклад у вальдорфській школі радикально відрізняється від загальноприйнятих, орієнтованих, як правило, «вертикально». У звичайних школах щодня проводяться різні уроки. Учні

довільно перекидають з одного предмета на інший, а це перешкоджає глибині розуміння досліджуваного змісту.

Розклад дня у вальдорфській школі ритмічно повторюється і складається з трьох частин. Перша частина – «головний урок», та дисципліна, що поглиблено вивчається тепер і охоплює перших два уроки. Ця дисципліна визначається з гуманітарної або природничо-наукової галузі (література, фізика, історія), її вивчають 3-4 тижні підряд як цілісну «епоху». Коли закінчується цей період («епоха»), діти починають вивчати інший предмет.

Серед дня, в другій його частині, школярі займаються такими предметами, які активізують дихання і будуються як процес вправ; іноземна мова, музика і евритмія. З першого класу діти вивчають дві іноземні мови.

Музика має таке саме значення, як і вивчення мови. З першого класу діти співають і грають на музичних інструментах. Діапазон музичного навчання розширюється, потім організовуються оркестри і різноманітні ансамблі.

Евритмія – це мистецтво руху, розроблене Р.Штейнером. У ній мова і музика перебувають у гармонії з рухом виконавця. Це захоплює всіх оточуючих, залучає діяти разом. Евритмія для встановлення гармонії душі й організму, що росте.

Підсумкова й обов'язкова частина шкільного дня – виховання ремеслом. Учні молодших класів вчаться в'язати спицями, гачком, шити, виготовляти одяг.

У вальдорфській школі дитину не підганяють в її розвитку і не влаштовують хронометражів, зрізів, контрольних тощо, тому діти не знають страху перед оцінками. Відсутній і директор – це не педагогічна монархія, а республіка рівноправних громадян – учителів, учнів, батьків, пов'язаних спільною діяльністю і взаємною відповідальністю.

І, нарешті, третій період – з **14 до 21 року**. У це семиріччя відбувається розвиток мислення, і головне у вихованні – «пошук істини, рух до правди».

Вальдорфські педагоги ніколи не кажуть дитині «ні» та «не можна». Вона ніколи не критикують не фіксують уваги на тому, що вона зробила щось не так. Важливішим є процес, а не результат. Тому що дитина пізнає світ. Ось чому у вальдорфських школах ніколи не виставляють оцінок, не принижують дитину

порівнянням. А наприкінці року діти пишуть вірш чи картину. Це і є характеристика їх розуму і душі. Вчитель не має підручників, програми, годинного плану. І предметів теж немає в їх звичайному розумінні. Один педагог веде всі предмети, тобто розповідає дітям про різні галузі людського знання.

Одна з особливостей в організації школи – роль батьків, тому що фундаторами школи звичайно виступають вони. У спільних учительсько-батьківських об'єднаннях вирішуються питання будівництва, проведення спільних свят, стосунків з державними організаціями тощо. У багатьох школах один день на тиждень – батьківський. Батьки приходять сюди, щоб займатися евритмією у залах, ручною працею – у шкільних майстернях, малюванням і музикою разом зі своїми дітьми. Потім буває лекція або бесіда про життя школи, невеличкий концерт спільними зусиллями батьків і дітей.

Оскільки вальдорфські школи не залежать від держави, навчання у них платне. Проте плата диференційована: бідні батьки можуть бути від неї взагалі звільнені, а багаті вносять значні суми, що перевищують плату за навчання їхньої власної дитини.

Відрізняються й оклади педагогів: на учительській колегії викладачі самі вирішують питання про розподіл фонду заробітної плати, при цьому враховуються не тільки заслуги, а й потреби конкретного вчителя на цей час. У багатьох країнах держава надає значну фінансову допомогу вальдорфським школам, не претендуючи при цьому на втручання у шкільне життя і навчальний процес.

Випускники вальдорфської школи легко адаптуються в умовах ринкової економіки та швидко зростають у професійному плані. Вони вчаться разом з учителями, і питання «як жити в цьому світі?», напевне, ніколи їх не турбуватиме.

Концептуальні положення:

• Розвиток людини здійснюється стрибкоподібно, декількома шаблями. Перший з них – народження фізичного тіла. У віці семи років народжується перше духовне тіло, завдяки чому починається самостійне внутрішнє емоційно-образне життя. У віці 14 років «народжується друге духовне тіло», що створює

умови для самостійного життя і мислення, а у 21 рік відбувається народження людського «Я». Кожний із названих циклів життя висуває у процесі виховання і навчання свої завдання, цілком специфічні вимоги.

- **Природовідповідність:** розвиток дитини відбувається за задалегідь заданою, генетично детермінованою програмою, передує навчанню і визначає його; спонтанність вільного розвитку природних задатків; «ідучи за дитиною», створення максимально сприятливих умов для виявлення її природних здібностей. Вчителі мають враховувати: розвиток людини, відбувається у ритмі семи років. Визнання індивідуальності дитини, таємничого у кожному.

- Вільне виховання і навчання, без примусу, насильства, духовного і тілесного. Відмова від влади над дітьми.

- Свобода як засіб виховання. Свобода навчання, виховання та творчості.

- Виховання і навчання пристосовуються до дитини, а не вона до них.

- Дитина у процесі навчання сама проходить, осягає всі етапи розвитку людства. Тому не треба забирати «дитинство», інтелектуалізувати розвиток завчасно.

- Навчання невіддільне від виховання: будь-яке навчання є одночасно і вихованням певних якостей особистості.

- Екологія і культ здоров'я.

- Культ творчої особистості, розвиток індивідуальності засобами мистецтва.

- Імітація як засіб навчання.

- Поєднання європейської і східної культур: вчення Христа та уявлення про особистість як сукупність фізичного тіла та ефірного, астрального.

- Єдність розвитку розуму, серця і руки.

- Опора на авторитет педагога, школа одного вчителя впродовж 8-9 років (щоб уникнути стресів).

- Школа для всіх.

- Єдине життя педагогів і учнів.

- Обережність, увага, дбайливість, не насилля та допомога, але насамперед любов до дитини.

- Розвиток образного сприйняття світу.
- Збереження об'єктивності знань і прагнення зробити їх частиною реального життя.
- Важливість не результату, а процесу.
- Велика увага естетичному розвитку і трудовому вихованню.

Вимоги до особистості педагога впливають із позиції учнів в школі:

- дитина в центрі педагогічної системи; дитина має право вибору всього: від форми уроку до його плану;
- дитина має право на помилку;
- дитина має право на вільний творчий пошук.

Зрозуміло, вкрай важливим є те, якою людиною є педагог. Р. Штейнер любив повторювати: «Суть виховання полягає у вихованні самого вихователя». Відвідуючи вальдорфські дитячі садки і школи, помічаєш їхню різну відмінність від традиційних, робота педагога в них – не служба, не засіб заробити гроші, а спосіб життя. Вона не перетворюється в рутину, оскільки пов'язана з прагненням зрозуміти кожну дитину, розібратися у її темпераменті, можливостях. Потрібно щодня звертатися до основ педагогіки, психології, і це, природно, впливає на власний особистісно-фаховий розвиток педагога.

Багато чого педагогу потрібно вміти робити власними руками – шити ляльки, бути ляльководом у ляльковому театрі, грати на музичних інструментах.

Вихователь повинен дуже любити свою роботу і дітей, бо вони добре відчують це.

У кожній дитині необхідно роздивитися її майбутнє. Для цього потрібна не тільки і не стільки освіта, скільки висока культура, широкий світогляд, мудрість.

Вальдорфський педагог повинен бути справжнім екологом, адже кожна дитина – це цілий космос, у якому існують усі діти землі.

Педагог повинен допомогти дитині перетворити її любов до життя в інтерес до всього світу.

Вчитель вальдорфської школи повинен яскраво уявляти процеси, що відбуваються в кожному віці, знати, що означає кожний прийом, яким він користується.

Це – людина щонайширше освічена, яка має всебічні інтереси (і головне – інтерес до довкілля), несе в собі бачення загальної картини світобудови.

До того ж учитель має бути добре підготовленим естетично (вміти малювати, грати на музичних інструментах, ритмічно рухатися).

Це друг своїх вихованців, він грає з ними, жартує, ходить у походи і живе в літньому таборі, проводить веселі свята.

У Р. Штейнера немає методик. Якщо педагог сам не привів себе до порядку, якщо не знає, як підійти до дитини і що їй казати, то ніякі методики не допоможуть.

Вальдорфський педагог – це ерудит, автор і тонкий психолог.

3. Принциповою відмінністю вальдорфських підходів від існуючих у сучасній освіті є реалізація в педагогічному процесі пріоритету антропології (людиназнавства), який складає основу педагогічної концепції Р.Штейнера.

Реалізація пріоритету антропології у навчально-виховному процесі вимагає здійснення, з одного боку, цілісного підходу до процесу навчання, з іншого – особистісно-орієнтованого підходу до дитини.

У вальдорфській школі реалізація людинознавчого підходу пов'язана з цілеспрямованого та систематичною роботою вчителя над розвитком усіх учнів, у тому числі й найслабкіших. У цьому педагогу сприяють форми організації навчання, зокрема ритмічна організація педагогічного процесу. Специфікою вальдорфських форм навчання є те, що вони одночасно спрямовуються на організацію, стимулювання і мотивацію пізнавальної діяльності учнів.

Теоретичні та науково-методичні засади вальдорфської педагогіки і особливостей побудови навчально-виховного процесу у вальдорфській школі розробляли такі вчені, як К. Авісон, В. Загвоздкін, О. Іонова, А. Пінський, Д. Пранж, М. Росон, Б. Рутішаузер, О. Топтигін, Х. Уіхерт, Р. Штейнер та інші.

Необхідно підкреслити, що урок у вальдорфській школі є частиною ритмічної організації навчання, яка виступає основною організаційною формою у вальдорфській педагогіці.

Ритмізація навчально-виховного процесу у вальдорфській школі – це планування окремих уроків, розподіл занять протягом дня, року з урахуванням природного ритму варіювання свідомості дитини та психології її сприйняття, що забезпечує економічну спрямованість використання психічних і фізичних сил учня та індивідуальний підхід до нього.

Навчальний процес із урахування психології сприйняття і потреб віку будується в певному ритмі таким чином, щоб на кожному уроці, кожен день, тиждень, рік було можливо реалізувати: чергування діяльності, що активізує і розслабляє дітей (свідома концентрація та довільна активність – це специфічні «вдихи» і «видихи»), і це допомагає уникнути втоми і зберегти сили; дотримання троїчного ритму – чергування сприйняття, переживання і здійснення. При виключно інтелектуальному навчанні дитина знаходиться весь час у стані «вдиху» (сприйманні, концентрації, зосередженості). Зробити повноцінний «видих» їй не надається можливості, бо «видихнути» (розслабитися) вона може лише через власну активну діяльність. У вальдорфській школі стани «вдиху» і «видиху» постійно чергуються, і дитина робить «видих» через художньо-практичну діяльність. Це сприяє активному і рівномірному розподіленню навантаження на голову, серце і руки дитини; здійсненню індивідуального навчання, розвитку активності дитини.

У вальдорфській школі дотримуються таких основних ритмів:

- річного, що досягається рівномірним чергуванням природничо-математичних та гуманітарних предметів при плануванні навчального року і забезпечується навчальним планом та навчальними програмами вальдорфської школи. Річний ритм реалізується через викладання методом «епох» основних предметів. Кожного ранку з 7.45 до 9.40 протягом 3-4 тижнів на заняттях, які мають назву «головний урок», вивчається один і той же предмет, що складає певний навчальний цикл,

значний за обсягом навчальний матеріал. Ці навчальні цикли отримали назву «епохи». Методом «епох» вивчаються предмети когнітивного циклу, зокрема в молодших класах – математика, вивчення навколишнього світу, рідна мова. По закінченню однієї «епохи» починається інша, і так кілька разів на рік «епохи» змінюють одна одну. У 1 класі епохи ще слабо диференційовані. Діти пишуть, малюють, слухають розповідь учителя, займаються лічбою, а вчитель обирає момент, коли треба змінити діяльність. У 2 класі епохи стають уже більш диференційованими. Епохальна організація навчання будується також на основі узагальнюючих міжпредметних ідей та більш широких проблемних взаємозв'язків. Тільки взаємодія різних галузей викладання, інтегрування близьких за змістом навчальних предметів не лише дозволяють ущільнити процес навчання, але й надають можливість дитині пережити світ не розірваним на окремі знання, а як цілісний космос. Один і той же предмет вивчається як епоха не більше двох разів на рік, і діти за цей час можуть забути вивчене. Щоб знання були міцними, перетворювались в уміння, важливо ще раз повернутися до вивченого матеріалу. Повторення раніше вивченого піднімає школярів на більш високий рівень розуміння проблеми, показує, як зросли за цей час їхні здібності. Саме при такій формі роботи створюються найкращі для того, щоб сконцентрувати дітей та уявити зміст предмету у вигляді ємких образів, що легко запам'ятовуються. Практика вальдорфської школи в організації викладання великими навчальними періодами одного предмету видається дуже цінною з точки зору сприятливого дисциплінуючого впливу на дитину, на її здатність до концентрації та зосередженості;

- тижневого та денного, які визначаються розкладом занять (з метою ефективного і рівномірного впливу на дитину) та враховують ритм свідомості дитини протягом дня. Так, зранку дитині легше всього дається розумова діяльність, тому кожний шкільний день починається з когнітивних предметів, тобто з предметів, які спираються переважно на знання і розуміння, потребують осмислення та уяви. Після цього йдуть предмети, що потребують постійного ритмічного повторення на окремих

уроках (іноземні мови, предмети естетичного циклу, фізкультура). Предмети практичного циклу (ручна праця, ремесла, садівництво) переносяться ближче до кінця навчального дня. Така організація навчально-виховного процесу сприяє найбільш повному залученню учнів до процесу навчання, вияву їхньої найбільшої активності й самостійності на уроках, усебічному розвитку школярів, бо відповідає природному денному ритму, необхідному для подальшого становлення особистості;

•урочного, що передбачає дотримання певної структури уроку з урахуванням ритмів активізуючої і розслаблюючої діяльності, природного ритму здатності дитини до зосередження. Кожний урок складається з трьох частин – ритмічної, основної та заключної.

Так, ритмічна частина є початковим елементом уроку і починається із активно-вольової діяльності, що є важливим для усвідомлення дитиною свого тіла. У цей час діти активізуються, об'єднуються в колектив, настроюються на власне навчання. Вони співають хором у супроводі гри на сопілочки та дзвіночках, декламують вірші, виплескують, танцюють, грають. На ритмічній частині, яка може тривати в молодших класах до півгодини, можуть знайти вираз багатобразні форми творчої активності дітей, пов'язаної зі словом і рухом. При цьому важливими є й вольові зусилля, які виникають під час цих дій, а також активність інтелектуальної та емоційної сфери.

Один з найбільш ефективних елементів на ритмічній частині уроку є хорова рецитація всім класом вірша, яка створює атмосферу спокою, урочистості, і зазвичай супроводжується відповідними рухами (художніми жестами, хлопками, притопуванням, стрибками тощо). Найчастіше виконуються вірші та пісні, присвячені людині, природі, навколишньому світу, дієвості та силі слова (зазвичай вони пов'язані із темою основної частини уроку або вчать до шкільної вистави), а також вірші, які завдяки своєму звуковому строю сприяють підготовці молодших школярів до вивчення літер.

Змістом ритмічної частини уроку є різноманітні пісні, вірші, пальчикові ігри, діалоги, ритмічні лічилки, рухові вправи тощо,

які виконуються відразу всім класом або по черзі, що надає одним дітям можливість добре послухати друзів, а іншим – виявити свою активність та розвивати комунікативні навички.

Кінець ритмічної частини майже завжди спокійний і концентруючий, щоб діти мали змогу перейти від вольової діяльності до полюсу уявлень, розумової діяльності. Ритмічна частина уроку допомагає активізувати, гармонізувати дітей, стимулювати їхню власну діяльність, допомагає зібратися з силами; у ритмічній частині реалізується дитяча потреба в активності, русі, яка створює передумови для розвитку пізнавальної активності.

Ритмічна частина

Після ритмічної частини йде основна частина уроку, яка спрямовується на закріплення навчального матеріалу через повторення і підбиття підсумків попереднього дня; організацію осмислення та розуміння почутої напередодні інформації на більш високому рівні за допомогою постанови логічних завдань, які вимагають ув'язки із раніше засвоєними знаннями, узагальненого запису матеріалу в робочих зошитах; ознайомлення із новим матеріалом як логічне продовження засвоєного раніше в художньо-образній формі; поглиблення матеріалу, що вивчається, через власну художньо-практичну діяльність. На уроках учителі намагаються допомогти дітям зрозуміти матеріал, застосовуючи ретельно продумані жести для створення яскравих образів та атмосфери навчання. Також використовується наочність, зорові опори, наприклад, на англійській мові – предмети одягу чи предмети щоденного використання, на праці – іграшки, одяг, предмети, які треба виготовити.

У вальдорфській школі для передачі учням молодших класів більшості необхідних знань та умінь використовується ігрова діяльність, а урок будується з урахуванням того, що маленька дитина здатна на активне довільне сприйняття протягом 8-10 хвилин, а потім їй необхідно розслабитися через відповідну зміну виду навчальної діяльності. Активна діяльність чергується із спокоєм, і діти із задоволенням беруть участь у різноманітних видах діяльності, і, як свідчить досвід, наприкінці уроку здається,

що весь клас відпочив, незважаючи на те, що насправді діти добре попрацювали. Завдяки такій організації навчального процесу не виникає проблем фізичних і психологічних перенавантажень дітей, плідно вирішується завдання орієнтації педагогічного процесу на особистість дитини.

Основна частина

На початку основної частини повторюється навчальний матеріал, що вивчається напередодні. Як тільки всі зосередили увагу, учитель продовжує виклад матеріалу, використовуючи, як правило образну розповідь.

На основній частині через вірші, діалоги, вправи на спілкування, ігри, цікаві завдання, не використовуючи підручники і допоміжні засоби, за допомогою сили фантазії вчителя та дітей створюється відповідна атмосфера, завдяки якій дитина миттю «запалюється» для подальшого навчання і все більше пробуджується через своє вимовляння, жести, власну діяльність, вправи. Після цього настає найбільш відповідальний етап, коли резюме почутого переноситься в робочий зошит або зображується у вигляді малюнка.

Отже, основна частина уроку сприяє розвитку розумових здібностей учнів, їхніх пізнавальних процесів, стимулює активність кожної дитини в навчанні.

Заклучна частина уроку

Заклучна частина уроку зазвичай покликана привести пробуджені під час заняття процеси до врівноваженого стану, підготувати учнів для подальшого навчальної роботи, зосередити їхню увагу. Це можна зробити, якщо розповісти дітям невелику (10-15 хвилин) історію морально-повчального змісту, казку, оповідання, матеріалом для яких служить культурно-історична спадщина людства. Зміст історій, казок в кожному класі змінюється, але відповідає основному мотиву всього навчального року. Так, наприклад, у першому класі діти знайомляться із казками, у другому – з легендами й байками, у третьому – зі Старим Заповітом, оповіданнями про ремесла, у четвертому – вітчизняною міфологією.

При підборі історії для розповіді на заключній частині уроку враховується і той факт, що молодші школярі відносяться до себе і до наслідків своїх дій та вчинків дуже уважно і пов'язують свою поведінку з поведінкою героя історії, яка їм сподобалась. З огляду на це, казки, моральні історії ретельно обмислюються, щоб при їх образному піднесенні створювались умови, які б викликали в учнів необхідний психічний стан, уявлення, почуття, мотиви і бажання чи небажання діяти так, як це зробив герой історії. Також звертається увага на те, що діти не повинні здогадуватися, з якими намірами і бажанням їм розповідається конкретна моральна історія чи казка, бо надмірна моралізованість може породити в душі дитини нещирість.

Учні сприймають історії, казки на слух, обговорюють та переказують їх. Молодших школярів стимулюють до вільного переказу, а також до переказу історії від особи конкретного герою, використовуючи непряму мову, що сприяє розвитку здібності до правильної побудови речень, умінь учнів користуватися відповідними засобами художньої виразності при розповіді (інтонацією, ритмом, синтаксичної побудовою, стилістичними особливостями мови оповідання) та дотримуватися її причинно-наслідкових зв'язків. Інколи дітям надається можливість придумати назву до історії.

Одним із завдань заключної частини уроку є забезпечення темами для ілюстрацій, де колір використовується для передачі відповідного настрою історії чи казки. Тому по її закінченню діти зображують в зошитах різні моменти казки. На деяких заняттях молодші вчаться будувати власні усні тексти за поданим зачином або придумувати зачин та кінцівку до поданої основної частини історії.

Висновки

Таким чином, кожна фаза уроку, як і весь урок у цілому, охоплює учня всебічно (в єдності його мислення, почуттів і волі), бо застосовуються різноманітні вправи для розумової активності, вияву вольових зусиль та емоційного розвитку. Ефективність ритмічної організації уроку полягає в тому, що вона відкриває нові можливості для посилення розумової концентрації, надає багато додаткових можливостей для ефективної подачі матеріалу

та використання різноманітних методів та прийомів, запобігання стомлення, збереження та розвитку фізичних і душевно-духовних сил дитини.

Як свідчить досвід вальдорфської школи, ритмічна організація навчального процесу має позитивний вплив на молодших школярів, бо вона відповідає ритму їхнього життя, їхнім потребам і можливостями. Тим самим ритмізація навчання сприяє активізації розумових здібностей (діти проносять отримані на «епосі» знання і, повертаючись до цієї «епохи» через певний проміжок часу, демонструють краще володіння вивченим матеріалом, який ніби «оживає» в їхній пам'яті заново вже на більш високому рівні), а також розвитку пізнавальної активності та творчості молодших школярів.

Подальші дослідження передбачається провести в напрямку вивчення інших проблем організація навчального процесу у початковій вальдорфській школі.

ТЕМА № 4. Методика застосування комп'ютерно-інформаційних технологій навчання на уроках з курсу «Я і Україна».

План:

1. Організація і методика використання комп'ютерних навчальних програм на уроках з курсу «Я і Україна» при вивченні тем суспільствознавчого спрямування.

2. Методика використання навчальних комп'ютерних програм при вивченні тем суспільствознавчого спрямування на етапі усвідомлення нового матеріалу на уроках з курсу «Я і Україна».

1. Масове впровадження комп'ютерів у школу і їх використання в курсі інформатики є лише початком залучення нової інформаційної технології до здійснення реформи шкільної освіти у нашій країні.

Розглянемо питання про спосіб й ефективність використання комп'ютера при вивченні інформатики та інших предметів. Однозначна відповідь на це питання невідома сьогодні нікому в світі. Очевидно одне: комп'ютер не може замінити вчителя. Машині слід доручити найбільш рутинну, механічну роботу, вона повинна також допомагати учневі в його самоосвіті. Лише поступово у процесі широкого експерименту можна буде відшукати конкретніші форми залучення комп'ютера до навчального процесу.

Спочатку комп'ютер використовували на уроках у початкових класах для контролю знань при програмованому навчанні. Здійснювалося це так. На екрані - запитання і ряд відповідей. Учень повинен вибрати правильну відповідь на поставлене запитання. Описана процедура є основним кроком до взаємодії людини й машини у процесі навчання. Залежно від відповіді, зокрема від того, чи правильна вона, машина вибирає наступне запитання, зазначає правильну відповідь, радить прочитати підручники, ставить оцінку тощо. Такі системи мають досить обмежену сферу застосування, де вони справді ефективні. Головне, що вони не пристосовані до розвитку творчої активності учнів.

Часто в літературі можна зустріти запитання, про доцільність використання комп'ютера на уроках у початкових класах. Багато педагогів відповідають на питання позитивно. За результатами анкетування проведено серед вчителів та студентів випускних курсів було отримано такі дані. 100% - відповідь показує, що вчителі розуміють вимоги часу, погоджуються з необхідністю застосовувати в навчальному процесі нові інформаційні технології і використовувати комп'ютер у роботі з учнями молодшого шкільного віку, тому що його застосування істотно впливає на розвиток у школярів творчого мислення. У деяких є заперечення суто практичного характеру. Проте всі погоджуються з тим, що певна адаптація школи до комп'ютерної доби необхідна. Суспільство витримує швидкі і фундаментальні зміни в структурі й галузях діяльності. Тому стає зрозумілим той пристрасний інтерес, що виявляють до комп'ютерної грамотності педагоги, які займаються пошуками шляхів адаптації школи до сучасного світу.

Вже сьогодні є перші спроби проведення уроків з української мови, математики, природознавства, образотворчого мистецтва та інших навчальних предметів із залученням можливостей комп'ютера. У початкових класах учитель - методист ліцею №38 міста Києва Ф.М.Ривкінд проводить уроки, використовуючи комп'ютер. Вчитель працює за експериментальним підручником "Сходинки до інформатики". Структура уроку відрізняється від традиційних у початковій школі.

I частина - теоретична. Проводиться у формі бесіди, гри. Обговорюються питання, пов'язані з інформацією, комп'ютером. Є уроки, теоретична частина яких призначена для підтримки вивчення навчальних предметів, повторення і закріплення матеріалу.

II частина - це ознайомлення з новою комп'ютерною програмою, робота учнів за комп'ютером.

III частина уроку - цікавинки, завдання з логічним навантаженням для розвитку пам'яті.

Зупинимось на одному з фрагментів уроку, який проводила Ф.М. Ривкінд у 2 класі.

ТЕМА. Комп'ютерна підтримка вивчення навчального предмету "Математика". Комп'ютерна програма з математики називається "Математичний космодром".

МЕТА: закріпити знання учнів з теми "Додавання і віднімання в межах 20-ти з переходом і без переходу через десятків". Удосконалювати обчислювальні навички. Продовжувати формувати навички усного додавання і віднімання. Розвивати логічне мислення, просторову уяву, увагу. Вчити працювати за комп'ютером, з комп'ютерною програмою "Математичний космодром".

Суть цієї програми полягає в тому, що учень керує злетом та посадкою ракет, розв'язуючи приклади з математики. Для того, щоб ракета злетіла, учню пропонується приклад на додавання, а для того, щоб посадити ракету, він повинен розв'язати приклад на віднімання. Учень повинен усно розв'язати приклад, який записаний на ракеті і натиснути на одну з шести кнопок пульта керування, тобто знайти правильну відповідь. Програма має три теми з математики:

1. Приклади на додавання.

2. Приклади на віднімання.

3. Приклади на додавання і віднімання.

Приклади, що пропонуються учням, поступово ускладнюються. Щоб перейти на наступний рівень, потрібно правильно розв'язати приклади попереднього рівня.

Отже, навчання учня початкових класів стає не таким важким, та й ще цікавим. А нові яскраві програми будуть створювати гарний настрій і допомагати в навчанні.

Готуючись до уроку, вчитель не завжди має можливість підготувати яскраву наочність, підібрати до теми дидактичні, ілюстровані малюнки, виготовити картки. Але на допомогу йому можуть прийти комп'ютерні програми. Уроки, проведені в комп'ютерному класі, проходять у вигляді свята. На екрані монітора учні бачать цікавих і веселих героїв, які швидко змінюються один за одним. Різні види роботи, швидке мислення, розвиток уваги захоплює учнів. Такі уроки сприяють міцному засвоєнню матеріалу і заняття проходять емоційно та цікаво.

Учитель не завжди має можливість усно опитати на уроці природознавства кожного учня. Тому часто йому доводиться вдаватися до різних форм зворотного зв'язку, роль якого не зводиться лише до визначення рівня знань і вмінь дітей. Як показує досвід, однією з ефективних форм такого зв'язку є комп'ютерні навчальні програми з природознавчих дисциплін.

Учителі початкових класів використовують на уроках різні комп'ютерні програми, вивчаючи природознавчі дисципліни. Однак, ці програми не розв'язують всіх проблем навчального процесу. Важливе значення для забезпечення якості навчання мають програмні засоби, методика їх використання.

Готуючись використовувати комп'ютерну техніку на уроці, слід враховувати навчальні комп'ютерні програми. Вони повинні:

- бути цікавими для дітей, викликати у них позитивні емоції;
- розвивати фантазію, творчі здібності учня;
- навчати дитину працювати з комп'ютером (клавіатурою, мишкою);
- викликати бажання працювати самостійно;
- бути пізнавальними, логічними;

- відповідати віковим нормам дитини і санітарно-гігієнічним вимогам.

Проблемою впровадження інформаційних технологій у навчальний процес початкової ланки займається вчитель-методист ліцею №38 м. Києва Ф.М. Ривкінд. Її досвід у цій галузі, а також результати досліджень свідчать, що використання комп'ютера сприяє розвитку у дітей розумових здібностей та творчого мислення, підвищує інтерес до навчання. Для того, щоб комп'ютер був корисним для навчального процесу початкової школи, Фаїна Михайлівна вважає, що насамперед учитель початкових класів повинен бути готовим до використання комп'ютерних технологій, технічне й програмне забезпечення повинно бути якісним.

Учителі початкових класів загальноосвітньої школи №11 м. Умані впроваджують елементи комп'ютеризації в навчальний процес початкової ланки. Зокрема, у 3-Е класі на уроках учні вчать використовувати комп'ютер, як тренажер для навчання. Завдання з природознавства легко оформляються у вигляді комп'ютерних програм. У результаті з'явилася велика кількість навчальних програм, які пропонуються учням. Наприклад: «підрахувати і відмітити, які рослини зацвітають першими», «яка риба, де живе», «які гриби покладе в кошик Сашко» і т. д. Спочатку дітям було важко працювати з комп'ютером, просили збільшити їм часу, нервували, коли не встигали. Але потім поступово звикли до завдань. Більшість завдань можуть виконувати два учні, змагаючись між собою.

Молодший школяр активно пізнає світ, і наше завдання - підтримувати і розвивати його потреби. Нами розроблено методичні рекомендації щодо впровадження комп'ютерних програм на уроках природознавства для вчителів початкових класів та студентів.

Ці поради допоможуть вчителям - практикам, студентам педагогічних факультетів ознайомити учнів з правилами використання комп'ютера, з назвами частин-елементів комп'ютера, клавіш, знаків без складної термінології, і основне - навчити працювати з навчальними програмами. Впровадження розроблених методичних рекомендацій буде сприяти розвитку в учнів уваги, мислення та наполегливості у роботі з комп'ютером.

Застосування інформаційних технологій на уроках у початкових класах базується на принципах валеології «не нашкодь». На кожному уроці обов'язково проводиться фізкультхвилинка, за комп'ютером працюють:

- учні 1-го класу - 8-10 хвилин;
- учні 2-4 класів - 10-15 хвилин.

Схема структури уроку в комп'ютерному класі.

- I. Організація уроку (1-2хв.).
- II. Повторення вивченого матеріалу(3-5хв.):
 - короткі логічні задачі;
 - вправи на розвиток уваги;
 - інтелектуальні ігри.
- III. Перевірка домашнього завдання(3-4 хв.).
- IV. Повідомлення теми і мети уроку(3-4хв.).
- V. Фізкультхвилинка(1хв.).
- VI. Робота на комп'ютері (1клас-8-10хв., 2-4 класи-10-15хв.).
- VII. Гімнастичні вправи з очима (1хв.).
- VIII. Домашнє завдання (2-3хв.).
- IX. Підсумок уроку (2-3хв.).

За один рік навчання у комп'ютерному класі учні повинні:

- знати правила поведінки в комп'ютерному класі ;

- знати основні компоненти, деталі комп'ютера (монітор, клавіатуру, "мишку", дисковод) і т.д.;
- вміти орієнтуватися на клавіатурі, знаходити елементарні кнопки: курсори, цифри, букви, <ENTER>, <ESC>, <Пробел>, <Shift>;
- вміти точно виконувати дії під керівництвом учителя;
- використовувати клавіатуру і "мишку" в роботі з прикладним програмуванням;
- вміти керувати об'єктом на екрані монітора.

Уроки з використанням інформаційних технологій у початкових класах доцільно проводити вчителю інформатики разом з класоводом, який добре знає індивідуальні особливості кожної дитини і є добрим помічником учителю.

I, як в японській школі, кожний день проходить під девізом: «Навчитися вести діалог з комп'ютером».

Поглиблено вивчивши курс початкового знайомства з комп'ютером, з 2 класу учні можуть вивчати мову програмування LOGO. Саме в комп'ютерному середовищі LOGO WRITER учні працюють, вивчаючи інформатику в 1 класі. Програма, якою користуються вчителі при вивченні інформатики в 1 класі, створена на кафедрі НІТ загальноосвітнього ліцею м. Орджонікідзе.

Учителі порушують проблему методики і форм проведення уроків у 1 класі. Організаційна форма проведення уроків, тривалістю 35 хвилин.

Урок поділяється на три частини:

I. Введення в урок (безмашинна частина) - підготовка до сприймання комп'ютерного завдання (до 10 хвилин).

II. Основна частина уроку (комп'ютерна) (до 20 хвилин).

III. Заключна частина (безмашинна) (до 5 хвилин).

Використовуючи принцип ігрової діяльності, уроки проводимо у вигляді захоплюючої гри, що постійно підтримує інтерес до роботи з комп'ютером. Основна частина - це сюжетна гра, яка продовжується з уроку в урок і має на меті ознайомити дітей з клавіатурою. Ведучим є вчитель.

Існують комп'ютерні навчальні програми, які призначені для використання на перших уроках роботи з комп'ютером. Мета цих програм - ознайомити дітей з основними принципами роботи

комп'ютерної техніки. Автор і керівник проекту «Київський підручник» голова управління освіти і науки Київської міської державної адміністрації Б.М. Жебровський, під патронатом Київського міського голови О.О. Омельченка, керівник проекту програмного забезпечення «Сходинки до інформатики» О. Андрусик займаються пошуками шляхів адаптації школи до сучасної освіти. Комп'ютерна програма? «Як поводитися з комп'ютером», складена Київськими авторами О. Андрусиком, програмісти Ю. Фроловим, Б. Білицьким, О. Максименко, М. Ждановим, методистами Й. Ривкінд, Н. Андрусич, Г. Шаваран, знайомить дітей з основними принципами безпечної роботи з комп'ютерною технікою. Слайди, з 12 картинок, позначені за принципом «Правильно-неправильно». Для переходу з однієї картинки на другу учень користується клавішею «пропуск» на клавіатурі. Кожна картинка має свій опис, але вчитель, переглядаючи слайди, коментує, доповнює їхній зміст.

Використання комп'ютера у навчально-виховному процесі позитивно впливає на загальний розвиток учнів. Він повинен входити у життя учнів через гру, художню творчість. Як показують дослідження Л.А. Венгера, Л.С. Виготського, П.Я. Гальперіна, В.В. Давидова, М.М. Поддяковав, у дитини до п'яти років повністю розвивається символічна функція наочно-образного мислення, що є основним показником рівня розумового розвитку малюка в цьому віці. Саме тому, починаючи з середнього дошкільного віку, дитина здатна свідомо обирати спосіб дії, сприймати особливі умови, пропонувані комп'ютерною технологією.

У приміському шкільному окрузі Blue Valley в Оверленд Парк у штаті Канзас учні використовують персональні комп'ютери для зв'язку з учителями, експертами поза школою і з однокласниками. Крім того, комп'ютери використовують для проведення досліджень, Power point-презентацій, створення web-сайтів, редагування цифрового відео занять тривимірним дизайном, у якому поєднуються анімація та графіка. Їхні вчителі все більше схиляються до використання комп'ютеризованих дошок замість звичайних. «Діти перебувають в епіцентрі інформаційної революції, вони розуміють це краще, ніж будь-

хто. Вони - громадяни нового типу, засновники Цифрової Нації», - відзначив Джон Кац у журналі "Wired". В есе, написаному у 1996 році, він прогнозує майбутнє, у якому молоді люди стають ще більш досвідченими щодо технологій і завдяки останнім зв'язки між ними зміцнюються. Чи є школи в Америці, в яких учителі більше не кажуть учням, на якій сторінці слід розгорнути книгу. «Звісно ж, - відповідає Б. Стейн. - Ми кажемо: усі, будь - ласка, відкрийте свої ноутбуки...».

Наші колеги з Японії не тільки змогли успішно адаптувати американську освіту, а й підсилити її і піти вперед. У школі є не тільки маса стаціонарних комп'ютерів, а й компактні ноутбуки.

Сучасна японська освіта - це, перш за все, інформаційні технології (ІТ) і електронне навчання (Е-навчання). У Гіфу-префектурі кожна початкова школа має в середньому 26 комп'ютерів на 300 учнів. Японські фахівці підкреслюють, що шлях до Е-навчання та домінування ІТ у школі теж був нелегким, адже і в них серед учителів було багато прибічників традиційних методів. Їм теж доводилося ламати стереотипи, і головне - послідовно, рік у рік наполегливо реалізувати широкомасштабні програми перепідготовки педагогічних кадрів. Лише у Гіфу-префектурі щороку близько 2000 учителів проходять перепідготовку з комп'ютерних технологій.

Виробити в учнів навички роботи на комп'ютері не є самоціллю для японського вчителя. Головне - навчити учнів за допомогою ІТ вирішувати проблеми, реалізовувати проекти, знаходити потрібну інформацію у процесі вивчення всіх навчальних предметів. Японські діти активно використовують Інтернет у позаурочний час.

Технічне забезпечення освітнього процесу в японській школі не обмежується лише комп'ютерами. У кожному класі є телевізори і відеомагнітофони, музичні центри, телефон і навіть синтезатори.

ТЕМА № 5. Технологія організації навчальної проектної діяльності.

План:

1. Історія виникнення технології. Концептуальні положення.
2. Мета, завдання та зміст технології.
3. Методичні особливості технології.

1. Навчальне проектування не є принципово новою технологією. Метод проектів виник у 20-ті роки нинішнього століття у США. Наприкінці ХХ ст. склався новий тип організаційної культури діяльності – проектно-технологічний, тому такі інноваційні форми діяльності, як проектна, стали своєрідним атрибутом часу. Отже, питання «чи потрібно до такої діяльності готувати дітей?» стає риторичним.

Спершу його називали «методом проблем» і розвивався він у межах гуманістичного напряму у філософії та освіті, в педагогічних поглядах та експериментальній роботі Джона Дьюї. У ньому містилися ідеї побудови навчання на активній основі, через доцільну діяльність учня, у співвідношенні з його особистим інтересом саме в цих знаннях. Надзвичайно важливо було показати дитині її особисту зацікавленість у здобутті цих знань, де і яким чином вони можуть їй знадобитись у житті. Проблема мусить бути з реального життя, знайома і значуща для дитини, для її розв'язання дитині необхідно застосовувати здобуті знання або ті, що їх належить здобути.

Як відомо, сучасний світ спілкується «мовою проектів». Людина на будь-якому рівні (навіть на побутовому) будує та реалізовує життєві проекти.

Користь методу проектів для початкового навчання складно переоцінити. Це передусім пов'язано з тим, що цей метод будується на засадах гуманістичної та дитиноцентристської педагогіки, де у центрі навчального процесу перебуває дитина з її особливостями, інтересами, потребами. На сучасному етапі впровадження втілює в реальність ідею індивідуалізації навчального процесу та розвивального навчання, а також позитивно впливає на різні сфери педагогічної діяльності, зокрема, загальноосвітню:

- знання перестають бути метою, а стають засобом освіти;
- пошук розв'язку практичних завдань актуалізує необхідність набуття знань;
- у поєднанні пізнавальної, дослідницької і перетворювальної діяльності учнів підвищується рівень засвоєння навчальних умінь;
- навчальний матеріал сприймається цілісно та з орієнтацією на створення певного продукту;
- школярі отримують нові, нетрадиційні для школи знання, вміння та навички;
- школярі виходять зі звичного дидактичного середовища, виконуючи завдання, в яких відсутній єдиний правильний розв'язок;
- навчальні предмети природним чином втрачають свій ізольований характер, користування знаннями та вміннями відбувається на рівні між предметних зв'язків;
- пошук необхідної інформації спонукає школярів до систематичної роботи з довідковою літературою.

Варто зауважити, що метод проектів нині не розглядається як альтернатива класно-урочній системі, натомість – як додатковий засіб, що підвищує якість навчання, розвиває пізнавальну сферу та особистісні якості молодшого школяра.

Проектна діяльність безпосередньо впливає на розвиток учня. Для кожного вчителя є незаперечним той факт, що навчальні досягнення молодшого школяра перебувають у тісному взаємозв'язку з особливостями його пізнавальних процесів (сприймання, пам'яті, мислення, уваги, уяви, мовлення).

Одному з послідовників Дж. Дьюї – В.Х. Кілпатрику вдалося вдосконалити систему роботи над проектами. Під проектом у той час мався на увазі цільовий акт діяльності, в основі якого лежить інтерес дитини. В. Х. Кілпатрик дав таку класифікацію проектів:

- створюваний (продуктивний) проект, пов'язаний з трудовою діяльністю – доглядом за рослинами і тваринами, підготовкою макета, конструкторською діяльністю тощо;
- споживчий (його метою є споживання у найширшому розумінні, включаючи розваги) – підготовка екскурсій, розробка і надання різних послуг (ремонт одягу, взуття, інформаційні

послуги тощо), проекти розв'язання проблем життєзабезпечення табору тощо;

- проект розв'язання проблеми (науково-дослідницький проект);

- дослідження впливу умов догляду за рослинами на врожайність, фізико-математичні проекти, технічні проекти, проекти розв'язання історичних або літературних проблем (які, як правило, поєднуються з дискусійними формами роботи) тощо;

- проект-вправа (проекти навчання і тренування для оволодіння певними навичками).

У цей період з'явилися експериментальні школи для молодших школярів, в яких акцент у навчанні переносився на особистість дитини, на розвиток у неї активного творчого потенціалу. Програми за методом проектів будувалися як серія взаємопов'язаних проектів, які зумовлювалися життєвими задачами. Для їх виконання потрібно було організувати спільну з дітьми діяльність, здобути необхідні знання.

Робота над проектом включає усвідомлення учнем мети, оформлення задуму, розробку організаційного плану, роботу за планом, підбиття підсумків у вигляді письмового звіту.

У цільовому акті педагог вбачав елемент життя демократичного суспільства. На думку В.Х. Кілпатріка, школа має виховувати вільних громадян, цьому певною мірою сприяє організація системи цільових актів або проектів (звідси й назва методу). Він зазначав, що «не можливо цілком усвідомити, який демократії цей новий тип шкільної практики в розумінні постачання нам кращих громадян, здібних мислити і діяти, ... впевнених у собі, здатних пристосуватися до нових соціальних умов».

Теорія Кілпатріка базувалася на його переконанні в тому, що навчання стає успішним лише тоді, коли воно підпорядковується нахилам дитини та уникає примусу. Сам термін «метод проектів» учений тлумачить як «цільовий спосіб ставитись до дітей таким чином, щоб пробуджувати в них все найкраще, а потім дозволяти їм повірити у себе якомога сильніше».

Отже, В.Х. Кілпатрік запропонував спосіб побудови освіти, у центрі якої знаходиться проектна діяльність, заснована на засадах «природних законів освіти». Метод проектів при цьому

розглядався не лише як засіб навчання різним дисциплінам, а також як самостійний навчальний предмет. Останнє положення викликало критику з боку Дж. Дьюї. Він вважав, що не варто вибудовувати освіту навколо методу проектів, оскільки його застосування є короткостроковим, непостійним, часто випадковим. Знання, які отримують діти в процесі проектної діяльності, мають технічний характер і містять досить обмежений обсяг теорії. Натомість Дж. Дьюї рекомендував поєднувати метод проектів з іншими методами навчання.

Так, О. Савченко серед усіх мотивів навчальної діяльності центральним і найсильнішим називає мотив, в основі якого – пізнавальний інтерес. На думку вченого, пізнавальний інтерес є най значимішим з-поміж пізнавальних мотивів, він виникає й зміцнюється лише в ситуації пошуку нових знань, інтелектуального напруження та самостійної діяльності.

Пізнавальний інтерес порівняно з іншими мотивами мають низку переваг, а саме: вони раніше й легше усвідомлюються дитиною; це конкретний і реальний імпульс для навчання; вони доступні для виявлення та спостереження; їх можна розвивати в будь-якому шкільному віці.

Метод проектів привернув увагу і російських педагогів початку ХХ ст. Ідеї проектного навчання виникли в Росії практично паралельно з розробками американських вчених. У 1905 р. під керівництвом російського педагога С.Т. Шацького було організовано невелику групу працівників, які намагалися активно запроваджувати проектні методи у практику викладання.

Пізніше, вже за радянської влади, ідеї проектування почали широко використовувати і вкладати в навчально-виховний процес школи. Але, на жаль, недостатньо продумано і послідовно, через що постановою ЦК ВКП (б) 1931 року метод проектів було засуджено і заборонено. Відтоді і в Росії, і в Україні більше не робилося якихось серйозних спроб відродити метод в освітянській практиці. На жаль, повернення до методу проектів сьогодні відбувається повільно, використовуються лише окремі елементи технології.

У вітчизняній педагогіці метод проектів розглядався як засіб:

- всебічного тренування розуму та розвитку мислення;

- розвитку творчих здібностей⁴
- формування самостійності та підготовки школярів до самостійної трудової діяльності;
- підготовки виховання до професійної діяльності;
- злиття теорії і практики навчання.

У школах США, Великої Британії, Бельгії, Ізраїлю, Фінляндії, Німеччини, Італії, Нідерландів ідеї гуманістичного підходу Дж. Дьюї набули більшого поширення і популярності завдяки раціональному поєднанню теоретичних знань з їх практичним застосуванням для розв'язання конкретних проблем довкілля у спільній діяльності школярів. Згодом ідея методу проектів зазнала достатньої еволюції. Народившись з ідеї вільного виховання, у ваш час проектування стає інтегрованим компонентом цілком розробленої і структурованої системи освіти.

Концептуальні положення

Робота над проектом – практика особистісно орієнтованого навчання в процесі конкретної праці учня, на основі його вільного вибору, з урахуванням його інтересів. У свідомості учня це має такий вигляд: *Все, що я пізнаю, я знаю, для чого це мені треба і де я можу ці знання застосувати*. Для педагога – це прагнення знайти розумний баланс між академічними і прагматичними знаннями, уміннями та навичками.

Навчальне проектування орієнтоване перш за все на самостійну діяльність учнів – індивідуальну, парну або групову, яку учні виконують впродовж визначеного відрізка часу.

Технологія проектування передбачає розв'язання учнем або групою учнів якої-небудь проблеми, яка передбачає, з одного боку, використання різноманітних методів, засобів навчання, а з другого – інтегрування знань, умінь з різних галузей науки, техніки, творчості.

Результати виконання проектів повинні бути «відчутні»: якщо це теоретична проблема, то конкретне її рішення, якщо практична – конкретний результат, готовий до впровадження.

Проектна технологія передбачає використання педагогом сукупності дослідницьких, пошукових, творчих за своєю суттю методів, прийомів, засобів.

Таким чином, суть проектної технології – стимулювати інтерес учнів до певних проблем, що передбачають володіння визначеною сумою знань, та через проектну діяльність, яка передбачає розв’язання однієї або цілої низки проблем, показати практичне застосування надбаних знань. Від теорії до практики, гармонійно поєднуючи академічні знання з прагматичними, дотримуючи відповідний їх баланс на кожному етапі навчання.

2. Метою навчального проектування є створення педагогом таких умов під час освітнього процесу, за яких його результатом є індивідуальний досвід проектної діяльності учня.

Продуктивна діяльність перш за все, плідна для освіти, є індивідуальною дією, результатом якої може бути корисний матеріал або нематеріальний продукт, отже, вона має практичну цінність. Оскільки таке навчання розвивається у продуктивній діяльності, воно розширює сферу суб’єктивності в процесі самовизначення, творчості і конкретної участі.

Під час використання технології вирішується ціла низка різнорівневих дидактичних, виховних і розвивальних завдань: розвиваються пізнавальні навички учнів, формується вміння самостійно конструювати свої знання, вміння орієнтуватися в інформаційному просторі, активно розвивається критичне мислення, сфера комунікації тощо.

Основні завдання

1. Не лише передавати учням суму тих чи інших знань, а навчити здобувати ці знання самостійно, вміти застосовувати їх для розв’язання нових пізнавальних і практичних завдань.

2. Сприяти учневі у здобутті комунікативних навичок, тобто здатності працювати у різноманітних групах, виконуючи всілякі соціальні ролі (лідера, виконавця, посередника тощо).

3. Розширити коло спілкування дітей, знайомство з іншими культурами, різними точками зору на одну проблему.

4. Прищепити учням уміння користуватися дослідницькими прийомами: збирати необхідну інформацію, вміти її аналізувати з різних точок зору, висувати різні гіпотези, вміти робити висновки.

Перш за все вчитель повинен знати основні вимоги, які висуває проектна технологія до її організації:

1. наявність значущої у дослідницькому, творчому плані проблеми (завдання), що потребує інтегрованих знань, дослідницького пошуку для її розв'язання (наприклад, дослідження демографічної проблеми у різних регіонах світу; проблема впливу кислотних дощів на довкілля тощо);

2. практична, теоретична, пізнавальна значущість передбачуваних результатів (наприклад, доповідь у відповідній служби про демографічний стан певного регіону, фактори, що впливають на цей стан, тенденції, простежуванні у розвитку цієї проблеми, спільний випуск газети, альманаху з репортажами з місця подій);

3. самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність учнів;

4. структурування змістової частини проекту (з указуванням поетапних результатів);

5. використання дослідницьких методів: визначення проблеми досліджуваних завдань, що впливають з неї, висунення гіпотези їх розв'язання, обговорення методів дослідження, оформлення кінцевих результатів, аналіз отриманих даних, підбиття підсумків, коректування, висновки.

Можуть бути різні підстави для вибору тематики проекту. Її може бути сформульовано фахівцями. Висунено вчителями з урахуванням навчальної ситуації зі свого предмета, інтересів і здібностей учнів. Тематику проекту можуть запропонувати і самі учні.

Результати проектів повинні бути матеріальними, тобто відповідно оформленими – відеофільм, альбом, бортжурнал, комп'ютерна газета, альманах тощо.

Розрізняють такі типи проектів.

Дослідницькі проекти – потребують добре обміркованої структури, визначеної мети, актуальності предмета дослідження для всіх учасників, соціальної зручності, продуманості методів, у тому числі і експериментальних обробки результатів. Вони повністю підпорядковані логіці дослідження і мають відповідну структуру: визначення теми дослідження, аргументація її актуальності, визначення предмета й об'єкта, завдань і методів, визначення методології дослідження, висунення гіпотез розв'язання проблеми і намічення шляхів її розв'язання.

Творчі проекти, ігрові проекти, інформаційні проекти, практично-орієнтовані проекти.

За характером контактів проекти поділяються на **внутрішні** та **міжнародні**. Внутрішніми називають проекти організовані або всередині однієї школи, або між школами, класами всередині регіону, країни. У міжнародних проектах беруть участь представники різних країн, для їх реалізації можуть застосовуватися засоби інформаційних технологій.

За кількістю учасників проекти поділяються на **особистісні, парні** та **групові**.

За тривалістю проекти розрізняють **короткодійчі** (кількість уроків з програми одного предмета), **середньо тривалості** (від тижня до місяця), **довготривалі** (кілька місяців).

На практиці частіше доводиться мати справу зі змішаними типами проектів.

Дуже важливо організувати зовнішню оцінку виконання проекту, що дозволяє підвищити ефективність його виконання, усунути труднощі, вносити вчасну корекцію. В ігрових проектах, що мають характер змагання, може використовуватися банальна система. Важко оцінювати проміжні результати у творчих проектах. Але здійснювати моніторинг все одно необхідно, щоб допомогти, коли це потрібно.

Метод проектів – явище не нове в педагогічних технологіях. Він виник на початку ХХ століття у США з метою орієнтації навчання на цілеспрямовану діяльність дітей з урахуванням їх особистих інтересів. Також цей метод називали методом проблем, і він був пов'язаний з ідеями гуманістичного направлення у філософії та освіті. Цей метод започаткував американський філософ і педагог Дж. Дьюї, а також його учень В.Х. Кліпатрик. Вони пропонували проводити навчання на активній основі, через цілеспрямовану діяльність учня, співвідносячи з його особистими інтересами у цій області знань.

У вітчизняній педагогіці основоположником теорії і практики педагогічного проектування вважається А.С.Макаренко. Він на практиці удосконалив техніку «дисципліни», «покарання», «розмови вчителя з учнем», «самоуправління». Макаренко був прихильником проектування в людині всього найкращого, формування сильної багатой натури.

З часом реалізація методу проектів змінилась, зазнала еволюційних змін. У наш час метод проектів знаходить все більшого застосування в системі освіти різних країн світу. Останнім часом цьому методу приділяється пильна увага і в Україні.

За допомогою методу проектів можна навчити учнів:

- знаходити і формулювати проблеми, взяті з життя;
- проводити їх аналіз;
- знаходити шляхи їх рішення;
- велике значення має вміння працювати з інформацією;
- працювати із довідковою літературою;
- застосовувати отриману інформацію для вирішення поставлених завдань.

Проект – це пошук конкретної проблеми, її практичної і теоретичної реалізації. Метод проектів є одним із найпоширеніших видів дослідницької роботи учнів у процесі навчання на сьогоднішній день. Метою методу проектів є розвиток самоосвітньої діяльності учнів. У результаті своєї творчої практичної діяльності учні створюють кінцевий продукт у вигляді нових знань та вмінь. Для того, щоб учень сприймав знання як справді необхідні, йому потрібно самому вирішити, наскільки цікаві, корисні і необхідні у реальному житті здобути ним знання.

Основні вимоги до використання методу проектів:

1. Наявність у дослідницькому, творчому плані проблеми, мети, що вимагає дослідження, пошуку для її вирішення.
2. Практична, теоретична, пізнавальна значимість очікуваних результатів.
3. Самостійна (групова, парна, індивідуальна) діяльність учнів.
4. Визначення кінцевих результатів спільних, індивідуальних проектів.
5. Визначення базових знань областей, необхідних для роботи над проектом.
6. Структурування змістовної частини проекту (із вказівкою поетапних результатів).
7. Використання дослідницьких методів:

- визначення проблеми, що витікають із завдань дослідження;

- обговорення методів дослідження;
- оформлення кінцевих результатів;
- аналіз отриманих даних;
- підбиття результатів, підсумків.

Необхідно зазначити основні етапи методу проектів:

I. Підготовчий етап (усвідомлення проблеми і варіанти її рішення).

II. Пошуковий етап:

1. Розбити проект на частини.

2. Проаналізувати складові частини: що зайве, чим можна доповнити.

III. Реалізація складових частин (планування діяльності, використання різних інформаційних джерел).

IV. Захист проекту (оцінювання зовнішнього виду проекту, оцінювання поставлених завдань, оцінювання захисту проекту).

У сучасній педагогічній літературі виділяють такі етапи роботи над проектом:

1. Визначення теми і завдань проекту.

2. Розробка проекту – плану діяльності для досягнення поставленої мети.

3. Виконання проекту.

4. Підбиття підсумків виконання проекту.

Роль учителя в проектній діяльності чимала. Робота за методом проектів вимагає від учителя не стільки викладання власного предмета, скільки створення умов для виявлення в учнів інтересу до пізнавальної діяльності, самоосвіти і застосування цих знань на практиці. Учитель може підказувати джерела інформації, а може просто направляти думки учнів у потрібне русло для самостійного пошуку. Але в результаті учнів повинні самостійно і спільними зусиллями вирішити проблему, при цьому необхідно застосувати знання із різних областей. Учитель стає педагогом широкого профілю.

Найважчим питанням, яке постає перед учителем, є питання про ступінь самостійності учнів, які працюють над проектом.

Цілком очевидно, що ступінь самостійності залежить від багатьох факторів:

- вікових та індивідуальних особливостей учнів;
- їх попередньої діяльності у проектах;
- характеру відношень у групі.

Не менш важливо, щоб тема проекту не нав'язувалась дорослими. А ще краще буде, якщо пошук учні будуть проводити під прихованим наглядом учителя. Проблема ще полягає у тому, що необхідно підібрати такі види і продукти проектної діяльності, які б відповідали віку учасників проекту.

Цей метод направлений на розвиток комунікативних навичок. У ньому поєднується індивідуальна, самостійна форма роботи учнів з груповими заняттями. Нелегким є і вибір творчої мети – це вибір продукту, який є кінцевим результатом роботи над проектом. Такими продуктами можуть бути сайт, аналіз даних соціопитування, відеофільм, виставка, газета, журнал, гра, колекція, музичний твір, мультимедійний проект, свято, конференція.

Перехід до особистісно орієнтованої моделі навчання і виховання спрямовує вчителів на пошук таких видів діяльності, форм, методів і засобів навчання, які забезпечували б повноцінний розвиток здібностей, потреб та інтересів учнів в усіх сферах їхньої діяльності.

Шляхів розвитку інтелектуального творчого потенціалу особистості дитини існує багато, один із них – метод проектів. Цей метод часто трактується як спосіб організації педагогічного процесу, що базується на взаємодії педагога і вихованця між собою і навколишнім середовищем у ході виконання проекту – поетапної практичної діяльності для досягнення поставленої мети.

Широкі можливості для застосування проектної технології має курс «Я і Україна».

Методичний апарат підручників з курсу «Я і Україна» спрямовує вчителів та учнів на розробку проектів.

Можливі теми проектів у початкових класах з громадянської освіти.

1. «Громадянин»

2. «Людина в Україні»
3. «Добротою дорожить умійте»
4. «Наша школа – родина»
5. «Дружба велика сила»
6. «Не можна навчити, можна тільки навчитися»
7. «Духовні криниці»
8. «Я і світ навколо мене»
9. «Походження назв міст України»
10. «Традиції українців»
11. «Видатні українці»
12. «Національні символи України»
13. «Визначні місця України»
14. «Державні свята»
15. «Основні права і обов'язки громадянина»
16. «Скарби України»
17. «Сім чудес України»
18. «Моє родовідне дерево»
19. «Україна – рідний край»
20. «Уманське диво – парк Софіївка»
21. «Історичні постаті України»
22. «Досягнення українців»
23. «Державний устрій України»
24. «Конституція України – основний закон держави»

ТЕМА № 6. Технологія гуманної педагогіки Ш.О.Амонашвілі.

План:

1. Концептуальні положення технології. Методи навчання.
2. Технологія гуманної педагогіки Амонашвілі.
3. «Поетична педагогіка» Амонашвілі.

Людина на своєму життєвому шляху зустрічає багато людей, які впливають на неї, передають свій життєвий досвід, погляди, звички, в той чи інший проміжок життя навіть стають її ідеалом. Часто кумирами дітей і підлітків стають герої улюблених книг, кінофільмів. Але, варто погодитись, найперші, найголовніші впливові життєві приклади – батьки.

Ім'я Шалви Олександровича Амонашвілі добре відомо вчителям, викладачам, освітянам ще з радянських часів, коли про нього заговорили як про педагога-новатора, який пропагує гуманно-особистісний підхід до дитини. Сьогодні важко перелічити всі його посади та знання: доктор психологічних наук (1973р.); професор (1980р.); член-кореспондент АПН СРСР з 23 травня (1985р.); Почесний член РАО з 21 березня (1993р.); дійсний член РАО 30 травня (2001р.); керівник Центру Гуманної Педагогіки й лабораторії гуманної педагогіки при МГПУ; науковий керівник експериментальних шкіл у Москві, Петербурзі, Тюмені, Нижньовартовську, Сургуті, Хмельницькому, Артемівську та в багатьох інших містах СНД; автор десяти популярних книжок таких як: «Здрастуйте діти», «Як живе діти?», «Єдність мети», «Індивідуально-гуманна основа педагогічного процесу», «Школа життя», «Творення людини» та багатьох інших.

Шалва Олександрович Амонашвілі – один з педагогів-новаторів, які проголосили педагогіку співробітництва. Закінчив факультет Тбіліського університету сходознавчої, працював у школі, навчався в аспірантурі, захистив кандидатську і докторську дисертації. У 60-70-х роках очолив масовий експеримент в школах Грузії, що мав широкий відгук в усьому світі в силу обґрунтування нового педагогічного спрямування, яка мала популярність під назвою «Гуманно-особистісний підхід

до дітей в освітньому процесі». В даний час живе в Москві (Росія). Його система «Школа Життя» (гуманно – особистісний підхід) рекомендована Міністерством Освіти РФ для застосування на практиці. За створеної ним філософській системі – «Гуманно-особистісний підхід до дітей в освітньому процесі» Школа Життя» працюють і навчаються вчителі в різних країнах ближнього і далекого зарубіжжя.

Сам Шалва Олександрович стверджує, що всім принципам гуманно-особистісного підходу до дитини, він навчився у класиків світової педагогіки – К.Д.Ушинського, В.А.Сухомлинського, Януша Корчака, А.С.Макаренка і в багатьох інших. Що, зібравши різнокольорові цеглини їх досвіду, він тільки об'єднав їх у єдине ціле. Віддамо данину скромності Шалва Олександровичу, але відзначимо, однак, що для того, щоб у розрізненій у віках педагогічній мозаїці побачили цілісну картину, потрібно бути не тільки високоосвіченим фахівцем, а й мати унікальну якість синтезу. Саме завдяки тому, що Ш.О.Амонашвілі, як істинний мудрець, володіє рідкісним даром синтетичного мислення, йому вдалося створити міцний монолітний фундамент, на якому збудована нова філософія педагогіки, що одержала назву гуманної.

Шалва Олександрович закликає педагогів постійно збагачувати свою педагогічну майстерність, черпаючи з чистісінького і найбагатшого джерела педагогічної мудрості. Він стверджує, що «класики – не з минулого, вони прийшли до нас з майбутнього». Це їх, гігантів педагогічних думок, неодноразово цитує Ш.О.Амонашвілі і називає своїми вчителями. Про Шалва Олександровича можна сказати. Перефразувавши відомий афоризм Ісаака Ньютона: «Він бачить далі за інших, бо стоїть на плечах гігантів».

Незважаючи на поважний вік, Шалва Олександрович веде активне творче життя: проводить семінари та майстер-класи з вчителями Росії і країн СНД, Балтії, України. Працює зі студентами та аспірантами. Він є науковим керівником цілого ряду лабораторій та центрів у різних країнах світу, а також експериментальних шкіл Москви і Санкт-Петербурга; керує Міжнародним центром гуманної педагогіки та Всеукраїнським центром гуманної педагогіки в Україні. Він є ініціатором

проведення щорічних Міжнародних педагогічних читань в Москві.

Йому перу належать десятки педагогічних, психологічних і художніх творів, багато з яких перекладено на різні мови. Ш.О.Амонашвілі очолює однойменний Видавничий Дім і спільно з академіком Д.Д.Зуєвим видає стотомну «Антологію гуманної педагогіки».

Незважаючи на колосальне емоційне і фізичне навантаження. Він гранично уважний і доброзичливий до людей, ніхто не бачив його роздратованим або грубим. Він уособлює собою те творче терпіння, яке є одним з наріжних каменів його педагогічної філософії. Багато вчителів у своїй практиці стикаються з проблемою необхідності гуманізації педагогічного процесу. Гуманізм –це система поглядів, визнає цінність людини як особистості. Його право на свободу, щастя, розвиток і прояв усіх здібностей. Це система, яка вважає благо людини критерієм оцінки соціальних явищ, а принципи рівності, справедливості, людяності – бажаною нормою відносин у суспільстві.

Система виховання та навчання за Ш.Амонашвілі – це «педагогіка цілісного життя дітей та дорослих», яка будується на началах гуманності й віри в дитину, вихованні творчості і співпрацею педагогів із дітьми, де в якості педагогів розуміються також батьки. Щодо батьків, то в межах гуманної педагогіки їм потрібно зрозуміти – дитина не є їх власністю, вона скоріше гість, якого вони самі запросили. Якщо на дитину покладаються великі надії, то вони потребують і великої педагогіки. Не можна казати: «На виховання у мене немає часу», так само як не можна вважати гуманізм синонімом безперервного потакання, все дозвілля й безконтрольності. Гуманна педагогіка є педагогікою дисципліни, любов до дитини не може шкодити їй. Він звертає увагу на наступні особистісні якості, які представляються йому найголовнішими.

По-перше, любити дітей такими, якими вони є. Треба однаково любити і пустуна і слухняного, кмітливого і тугодума, лінивого і старанного. Доброта і любов до дітей не дозволить грубо поводитися з ними, ущемляти самолюбство і гідність.

По-друге, вміло розуміти дітей, тобто стати на їх позицію, приймати їх турботи і справи як серйозні і рахуватися з ними. До

цих турбот і справ потрібно виявляти не поблажливість, а повагу. Розуміти дітей – значить не підпорядковувати їх нашої влади, а спираючись на їх сьогоденне життя, плекати паростки їх завтрашнього життя.

По-третє, необхідно бути оптимістами, вірити в перетворюючу силу виховання. Мова йде не про те, коли склавши руки педагог з надією чекає, коли дитина порозумнішає, проявить здатності міркувати, щоб потім зайтися його вихованням, приступити до розвитку його свідомості. Мова йде про оптимізм такий, коли педагог глибоко вникає у внутрішній світ дитини – і залежно від цього шукає шляхи виховання, навчання та розвитку.

По-четверте, вчителю повинно бути притаманне все краще, що людям подобається в людині: і усмішка, і строгість, і стриманість, і скромність, і чуйність, і щирість, і інтелігентність, і товариськість, і любов до життя.

Відповідаючи на питання про зміст поняття «гуманна педагогіка», сам Ш.Амонашвілі каже: «Ця педагогіка сприймає дитину такою, як вона є, погоджується з її природою. Вона бачить у дитині її безмежність, усвідомлює її комічність і веде, готує її до служіння людству протягом усього життя. Вона затверджує особистість в дитині шляхом виявлення її свободної волі й будує педагогічні системи, процесуальність яких визначає любов учителя, оптимізм, високо духовна моральність. Вона заохочує педагогічну творчість і закликає до педагогічного мистецтва.

Гуманне педагогічне мислення прагне досягнути неосяжне і в цьому сила освітніх систем і процесів, народжених в його надрах. Принципи гуманної педагогіки Ш.Амонашвілі протиставляє традиціям «авторитарної» педагогіки, у яких педагогічне мислення зводиться до двомірності «заохочення – покликання»: якщо дитина вчиться і веде себе добре – заохочуємо, погано – караємо. У концепції гуманної педагогіки існує інший вимір педагогічного мислення – духовна спрямованість нагору, куди вчитель і дитина прямують разом. Цей вимір впливає з власне визначення поняття «школа». У розумінні Амонашвілі: «Школа – це скелясті сходишки підйому, піднесення душі, котрі потребують сили волі, ретельності, відданості, вони «вчать керувати порядок

із хаосу». А носієм скале є вчитель, тобто вчитель і є школа, школа в ньому, а не поза ним». Звісно, у такому розумінні школи смисл її значно розширюється – школа як сходження триває усе життя людини, вона перетворюється з назви навчального закладу на філософську категорію, що зіставляється із «сенсом життя».

Крім поняття «школа», наголошується на певній різниці в базисних поняттях «виховання» й «освіта». Зміст процесу виховання впливає з аналізу самого слова: рос. «вос-питание» - «питание осі», – живлення осі, безумовно, осі духовної. Отже, виховання позначає живлення душі й через це – процес духовного сходження на «скелю», «нагору», зміст виховання розширюється до формування духовно-душевного стану особистості, що стає джерелом і спрямовуючою силою цілісного життя людини. Відповідно до цього, виховання повинне випереджати навчання, отримання знань. Ця думка простежується в дослідженнях й інших багатьох видатних педагогів, наприклад, Я.С. Гогобашвілі про те, що «виховання чесних і шляхетних почуттів в серцях дітей потрібніше й дорожче, ніж збагачення різними знаннями». Сила знань є нейтральною у відношенні до добра чи зла, тільки від якості серця й рівня духовності людини буде залежати, в який бік вона спрямує свої знання.

Але, як слушно зауважив Ш.Амонашвілі, на сьогодні в мові закріплено словосполучення «навчально-виховний процес», а не на навпаки, хоча потрібно затверджувати «виховально-навчальний процес». Освіта, з цієї точки зору, –це процес живлення душі й серця дитини усіма кращими плодами людської культури й цивілізації.

У концепції гуманної педагогіки поняття «освіта» тотожне поняттю «просвіта», тобто просвітлення, розсіяння пільми в серці й розумі людини. У сучасних умовах поняття «освіта» й «просвіта» більше обслуговують номенклатурний зміст, вказуючи на адміністративно-управлінську систему (система освіти, система просвіти, міністерство освіти).

Таким чином, головною метою гуманної педагогіки стає виховання Благородної Людини, Благородної Особистості, Благородного Громадянина Школа Життя, наголошена в концепції гуманної педагогіки, веде дитину через осягнення

цінностей свого народу, своєї нації, своєї країни, Батьківщини до осягнення загальнолюдських цінностей; через розвиток почуття громадянськості до відчуття планетарної співпричетності.

Зробити світ щасливим без справедливої і доброї школи не можна. А такою її роблять учителі. Мудрець Амонашвілі не повчає, а розмірковує. Не треба розповсюджувати навколо дитини погані думки. Думати треба добре про кожну дитину. Наша добра думка – то її захист. Тоді ніяка бридота не ристане до неї. «Моя мисле форма, - каже Шалва Олександрович. – завжди вивищується над темним. А ствердитись дитина має перш за все вдома. Дорослі здебільшого категоричні, зловживають заборонами. І це погано. А тим часом дитина приходить у цей світне випадково. Шалва Олександрович сприймає дитину як істоту космічно-земну. Згадаймо, як академік Вернадський постійно підкреслював: «Людина має два походження – космічна душа і земне тіло. Виходити треба тільки з цього». Діти від народження несуть добрі наміри – це великий закон, переконаний Амонашвілі. Завдання батьків і вчителів – підготувати дитя до складнощів життя. І першу формулу освіти: «Ти все можеш!» дитина має почути з уст матері чи батька. Дитині не потрібні заборони, вони навіть шкідливі. Вилучіть усі слова-заперечення. Той, хто заперечує, - бідний. Той, хто стверджує, - багатий.

Власне методика початкового виховання у практичній діяльності самого Ш.Амонашвілі вбирає в себе багато новаторських прийомів і методів. Навчально-пізнавальна діяльність школяра стимулюється не тільки за допомогою цікавої й різноманітної подачі навчального матеріалу. Але й характером, які затверджує педагог у процесі навчання. В атмосфері любові, доброзичливості, довіри, співпереживання та поваги дитина охоче й легко сприймає навчально-пізнавальну задачу, тобто якщо дитина відчуває, що цінується її гідність, її самостійна думка, творчий пошук, вона починає прагнути до рішення більш складних навчально-пізнавальних задач. Отже, Ш.Амонашвілі пропонує таку організацію дитячого життя, яка допомагає дорослому спрямувати енергію дитини на продуктивні заняття.

Моральною основою дитячої кооперації в системі Ш.Амонашвілі є здатність радіти успіхам інших, готовність прийти на допомогу, причому не тільки в межах свого колективу:

старші діти допомагають молодшим, беруть над ними шефство. Цікавими методичними новаціями у цій концепції є:

- скасування оцінок за навчання у балах;
- недопустимість порівняння дітей між собою («він у нас найрозумніший, беріть із нього приклад» і под.);
- навчання одразу на кількох доступних учням рівнях, наприклад, читання можливе від знайомства з буквами для одних до біглого читання для інших;
- співучасть учнів у побудові уроку, у складанні завдань. Утворенні власного підручника, в плануванні відповідей і под.

Але сам Шалва Олександрович постійно підкреслює, що не лише методикою тримається поняття Гуманної педагогіки: якщо її світоглядні настанови не стануть сутністю вчителя, якщо він не перетворить спочатку сам себе, то ніякі методики, конспекти уроків тощо, не зможуть зробити його «Лицарем гуманної педагогіки» (таке почесне звання вже кілька років вручається педагогам, які успішно користуються у своїй роботі засадами руху Гуманної педагогіки). У межах авторитарної педагогіки причини невдач учня розглядаються завжди однобічно за принципом «сам винен»: не слухав, не хотів, не думав, не виявив інтересу і под. Чи звертають при цьому увагу на здібності самого вчителя – особливості його пояснень, характер взаємодії з учнями, манеру викладання і т. ін.?

З точки зору гуманної педагогіки, якщо педагог, не розібравшись у реальних причинах освітянської невдачі учня, спрямовує на нього свій гнів та обвинувачення, то це є негуманним і несправедливим. У цьому випадку навчання йде з позицій педагогічного егоцентризму, а не з позиції дитини. У таких умовах буде прагнути скоріше вийти з поля педагогічного впливу, ніж прагнути до нього. Тільки віра педагога в сили дитини, доброзичлива його підтримка («я знаю, що ти зможеш»), а також критичне ставлення педагога до самого себе, постійне самовиховання й самовдосконалення нададуть виховному процесу діючої сили й допоможуть постійно знаходити шляхи виховання дитячого розуму й серця. У разі такого ставлення до себе дитина стає повноправним співучасником виховного процесу, тобто певною мірою сам собі методист, учитель, учений, винахідник.

Можна певним чином узагальнити різницю, яка існує між принципами авторитарної та гуманної педагогіки.

Авторитарна педагогіка:

- формує і реалізує систему примусу;
- орієнтована на формування знань, умінь, навичок;
- задовольняється обліком психологічних особливостей дітей;
- готує дітей до життя;
- монологічна;
- не має потреби в принципах любові, творчого терпіння, довіри, вільного вибору, радості пізнання й спілкування, співробітництва як суттєвих компонентів педагогічного процесу;
- зайнята узагальненням «практики», результати якої, в якості наукових цінностей, повертаються знову до практики;
- аксіоматичною основою є «емпіричний матеріалізм».

Гуманна педагогіка:

- пропонує творчий пошук системи співробітництва;
- звернена в першу чергу на облагородження душі дитини, а знання мислиться як необхідна умова творчості, творення блага;
- приймає й вбирає дитину цілком такою, як вона є;
- виховує дітей самим життям;
- діалогічна;
- перелічені принципи є вихідними;
- йде шляхом творчості й інновацій, тому далека від консерватизму;
- вважає основою духовну субстанцію.

З цих характеристик гуманної педагогіки виводимо особистісні якості характеру, необхідні педагогу, який працює в системі особистісно-орієнтованого навчання: доброзичливість, щира зацікавленість дітьми, повага до учнів, ввічливість; культура спілкування; толерантність; привітність; коректність; компетентність, ерудованість, різнобічні інтереси; уміння створювати навколо себе миролюбиву атмосферу; усвідомлення і врахування власних помилок; гнучкість, вміння слухати, вміння виправляти власні помилки.

Амонашвілі Ш.О. постійно підкреслює й той безперечний факт, що головні принципи гуманної педагогіки придумав не він, вони – квінтесенція всього найкращого у світовому

педагогічному надбанні. Отже, Ш. Амонашвілі проводить певну межу між поняттями «класична» і «традиційна» педагогіка. Гуманізм як світоглядний принцип є засадою «класичної» педагогіки. «Традиційна» ж педагогіка, теоретично нібито схиляючись перед надбаннями «класичної», на практиці виходить з принципів авторитаризму.

Недарма ж саме в межах руху Гуманної педагогіки видається 100-томна серія «Антології гуманної педагогіки», в якій вже вийшло понад 50 книг, присвячених висвітленню життя й діяльності таких видатних педагогів як Сухомлинський, Ушинський, Макаренко. Песталоцці, Коменський, Корчак та ін. Новаторство цієї серії в тому, що поряд з іменами власне педагогів знаходяться імена Мойсея, Ісуса Христа, Будди, Конфуція, Толстого, Ганді та ін.

Це підтверджує єдність педагогічної, духовної та взагалі культуро творчої діяльності як різних боків єдиного процесу духовного удосконалення людства, який не підлягає ґрунтовному поділу на галузі й сфери, що спостерігається в наші часи. Літератури, релігійні реформатори, суспільні діячі так само є педагогами людства, як і педагог за фахом, тому що вони вчать дітей і дорослих гідному існуванню, його суті, вчать не просто словами й нотацією, а власним прикладом, своїм життям. Люди, життя яких склало скарбницю класичної світової педагогіки, будували його на засадах Істини, Добра, Краси, тому їх приклади залишаються з нами назавжди, надаючи людству загально значимі культурні орієнтири й цінності.

У нашому гедоністично-прагматичному сьогоденні спостерігається настільки яскраво виражена відсутність високих життєвих ідеалів, що приклади великих учителів людства, життя яких сповнене самопожертвою та альтруїзмом, навряд чи можуть запалити погаслі серця зрілого, вже сформованого покоління. Саме тому важливішим стає завдання виховувати молоде покоління на засадах моральності й духовності, бо «у кожної людини чи навіть народу, що не наділений належною мірою ідеалізмом, як правило, відсутні й життєві орієнтири та стимули боротьби за існування. Ідея – головне джерело енергії творчої особистості. Ідеал – це ідея, перетворена в міцний енергетичний заряд, що спрямовує енергію особистості майбутнє».

Отже, позиції толерантності, в найбільш широкому значенні цього слова, безумовно присутні в концепції гуманної педагогіки Ш.О.Амонашвілі, виявляється у:

- взаємодопомозі та взаємопідтримці вчителів і дітей, батьків і дітей, батьків і вчителів, дітей між собою, здатності радіти успіхам інших; тим самим відкидається принцип конкуренції, що, до речі, конфронтує з принципами навчання за Болонською системою, яка базується на вихованні принципу конкурентоспроможності та націленості лише на власний успіх будь-якою ціною;

- взаємодії різних країн і націй – рух гуманної педагогіки набирає силу на теренах усього пострадянського простору, демонстративно уникаючи політики;

- повазі до найкращого культурного й духовного надбання всіх часів і народів, тобто у вихованні світоглядної толерантності.

З 2002 року в січні у Москві проходять щорічні Міжнародні педагогічні читання в межах руху Гуманної педагогіки під керівництвом Ш. Амонашвілі. У 2007 році на чергових читаннях, на тему: «Гуманна педагогіка: Істина Школи», взяли участь представники Фонду «Україна 3000» під патронатом Катерини Ющенко. Ними стали: керівник напрямку «Завтра» Ольга Коваленко та директор Відкритої педагогічної школи м. Києва Сергій Ветров. На цьому представницькому міжнародному форумі проведено численні зустрічі з педагогами різних країн світу, під час яких було налагоджено зв'язки у сфері розвитку педагогіки майбутнього.

Хотілося б висловити надію, що рух гуманної педагогіки й засади світоглядної толерантності, на яких він базується. Знайдуть ширше розуміння й розповсюдження в Україні, а пошуки принципів нової концепції освіти виведуть нас на шляхи педагогіки співпраці, педагогіки добра й любові до людей.

Для повноцінного існування суспільства конче необхідно, щоб кожен член цього суспільства приймав активну участь в його «здоровому» функціонуванні. Для того, щоб суспільство мало своє майбутнє, потрібно забезпечити виховання індивідів, що проживають в даному соціумі, від самого народження. Саме цю функцію і взяла на себе педагогіка, яка спочатку розвивалася як

наука про виховання, але з часом вона поступово перетворювалася на науку про навчання. Не один вчений звертався до розробки правил роботи вчителя з учнями, вдосконалюючи тим самим те, що пізніше буде відокремлене в педагогічні категорії: методи та форми навчання.

Традиційна педагогічна система ґрунтування на двох визначальних принципах – відборі та відсіві. Вочевидь, такий підхід не відповідає рівню сучасного соціального розвитку. І це зрозуміло, адже базові правила дидактики були закладені і ще у 17 столітті Я.А. Коменським, хоча широко застосовуються і тепер – у 20 столітті. Педагоги – новатори беручи за основу теоретичні напрацювання психологів сучасної епохи запропонували якісно відмінні підходи у вихованні та навчанні школярів.

Нове педагогічне мислення базується на ідеї гуманізації. В атмосфері любові, довіри, співпереживання, поваги учень охоче і легко бере участь в навчально-пізнавальному процесі, максимально проявляє свої навички та не боїться бути ініціативним.

Відомий грузинський педагог-новатор Шалва Амонашвілі, автор багатьох навчально-методичних збірок, в художній формі аналізує головні чинники та методи формування у школяра початкових класів бажання вчитися, дізнаватись нового та постійно вдосконалюватися. На думку Амонашвілі, «головною силою, яка встановлює погоду в духовному світі дитини є враження, і тому потрібно, щоб воно було добрим і звеличуючи. Які у дитини створюються враження в організованому нами виховному процесі – від цього буде залежати направленість її особистісних орієнтацій, мислення та поведінка».

Запам'ятаймо: свідомість дітей живе з першої години. І ще, діти не жорстокі, поки не побачать першу жорстоку дію, саме вона відкриває потік темного хаосу в душу. І тільки деякі з дітей готові самотійно протистояти пільмі. Після трьох років організм дитини повністю готовий до сприйняття багато чого, та після семи років уже багато чого загублено. Найгірше домашнє помешкання не образить почуття дітей. Але зламає дитину атмосфера, що панує тут, весь домашній уклад.

Звичайно, є ситуації, за яких заборони для дитини просто необхідні. Але так буває не часто. Педагоги за покликанням

знають: не можна вибудовувати справжню педагогіку, заперечуючи право дитини на пустощі. Яка це нудьга для педагога – працювати з дітьми, що мають високу свідомість і поведінку, збагачену життєвим досвідом дорослих!

Чому дорослі схильні бачити в пустощах мало не злочин? Проти бешкетників не треба повставати. Найчастіше це не просто розумні, а ще й дотепні діти. Свої здібності вони застосовують у найрізноманітніших умовах, навіть у нестандартних, ведучи за собою інших. І треба ту силу вміло використовувати. Ці життєрадісні пустуни особливо допомагають дітям малорухливим, мовчазним. Будучи занадто активними, вони бачать смішне у найсерйознішому. Отже, дарують сміх не тільки собі, а й тим, хто відчуває гумор. Вчать безпорадних і непутящих виходити з критичних ситуацій. Вони незлобливі, компанійські, свою витівку творять у товаристві тих, хто заслуговує бути учасником їхніх «бешкетів». Для них це свято пустощів. Але так вони утверджують своє «Я», формують свою індивідуальність. Учителеві треба переглянути стосунки з такими дітьми. Адже «зайва» життєва сила завжди краще, ніж коли її бракує. Багатьох із видатних учених-винахідників у дитинстві називали шибениками.

Нестандартним є і ставлення Амонашвілі до оцінки. Вона спершу виникла в середньовічних школах Німеччини. До цього для покарання дітей в усіх країнах використовували різки. Оцінка мала розмежовувати учнів за здібностями і знаннями. А потім вона легко увійшла в практику шкіл різних країн. Ніби й непоганий винахід. Бо оцінки були спрямовані ще й проти тілесного покарання дітей у схоластичній школі.

Але чи варто все-таки виражати успіх учнів цифрами? Над цим не раз замислювався великий гуманіст Сухомлинський. Сьогодні практично неможливо послабити зосереджену в оцінці владу, що проявляється в імперативній, наказовій, авторитарній спрямованості.

У педагогічній практиці Амонашвілі був такий випадок. Учениця, одержавши зошит, звертається до нього: «Вчителю Шалва! Не буду більше вчити математику, ти зіпсував мені красивий зошит». І гірко заплакала. Відтоді він не користується червоним кольором. Цей колір залякує дитину. Користується

зеленою пастою. Отже, і діти нас вчать. А оцінки пізніше скасував на користь змістовних словесних суджень.

Шалва Олександрович розмірковує про педагога як про людину з майбутнього. Кожен шкільний день він планує як радісну сторінку свого життя і життя дітей. Шкільне життя має бути саме радісним.

Школа постійно мала б усміхатися, адже вона життя тримає. Усмішка школи – це її вчитель. Усмішка вчителя – його серце. Усмішка – це знак якості, поліпшення нашого буття. Скажуть: але ж не можна примусити вчителя усміхатися учням. Амонашвілі відповідає: «А хто змушував його бути вчителем? Мудрість у тому, щоб наставник серцем відчував: кому, коли і якою усмішкою усміхнутися, щоб енергію віддати.

Гуманістична педагогіка, гуманістична психологія – це ж розвиток духу людського. Якщо дитина розвинена, вона буде моральною. Раціональна ж логіка, без серця (що спостерігаємо зараз), - руйнівна. Негативні думки (не тільки слова) – руйнівні. Читаємо М. Бердяєва, В. Вернадського, О. Лосєва. Духовним можна назвати те суспільство, в якому буде мінімальна кількість озлоблених людей. Духовність – це здатність людини досягти своїх цілей у житті без пригнічу вальних обмежень.

Навчання і виховання, педагогічний процес, в цілому внаслідок свого соціального призначення завжди несуть у собі елементи примусу. Це обумовлено тим, що активізація і розвиток внутрішніх сил і можливостей дитини відбувається не на вільно вибраному нею матеріалі, а на змісті виховання і навчання, визначеному вимогами суспільства. Природно, що залишити дитину в полоні власних актуальних бажань та імпульсивної активності і чекати, поки вона візьметься за розум не можна. Цим можна завдати непоправної шкоди її розвитку та своєчасному ставленню як людини, як особистості. Однак присилувати, підкоряти дитину своїй волі – означає не досягти бажаного результату. Таким чином Амонашвілі підходить до розуміння необхідності в іншому підході до дитини, іншій педагогічній основі побудови навчально-виховного процесу.

«Сучасна дитина приходить до школи із величезними потенційними можливостями, але щоб вони перетворилися у

реальні сили, особистісні властивості, потрібен цілеспрямований педагогічний процес, який виховує, навчає, формує, розвиває».

Навчання певним чином можна розуміти як процес, через який формується та керується навчальна та пізнавальна діяльність учня, його адекватне мотиваційне ставлення до цих понять. У цьому процесі потрібно, за словами Амонашвілі, досягти бажання у дитини до співробітництва з педагогом з метою присвоєння знань. Формування такої настанови у школяра залежить від багатьох факторів. Зокрема, в першу чергу, рівня співвідношення налаштованих до функціонування та розвитку пізнавальних сил учня із навчальним матеріалом. Звичайно, що в такому процесі психічні сили дитини стикатимуться із труднощами, які можуть викликати навіть негативне ставлення до навчання. Проте, Амонашвілі особливо це підкреслює, пізнавальні сили що розвиваються потребують не такі задачі, розв'язання яких не викликає жодних складнощів, а саме таких, які вимагатимуть від школяра думати і діяти на межі своїх можливостей. Саме в наявності труднощів в процесі навчання грузинський педагог-новатор вбачає джерело мотивації навчально-пізнавальної діяльності учня. Варто також зазначити, що при вільному виборі навчальних завдань, розв'язання яких не пов'язане з жодними заходами покарання чи оцінювання, учні віддають перевагу складнішим задачам над легшими.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

В педагогічній практиці метод – впорядкований спосіб діяльності з досягненням навчально-виховних цілей. Методи навчання – це способи спів діяльності викладача і учнів, направленої на розв'язок задач навчання (дидактичних задач) і дає позитивні наслідки у засвоєнні знань учнями.

Таким чином, поняття методу навчання відображає:

1. Способи навчальної роботи викладача і способи навчальної роботи учнів у їх взаємозв'язку;
2. Специфіку їх роботи по досягненню різних цілей навчання.

І.Ф. Харламов дав таке визначення поняття методу навчання: «Під методами навчання слід розуміти способи навчання роботи вчителя і організації навчально-пізнавальної діяльності учнів по

розв'язанню дидактичних задач, направлених на засвоєння навчального матеріалу».

Ю.К. Бабанський визначив метод навчання як «спосіб впорядкованої спів діяльності викладача та учнів, направленої на розв'язання задач навчання».

Найбільш ранньою класифікацією методів навчання є їх поділ на методи роботи вчителя (наприклад, розповідь, пояснення) і методи роботи учнів (вправи, самостійна робота). Поширеною також є класифікація методів навчання за джерелами отриманих знань. У відповідності до такого підходу можна виділити:

- *Словесні методи* (розповідь, бесіда, дискусія, лекція, коментоване читання тексту підручника);
- *Наочні методи* (метод ілюстрацій, метод демонстрацій, екскурсія, спостереження);
- *Практичні методи* (вправи, лабораторні і практичні роботи);
- *Проблемно-пошукові* (висунення проблеми перед учнями, створення проблемної ситуації, розв'язання заданої проблеми, вибір оптимального шляху розв'язання проблеми);
- *Індуктивно-дедуктивні* (базуються на думці учня – сприймання матеріалу, порівняння, узагальнення, оцінка факторів, явищ, встановлення причинно-наслідкових зв'язків).

Вибір методів навчання залежить від: загальних цілей освіти, виховання та розвитку учнів і провідних установок сучасної дидактики; особливостей предмету, що вивчається; особливостей методів викладання конкретних навчальних дисциплін, що визначаються специфікою вимог до відбору загально-дидактичних методів; мети задач і змісту матеріалу конкретного уроку; часу, що відведений на вивчення того чи іншого матеріалу; вікових особливостей учнів; рівня підготовленості учнів (освіта, вихованість, розвиток); можливостей та особливостей вчителя, рівня теоретичної та практичної підготовленості, його особистих якостей.

2. Шалва Амонашвілі – почесний академік багатьох університетів, викладач Московського педагогічного

університету, керівник лабораторії гуманної педагогіки при Московському будинку вчителя, веде семінари з батьками. Він очолює Видавничий дім Шалви Амонашвілі і є автором кількох книжок, перекладених багатьма мовами світу.

Прислухаймось до його клятви: «Я, Амонашвілі Шалва Олександрович, добровільно обравши професію Вчителя і знайшовши в ній своє покликання, усвідомлюючи свою причетність до збереження і розвитку життя на Землі, беру на себе турботу про долю Дитини. Клянусь:

Любити дітей, кожному дитину.

Бути оптимістом за будь-яких обставин.

Зобов'язуюсь турбуватися про олюднення знань, олюднення середовища навколо кожної дитини.

Але це буде потім. А спершу було ось що: волею Всевишнього відчув внутрішню потребу вивчати педагогіку. І тільки гуманну. Тому знову вступив до інституту. Педагогічного, і на всі факультети відразу. В учителі до себе я запросив Ісуса Христа, Будду, Магомета, Соломона і Педагогів – Сухомлинського, Коменського, Ушинського, Корчака...Виток духовності – в чотирьох світових релігіях – християнстві, ісламі, іудаїзмі, буддизмі».

Зробити світ щасливим без справедливої і доброї школи не можна. А такою її роблять учителі. Мудрець Амонашвілі не повчає, а розмірковує. Не треба розповсюджувати навколо дитини погані думки. Думати треба добре про кожному дитину. Наша добра думка – то її захист. Тоді ніяка брідота не пристане до неї. «Моя мислеформа, каже – Шалва Олександрович, – завжди вивищується над темним. А ствердитись дитина має перш за все вдома. Дорослі здебільшого категоричні, зловживають заборонами. І це погано. А тим часом дитина приходить у цей світ не випадково.

Я сприймаю дитину як істоту космічно-земну. Згадаймо, як академік Вернадський постійно підкреслював: «Людина має два походження. – космічна душа і земне тіло. Виходити треба тільки з цього».

Діти від народження несуть добрі наміри – це великий закон, переконаний Амонашвілі. Завдання батьків і вчителів – підготувати дитя до складнощів життя. І першу формулу освіти:

«Ти все можеш!» дитина має почути з уст матері чи батька. Дитині не потрібні заборони, вони навіть шкідливі. Вилучіть усі слова-заперечення. Той, хто заперечує, - бідний. Той, хто стверджує, - багатий.

Запам'ятаймо: свідомість дітей живе з першої години. І ще, діти не жорстокі, поки не побачать першу жорстоку дію, саме вона відкриває потік темного хаосу в душу. І тільки деякі з дітей готові самотійно протистояти п'ямі. Після трьох років організм дитини повністю готовий до сприйняття багато чого, та після семи років уже багато чого загублено. Найгірше домашнє помешкання не образить почуття дітей. Але зламає дитину атмосфера, що панує тут, весь домашній уклад.

Звичайно, є ситуації, за яких заборони для дитини просто необхідні. Але так буває не часто. Педагоги за покликанням знають: не можна вибудовувати справжню педагогіку, заперечуючи право дитини на пустощі. Яка це нудьга для педагога – працювати з дітьми, що мають високу свідомість і поведінку, збагачену життєвим досвідом дорослих!

Чому дорослі схильні бачити в пустощах мало не злочин? Проти бешкетників не треба повставати. Найчастіше це не просто розумні, а ще й дотепні діти. Свої здібності вони застосовують у найрізноманітніших умовах, навіть у нестандартних, ведучи за собою інших. І треба ту силу вміло використовувати. Ці життєрадісні пустуни особливо допомагають дітям малорухливим, мовчазним. Будучи занадто активними, вони бачать смішне у найсерйознішому. Отже, дарують сміх не тільки собі, а й тим, хто відчуває гумор. Вчать безпорадних і непутящих виходити з критичних ситуацій. Вони незлобливі, компанійські, свою витівку творять у товаристві тих, хто заслуговує бути учасником їхніх «бешкетів». Для них це свято пустощів. Але так вони утверджують своє «Я», формують свою індивідуальність. Учителеві треба переглянути стосунки з такими дітьми. Адже «зайва» життєва сила завжди краще, ніж коли її бракує. Багатьох із видатних учених-винахідників у дитинстві називали шибениками.

Нестандартним є і ставлення Амонашвілі до оцінки. Вона спершу виникла в середньовічних школах Німеччини. До цього для покарання дітей в усіх країнах використовували різки. Оцінка

мала розмежовувати учнів за здібностями і знаннями. А потім вона легко увійшла в практику шкіл різних країн. Ніби й непоганий винахід, бо оцінки були спрямовані ще й проти тілесного покарання дітей у схоластичній школі.

Але чи варто все-таки виражати успіх учнів цифрами? Над цим не раз замислювався великий гуманіст Сухомлинський. Сьогодні практично неможливо послабити зосереджену в оцінці владу, що проявляється в імперативній, наказовій, авторитарній спрямованості.

У практиці Амонашвілі був такий випадок. Учениця. Одержала зошит, звертається до вчителя: «Учителю Шалва! Не буду більше вчити математику, ти зіпсував мені красивий зошит». І гірко заплакала. Відтоді я не користуюся червоним кольором – він залякує дитину. Користуюся зеленим. Отже, і діти нас вчать. А оцінки пізніше скасував на користь змістовних словесних суджень.

Досі пам'ятаю і очі одного худенького хлопчика. Я відібрав у нього зошит через те, що він підглядав до товариша, порівнюючи його результати зі своїми. Але той, кого я завжди хвалив як зразкового учня, закривав долонею свій зошит – не давав підглядати. Отже, той худенький заважав працювати зразковому. І я відібрав зошит і звелів сидіти сумирно. Хлоп'я глянуло на мене очима гніву й ненависті. А потім гірко розплакалося. Контрольна зірвалась. І я відчув свою помилку. Очі й ридання дитини мені говорили: «Учителю! Так не можна поводитись, я ж не Робінзон на якомусь безлюдному острові. Дай мені бути завжди таким. І дай ще такого. Хто поруч зі мною виховуватиме у собі доброту й турботу, вміння допомагати». Після цього виховання ізольованої самотійності стало для мене антипедагогічним, неприйнятним назавжди. Мені шкода дітей, яким замість того, щоб подати руку допомоги, влаштовуємо пастку.

Шалва Олександрович розмірковує про педагога як про людину з майбутнього. Кожен шкільний день він планує як радісну сторінку свого життя і життя дітей. Шкільне життя має бути саме радісним.

Школа постійно мала б усміхатися, адже вона життя тримає. Усмішка школи – це її вчитель. Усмішка вчителя – його серце.

Усмішка – це знак якості, поліпшення нашого буття. Скажуть: але ж не можна примусити вчителя усміхатися учням. – Відповідаю, - каже Амонашвілі, - а хто змушував його бути вчителем? Мудрість у тому, щоб наставник серцем відчував: кому, коли і якою усмішкою усміхнутися, щоб енергію віддати. Яка роль директора в гуманній школі – то окрема тема.

Директор щоранку неодмінно має зустрічати вчителів з усмішкою. Так він вносить спокій – попереду у вчителів робота з сотнею чи двома сотнями учнів. Директор має сьогодні сказати ось цим двом вчителькам: «Мій колега, директор з іншої школи, заздрить, що ви працюєте в нашій школі. Я й сам собі заздрю». Іншому: «Є такі схвальні відгуки про ваші уроки у старшокласників, вітаю». Третій: «Батьки в захопленні від вашої ерудиції і такту». Четвертому: « А чи не хотіли б ви продемонструвати фрагменти батьківських зборів на педраді, про них досі говорять?». Іншому вчителю – міцно потиснути руку і побажати успіху. Оптимістичні оцінки директор має давати кожному час від часу, особливо перед початком робочого дня. Коли ось такі вчителі і такий директор працюють у школі, тоді учні ніколи не побачать там злого обличчя, не почують страшного, мов грім, голос. Тоді діти і у велике життя прийдуть добрими. Гуманістична педагогіка, гуманістична психологія – це ж розвиток духу людського. Якщо дитина розвинена, вона буде моральною. Раціональна ж логіка, без серця (що спостерігаємо зараз), - руйнівна. Негативні думки (не тільки слова) – руйнівні. Читаємо М.Бердяєва, В.Вернадського, О.Лосєва. Духовним можна назвати те суспільство, в якому буде мінімальна кількість озлоблених людей. Духовність – це здатність людини досягати своїх цілей у житті без пригнічувальних обмежень.

3. В своїй праці Ш.О. Амонашвілі «Добридень, діти!» автор розповідає про свій досвід навчання шестилітніх дітей в школі, спираючись на свою багатолітню педагогічну практику. Треба зазначити, що на час випуску книги (1983), проблема навчання дітей шестилітнього віку була дуже актуальною, оскільки це було певним новаторством, а тому було необхідно уважно поставитися до цього питання.

Цю книгу називають «поетичною педагогікою», оскільки вона подається не просто в теоретичному викладі сутності проблеми, а у вигляді розповіді Амонашвілі майже про кожний день його роботи з експериментальним класом, зупиняючись на тих питаннях, вирішення яких потребує детального розгляду. «Починаючи роботу над цією книгою, я поставив перед собою задачі: осмислити підготовчий клас крізь призму цілостної системи початкової та по можливості середньої школи. Показати шестирічну дитину не тільки як учня, але, в першу чергу як зростаючу Людину, яка має своє життя та складні взаємовідносини з оточуючими в залежності від цього показати, що кожна дитина може бути пізнаною та вихованою тільки з врахуванням її дійсного життя, її радощів та суму, потребувань та намагань, здібностей та сподівань, продемонструвати, що шестирічні діти – це особлива категорія, і в роботі з ними не можна механічно використовувати звичайні методи роботи з першим класом».

Для автора було важливо описати, по-перше, загальний підхід до організації шкільного життя дітей, по-друге, творчу лабораторію педагога.

Однією з перших задач, які постають в книзі, це потрібно чи непотрібно дітям шестирічного віку навчатися в школі: це забирає в них дитинство чи за правильними методиками це розвиває дітей, готуючи їх до першого класу. Амонашвілі вважає, що саме за правильним підбором методів та форм навчання можна розкрити дитину та зробити з неї особистість.

Першою з проблем, які спіткають шестирічну дитину в школі, це перелік правил шкільної поведінки. Амонашвілі зазначає, що кожний учень має сам, спілкуючись з однолітками. Встановлювати характер відносин, правил своєї поведінки в суспільстві. Під «сам», автор має на увазі, організований ним процес виховання, який приведе до виникнення у дитини самостійних етичних висновків.

Педагог має чітко підходити до питання організації перерв між уроками. Вони мають бути організовані таким чином, щоб пустощі дітей не заборонялися, а були скеровані в тому напрямку, який буде розвивати дитину. В своєму експериментальному класі автор повісив дошку для малювання

крейдою, а також папір для розмалювання олівцями. Був використаний магнітофон для того, щоб діти дошли вчитися розпізнавати музичні твори, а також надали вихід своїй енергії, танцюючи під цю музику, тощо.

Що стосується певних предметів, наприклад рідної мови, російської мови, математики, то автор подає свій досвід як можна навчити дітей правильно розуміти завдання предметів, використовувати наглядні матеріали, допомагати один одному, доводити свою точку зору, та поважати право кожного учня висловити власну. Амонашвілі зупиняється на тому, що необхідно педагогу завжди слідкувати за своїми питаннями, оскільки вони сприймаються дітьми не зовсім так як те здається вчителю. Автор розповідає про його методи подолання феномену Піаже, яке досить розповсюджене у дітей, тобто коли, діти плутають кількість речей з її розміром.

Звертаючи увагу на ігри, які необхідно використовувати у роботі з шестирічними дітьми, автор говорить про те, що «педагогічними можна вважати ігри, які підвищують дітей – всіх разом і кожного зокрема до рівня його престижу, ті ж ігри, які можуть принизити дитину навіть трохи, є непедагогічними, і їх не можна проводити на уроках».

За Амонашвілі, дітям необхідно пропонувати такі справи, за які вони можуть братися не колись, а зараз же, і перші кроки мають приводити їх до перших успіхів, а не невдач.

Узагальнюючи свою роботу, автор виділяє по 10 питань, які він категорично відповідає «так» чи «ні».

Питання, на які дається відповідь «ні!»:

- Чи можна використовувати в підготовчому класі досвід роботи з 1 класом без змін?
- Чи можна заставляти дитину одразу виконувати накази та розпорядження вчителя?
- Чи можна дітям ставити оцінки?
- Чи можна давати дітям обов'язкові домашні завдання?
- Чи можна говорити в класі хто з дітей вчиться краще?
- Чи можна вимагати від дітей, щоб вони сиділи на уроках «не рухаючись»?

- Чи потрібно забирати в дитини іграшки, які вона принесла до школи?
 - Чи можна залишати дітей на другий рік?
 - Чи можна вимагати дітей приходити в шкільній формі з портфелями?
 - Чи можна приймати в підготовчий клас дітей, яким до 6 років залишається 2-3 місяці?
- Питання з відповіддю «так!»:
- Чи потрібна спеціальна методика для викладання в підготовчому класі?
 - Чи можна використовувати тут досвід виховної роботи з старшими дошкільнятами з дитячих садків?
 - Чи потрібно заохочувати дітей, щоб вони йшли попереду вчителя у вивченні матеріалу?
 - Чи може педагог спеціально робити помилки, щоб діти знаходили та виплавляли їх?
 - Чи потребує педагог бути артистичним в роботі з дітьми?
 - Чи можна давати дітям різні завдання на їх вільний вибір?
 - Чи потрібно посилювати самостійну роботу дітей?
 - Чи потрібно давати батькам характеристики дітей та готувати для них пакети з роботами дитини?
 - Чи потрібно, щоб діти оцінювали урок?
 - Чи потрібно проводити відкриті уроки для батьків?

Перелік цих питань систематизує досвід та уявлення Ш. Амонашвілі про виховання та навчання дітей шестирічного віку в підготовчих класах школи.

Сучасна дитина приходить до школи із величезними потенційними можливостями, але щоб вони перетворилися у реальні сили, особистісні властивості, потрібен цілеспрямований педагогічний процес, який виховує, навчає, формує, розвиває.

Навчання певним чином можна розуміти як процес, через який формується та керується навчальна та пізнавальна діяльність учня, його адекватне мотиваційне ставлення до цих понять. У цьому процесі потрібно, за словами Амонашвілі, досягти бажання у дитини до співробітництва з педагогом з метою присвоєння знань. Формування такої настанови у школяра

залежить від багатьох факторів. Зокрема, в першу чергу, рівня співвідношення налаштованих до функціонування та розвитку пізнавальних сил учня із навчальним матеріалом. Звичайно, що в такому процесі психічні сили дитини стикатимуться із труднощами, які можуть викликати навіть негативне ставлення до навчання. Проте, Амонашвілі особливо це підкреслює, пізнавальні сили що розвиваються потребують не такі задачі, розв'язання яких не викладає жодних складнощів, а саме таких, які вимагатимуть від школяра думати і діяти на межі своїх можливостей. Саме в наявності труднощів в процесі навчання грузинський педагог-новатор вбачає джерело мотивації навчально-пізнавальної діяльності учня. Варто також зазначити, що при вільному виборі навчальних завдань, розв'язання яких не пов'язане з жодними заходами покарання чи оцінення, учні віддають перевагу складнішим задачам над легшими.

ІЗ ВИСЛОВЛЮВАНЬ ШАЛВИ АМОНАШВІЛІ:

1. Дитинство як двигун, рухає нами; ніби коріння, живить життя.
2. Учитель – сівач: сіє добре, прекрасне і відправляє у світ, не дочекавшись урожаю.
3. Хто піклується, той світиться.
4. Якщо книга виходить – потрібен читач. Створити образ себе самого – це необхідність.
5. У дитині закладається пристрасть до мудрої свободи.
6. Хто виховує себе, той виховує інших.
7. Любов – це істина. Радість – особлива мудрість. Ласка – частина правди.
8. Кожен із вас – промінчик сонця.
9. Я дам дітям лише одне, але так, що все інше відкриють самі.
10. Сльози змінюють дух, якщо вони пролиті вчасно.
11. Діти – безмежність буття.
12. В спілкуванні з дитиною потрібна не мова, а (доброречія, мудроречія).
13. Земля – сміття, кидають на Землю.

**ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ З ДИСЦИПЛІНИ
«ТЕОРІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ
ГАЛУЗІ «ЛЮДИНА І СВІТ»»**

Практична робота №1
ТЕМА. ЗМІСТ ВАЛЬДОРФСЬКОЇ ШКОЛИ.

Питання для обговорення

1. Хто і коли створив першу вальдорфську школу.
2. Назвіть основні ідеї, на яких базується вальдорфська педагогіка.
3. Які мета і завдання вальдорфської педагогіки.
4. Розкрийте зміст поняття «навчання за епохами»
5. Чому у вальдорфській педагогіці відсутні поділ на класну та позаурочну роботу?
6. Яке місце у навчальному процесі посідає гра?
7. Які вимоги висуває до педагога ця система?
8. Яку роль у вихованні відводить ця система батькам?
9. Яку роль у вальдорфській педагогіці відіграє оцінка?
10. Чи відомий вам досвід використання ідей вальдорфської педагогіки у вітчизняній школі?

Практичні завдання

1. Розробити фрагмент уроку з використанням елементів вальдорфської школи.
2. Дізнатися і описати досвід вітчизняних вчителів, які використовують ідеї вальдорфської педагогіки в початковій школі.

Список рекомендованих джерел

1. Абашкіна Н.В. Організація навчально-виховного процесу у вальдорфській школі (Німеччина) // Почат. школа. – 1993. – №7. – С.41.
2. Іонова О. Евритмія і малювання форм у вальдорфській школі // Рідна школа. – 1999. – №11. – С.54.
3. Існева О. Зміст вальдорфської освіти. – Засіб розвитку особистості учня // Рідна школа. – 1999. – №7,8 – С. 37-40.

4. Мальцева А. Асоціація вальдорфських ініціатив в Україні (вальдорфської педагогіки) // Шкільний світ. – 1999. – №11 (43). – Червень.

5. Мостова Т. Вальдорфська педагогіка // Освіта України. – 1999. – №1,2 (125). – С.11.

6. Прокопенко І.Ф., Євдокімов В.І. Педагогічна технологія. – Харків, 1995. – С.45– 51.

Практична робота № 2

ТЕМА. МЕТОДИКА РОБОТИ НАД НАВЧАЛЬНИМ ПРОЕКТОМ.

Питання для обговорення

1. Кому належить створення методу проектів? Хто розвинув ідеї автора?

2. Чи мало проектування успіх у Росії та в Україні?

3. Які ідеї лежать в основі навчального проектування?

4. Що притягує у проектній технології педагогів?

5. Які сучасні вимоги до проектної технології?

6. Що може стати проектною технологією?

7. Які види проектів вам відомі?

8. За якими ознаками можна класифікувати проект?

9. Як здійснюється зовнішня оцінка проекту?

Практичні завдання

1. Запропонуйте і створіть проект з будь-якої теми на уроках з громадянської освіти.

2. Обговоріть у групі різні ідеї проекту. Виберіть одну і обґрунтуйте цей вибір. Сформулюйте ідею проекту. Визначте тип проекту. Покажіть варіанти оформлення проекту.

Список рекомендованих джерел

1. Кручинина Т.Г. Проектная деятельность . – Весник НМЛ Международного детского центра «Артек». – 1998. – №1. – С.4–7.

2. Левитес Д.Г. Практика обучения: современные образовательные технологии. – М.; Воронеж, 1998.
3. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Под. ред. Е.С.Полат. – М.; 1999.
4. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.; 1998.

Практична робота № 3

ТЕМА. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.

Питання для обговорення

1. Що таке нові інформаційні технології?
2. Які відмінні риси інформаційного суспільства?
3. Що таке нові інформаційні технології навчання?
4. Які інформаційні технології є предметом вивчення на уроках інформатики в школі?
5. Що таке телекомунікативні технології?
6. Сформулюйте мету та завдання НІТ навчання.
7. Розкрийте основні складові НІТ навчання.
8. Опишіть педагогічні можливості НІТ при вивченні предметів шкільного циклу.
9. Що таке програмно-педагогічні засоби? Які різновиди навчальних комп'ютерних програм ви знаєте?
10. Які нові можливості надають НІТ у керуванні освітою?
11. Які перспективи використання НІТ у навчанні?

Практичні завдання

1. Розробити урок з громадянської освіти в комп'ютерному варіанті (тема і клас за вибором студента).

Список рекомендованих джерел

1. Жалдак М.И. Система подготовки учителя к использованию информационных технологий в учебном процессе. – М., 1989. – 48с.

2. Концепция информатизации образования // Информатика и образование. – 1988. – №6. – С. 3 – 31.

3. Основи нових інформаційних технологій навчання: Посіб. для вчителів / Авт. кол.; За ред. Ю.І.Машбіца. – К.: ТЗМН, 1997. – 264с.

4. Пейперт С. Переворот в сознании: Дети, компьютеры и плодотворные идеи: Пер. с англ. – М.: Педагогика, 1989. – 224с.

5. Сергеева Т.А. Новые информационные технологии и содержание обучения // Информатика и образование. – 1991. – №1. – С.3– 10.

Практична робота № 4

ТЕМА. ТЕХНОЛОГІЯ САМОРОЗВИТКУ (М.МОНТЕССОРІ). ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇЇ СУЧАСНІСТЬ.

Питання для обговорення

1. Коли виникла технологія саморозвитку?
2. У чому полягає своєрідність і привабливість ідей і технології М. Монтессорі?
3. Розкрийте сутність понять «духовний зародок», «всотуючий розум», «здатність до само будівництва».
4. Охарактеризуйте сенситивні періоди розвитку (за М. Монтессорі).
5. Яку роль відведено педагогу в технології М. Монтессорі?
6. Розкрийте особливості використання дидактичного матеріалу М. Монтессорі.
7. Прокоментуйте твердження М. Монтессорі: «Дитина сама знає основні шляхи до саморозвитку особистості. Головне – не заважати їй у цьому».

Практичні завдання

1. Підібрати матеріал про «Будинок вільної дитини» по М. Монтессорі (в письмовому вигляді).

Список рекомендованих джерел

1. Борисова З., Семерникова Р. Спадщину Марії Монтессорі – сучасним дошкільним закладам. // Дошк. виховання. – 1996. – №5. – С.14,15; №6. – С.14,15; – №8. – С.12,13; – №9. – С.6,7.
2. Глазунова Л. Золоті зерна»буржуазної» педагогіки зійшли і на нашому ґрунті: Школа Монтессорі // Освіта. – 1993. – 8 квітня.
3. Городня О. Без покарань і заохочень вчать діти в єдиному поки що в Україні навчальному закладі – школі Монтессорі. // Сім'я. – 1997. – №2. – С.11,12.
4. Дичківська І. Через свободу і самостійність: розвиток індивідуальності дитини в теорії і практиці М. Монтессорі // Дошк. виховання – 1993. – №5. – С.6.
5. Михальчук Т. Сім'я в системі Монтессорі // Освіта. – 1994. . – № 46. – 49 (6 липня). – С.5.
6. Стрюк К. Система Марії Монтессорі – нове чи старе? // Дошк. виховання. – 1996. – №3. – С.10,11.

Практична робота № 5

ТЕМА. МОДЕЛЮВАННЯ ФРАГМЕНТІВ УРОКІВ З ВИКОРИСТАННЯ ГУМАННОЇ ПЕДАГОГІКИ (ПО АМОНАШВІЛІ).

Питання для обговорення

1. Без серця, що зрозуміємо?
2. Посмішка моя, де ти?
3. Слід, яки же ти залишиш слід?
4. Що лежить в основі гуманної педагогіки?
5. Коли починати виховувати дитину?
6. Які вони – діти індиго?

Практичні завдання

1. Знайти вірші, приказки, прислів'я про добро, мир, всесвіт, вічне.
2. Написати твір на тему: «Мої роздуми про маму».

Список рекомендованих джерел

1. Единство цели: Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1987. – 208с.
2. Как живете, дети?: Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1986. – 176с.
3. Улыбка моя, где ты? – М.: Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 2003. – С.32.
4. Школа Жизни. – М.: Издательство Дом Шалвы Амонашвили, 2000. – 144с.

Практична робота № 6

ТЕМА. ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ.

Питання для обговорення

1. Історія виникнення інтерактивних технологій навчання.
2. Як ви розумієте інтерактивні технології навчання.
3. Як охарактеризувати дії дітей під час виконання інтерактивних вправ?
4. Що ви знаєте про інтерактивні технології навчання?
5. Чи варто застосовувати інтерактивні технології при навчанні молодших школярів?
6. З якою метою використовуємо інтерактивні вправи?

Практичні завдання

1. Розробити урок з інтерактивними вправами (тема і клас за вибором студента).

Список рекомендованих джерел

1. Баханов К.О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі: Монографія. – Запоріжжя: Просвіта, 2000. – 160с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник.. – Л.: Либідь, 1997. – С.30.

3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. – К.: Акадедемвидав, 2004. – 352с.
4. Ігнатенко Н. Новій школі – учитель нового типу // Рідна школа, №7. –2002. – С.10-11.
5. Комар О.А. Інтерактивні технології – технології співпраці // Початкова школа, 2004. – № 9. – С.5-7.
6. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. – К., 2002. – 135с.
7. Савченко С.М. Дидактична гра як форма навчання // Радянська школа. – 1989. – №3. – С.26-33.

**ПРОГРАМА З ДИСЦИПЛІНИ «ТЕОРІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЇ
ВИВЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ «ЛЮДИНА І СВІТ»»**

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ

		Напря́м, спеціально́сть, осві́тньо- кваліфікаційний рівень	Структура навчальної дисципліни
Семестр	9	0101 Педагогічна освіта. 7. 010102 Початкове навчання. Освітньо-кваліфікаційний рівень: спеціаліст	Лекції: – 12 год. Практичні: – 12 год. Лабораторні: – 6 год. Самостійна робота: – 26 год. Індивідуальні заняття: – 25 год.
Кількість кредитів, ECTS	2,25		
Модулів	2		
Змістових модулів	2		
Загальна кількість годин	81		
Аудиторних годин	30		
Тижневих годин	2		
Вид контролю	залік		

Предмет курсу: мета, методи, прийоми, організаційні форми і засоби навчання молодших школярів з різних технологій.

Мета курсу: розробити зміст кожного компонента методичної системи, умови їх реалізації з урахуванням навчального курсу "Технологія вивчення галузі "Людина і світ" та вікових особливостей молодших школярів; вивчити й розробити найефективніші технології управління процесом навчання молодших школярів на уроках з курсу "Я і Україна".

I. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

У калейдоскопі подій, які несе нестримний плін часу, суспільство завжди прагне досягти найважливіших цінностей для своїх громадян - свободи, добробуту й щастя.

В умовах кардинальних змін в економіці, політиці, науці й техніці, соціальній та духовній сферах суспільного життя першочерговим завданням є створення життєздатної системи освіти.

Це особливо важливо для сучасної України, яка стоїть на шляху здійснення своєї історичної місії з реалізації національної ідентичності в соціальній, політичній, економічній і духовно-культурній сферах на шляху входження до світового співтовариства. Закономірно постає питання, які засоби є найоптимальнішими для досягнення поставленої мети?

Сучасній школі потрібен учитель, який орієнтується на технологічні підходи до оновлення шкільної практики викладання навчальних дисциплін. Тому перед вищими навчальними закладами виникла проблема розробки теоретико-методичних засад підготовки майбутніх учителів початкової школи до вмілого використання навчальних технологій.

Значною мірою ці проблеми можуть бути розв'язані у процесі вивчення студентами курсу "Технологія вивчення галузі "Людина і світ".

Основні завдання курсу:

- визначити освітні, розвивальні та виховні аспекти суспільствознавчих змістових ліній освітньої галузі "Людина і світ", що передбачена Державним стандартом початкової освіти;

- вивчити зміст навчального предмету, що реалізується в програмах і підручниках з курсу "Я і Україна" (суспільствознавчий напрям) - технологія організації навчальної проектної діяльності;

- ознайомити студентів з методикою формування суспільствознавчих понять в молодших школярів на уроках з курсу "Я і Україна" (суспільствознавчий напрям) - технологія вальдорфської педагогіки;

- визначити форми організації (стандартні та нетрадиційні) процесу вивчення курсу "Я і Україна" (суспільствознавчий напрям). Впровадити в навчально виховний процес - технологію саморозвитку "Будинок вільної дитини" М. Монтессорі;

- застосовувати комп'ютерно-інформаційні технології навчання на уроках громадянської освіти у початковій школі;

- розробити систему підготовки майбутнього вчителя до організації та керування процесом навчання на уроках "Я і Україна" (суспільствознавчий напрям)- технологія гуманної педагогіки Ш.А.Амонашвілі.

- розкриття можливостей проведення уроків за різними навчальними технологіями в початковій школі.

У змісті курсу "Технології вивчення освітньої галузі "Людина і світ" включено ті навчальні технології, які набули певного визнання серед учителів, мають добре розроблену науково-теоретичну основу та дидактичне й методичне забезпечення.

Особливістю курсу є те, що він відритий: може бути доповнений у процесі розробки нових технологій.

Навчальний матеріал курсу структуровано у двох логічно об'єднаних частинах - змістових модулях, а в межах кожного модуля визначено навчальні теми. Навчання за кожним модулем охоплює теоретичну і практичну підготовку студентів, самостійну роботу та індивідуальну, контроль та самоконтроль, які дозволяють визначити рівень засвоєння студентами навчального матеріалу теми. Опрацювання курсу передбачає також виконання студентами індивідуальних навчально-дослідних завдань.

Програма чітко структурована й охоплює такі позиції: опис предмета навчального курсу; мету і завдання курсу; зміст програми; структуру залікового кредиту курсу; завдання для самостійної роботи; навчальний проект (індивідуальне навчально-дослідне завдання); методи навчання; методи оцінювання навчальних досягнень з предмета; розподіл балів, які присвоюються студентам; методичне забезпечення курсу; рекомендовану літературу.

II. Тематичний план

№ н/п	Назва модулів і тем	Кількість годин							
		Всього	Аудиторна робота					Самостійна робота	
			Всього аудит.	Лекції	Практичні	Лабораторні	Індивідуальна робота	Поточна	Підсумкова
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Модуль I Теоретичні основи вивчення теорії і технології в галузі «Людина і світ»								
1.	Інноваційні тенденції розвитку сучасної освіти.	2		2	2		2	2	2
	Модуль II Навчальні технології на уроках громадянської освіти								
2.	Особливості змісту педагогічної технології «будинок вільної дитини по М. Монтесорі».	2		2	2		4	2	2
3.	Вальдорфська педагогіка при вивченні освітньої галузі «Людина і світ» в початкових класах.	2		2	2		3	2	
4.	Методика застосування комп'ютерно – інформаційних технологій навчання на уроках з курсу «Я Україна».	2		2	2	2	6	4	2
5.	Технологія організації навчальної проектної діяльності.	2		2	2	2	4	4	2
6.	Технологія гуманної педагогіки Ш.О. Амонашвілі.	2		2	2	2	6	2	2
	ВСЬОГО:	12		12	12	6	25	16	10

Зміст програмного матеріалу

Змістовий модуль I

Теоретичні основи вивчення теорії і технології в галузі "Людина і світ".

Інноваційні тенденції розвитку сучасної освіти.

Історичні аспекти педагогічної технології. Мета і завдання інноваційних процесів у системі освіти. Класифікація педагогічних технологій. Умови ефективності інноваційних педагогічних процесів.

Змістовий модуль II

Навчальні технології на уроках громадянської освіти.

Особливості змісту педагогічної технології "Будинок вільної дитини по М.Монтессорі.

Методи та форми формування громадянських почуттів в молодших школярів при вивченні освітньої галузі "Людина і світ". Методика формування громадянських почуттів в молодших школярів на уроках з курсу "Я і Україна". Тип уроку.

Вальдорфська педагогіка при вивченні освітньої галузі "Людина і світ" в початкових класах.

Мета і завдання технології. Зміст технології. Методика застосування активних методів навчання на уроках з курсу "Я і Україна" (суспільствознавчий напрям). Тип уроку.

Методика застосування комп'ютерно-інформаційних технологій навчання на уроках з курсу "Я і Україна".

Організація і методика використання комп'ютерних навчальних програм на уроках з курсу "Я і Україна" при вивченні тем суспільствознавчого спрямування. Методика використання навчальних комп'ютерних програм при вивченні тем суспільствознавчого спрямування на етапі усвідомлення нового матеріалу на уроках з курсу "Я і Україна". Тип уроку.

Технологія організації навчальної проектної діяльності.

Мета, розвивальний та виховний аспект проектної технології. Методичні особливості технології, її зміст. Тип уроку проектної діяльності.

Технологія гуманної педагогіки Ш.О. Амонашвілі.

Визначальні засади технології - це потреба пошуку сучасного змісту і структури початкової освіти, ефективних технологій, методик та організації навчально-виховного процесу в початковій школі. Концептуальні положення технології. Мета, цілі і завдання технології.

Принципи технології: здоров'язберігаючого навчання, гуманітаризації освіти, гуманізації та особистісного підходу, системності та інтеграції, науковості та наочності навчання, випереджуючого та поглибленого навчання та наступності, пріоритету розвивального навчання, пріоритету творчої діяльності.

Тематика семінарсько – практичних занять

1. Зміст Вальдорфської педагогіки.
2. Методика роботи над навчальним проектом.
3. Особливості професійної діяльності майбутнього вчителя початкових класів до впровадження інформаційних технологій.
4. Технологія саморозвитку (М. Монтессорі). Історія виникнення технології та її сучасність.
5. Моделювання фрагментів уроків з використанням гуманної педагогіки (по Амонашвілі).
6. Інтерактивні технології навчання в початкових класах.

Орієнтовна тематика лабораторних занять

1. Проведення педагогічного тренінгу на тему «Технологія вивчення галузі «Людина і світ».
2. Спостереження, аналіз і проведення уроків з громадянської освіти на основі використання вивчених технологій навчання.
3. Розробка розгорнутого плану-конспекту уроку «Я і Україна» - суспільствознавчий напрям на основі використання вивчених технологій навчання.

Теми, що виносяться на самостійне опрацювання

1. Опишіть досвід учителів-практиків із здоров'язберігаючої організації навчально-виховного процесу на уроках громадянської освіти в початковій школі.

2. Розробити орієнтовне календарне планування з курсу «Я і Україна»- суспільствознавче спрямування для 3-4 класів з вивчених технологій.

3. Підібрати методичний матеріал до вивчення теми «Славетні українці» з вивчених технологій.

4. Можливі теми проектів у початкових класах з громадянської освіти. Запропонуйте власні теми проектів, які можна використовувати на уроках з курсу «Я і Україна».

Система контролю та критерії оцінювання навчальної діяльності студентів

Комплексний контроль знань студентів з дисципліни «Технологія вивчення галузі «Людина і світ» здійснюється на основі проведення поточного, модульного та підсумкового оцінювання їх навчальної діяльності відповідно до навчально-методичної карти дисципліни.

Основними критеріями оцінювання навчальної діяльності студентів є її систематичність, активність і результативність.

Показниками систематичності навчальної діяльності є відвідування студентами лекційних, практичних, лабораторних занять з курсу, педагогічної практики в школі та своєчасне виконання навчальних і контрольних робіт та ІНЗД.

Активність студента на лекційних, практичних, лабораторних заняттях, під час педагогічної практики визначається якістю підготовки до них і рівнем виконання завдань практичного, творчого та дослідницького характеру.

Показником результативності є правильність виконання на практичних, лабораторних заняттях усіх видів робіт (зокрема контрольних), ґрунтовність виконання дослідницьких завдань для самостійної роботи, участь у науково-дослідній роботі, а також успішна діяльність під час педагогічної практики.

Відповідно до кредитно-модульної системи навчальний матеріал розподілено на логічно завершені модулі. У межах кожного окремого модулю студент виконує різні види навчальної

роботи, які відповідним чином оцінюються: робота на лекціях, відповіді на заняттях, підготовка до практичних і лабораторних занять, виконання лабораторних робіт; доповнення, самостійні роботи, моделювання фрагментів уроку, індивідуальні завдання, реферати, курсові роботи тощо. Кожен вид роботи оцінюється відповідною кількістю балів. Розгалужена система балів, яка є засобом контролю навчальної діяльності студентів з дисципліни є: накопичувальною (складається із суми балів за різними видами здійсненого контролю); рейтинговою (використовується числові величини для визначення рівнів навчальної успішності студентів); варіативною (кількість балів зумовлюється специфікою видів навчальної діяльності студентів). Студент може отримати заохочувальні бали за участь у науково-дослідній роботі, старанність та своєчасність виконання обов'язкових завдань тощо.

Кожен модуль (як складова навчального процесу) завершується модульною контрольною роботою, спрямованою на узагальнення та систематизацію отриманих під час навчання знань та умінь студентів. До модульного контролю студент допускається за умови вчасного виконання запланованих завдань. За результатами поточного контролю та модульного контролю студент отримує підсумкову рейтингову оцінку, яка виражається в балах, оцінкою за традиційною шкалою (відмінно, добре, задовільно) та рівнем за шкалою ECTS (A, B, C, D, E, FX, F).

За результатами вивчення дисципліни протягом семестру студент може отримати максимальну кількість балів – 100. Якщо студент вчасно та успішно виконав всі завдання в межах конкретних модулів і модульну контрольну, він отримує підсумкову семестрову модульну оцінку, яка заноситься у відомість і залікову книжку. Якщо студент хоче підвищити підсумкову оцінку, він може скласти семестровий іспит.

Розподіл балів оцінювання успішності студентів з навчальної дисципліни

	Модуль I		Модуль II											ІНДЗ	Підсум. контр.	Сума	
	T1	T2	T3		T4		T5		T6		T7		T8				
5, 6 сем	П	П	Л	Л	Л	Л	П	П	П	Л	П	Л	П	Л	15	15	100
	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5			

<i>Рейтинг з дисципліни</i>	<i>Оцінка ECTS</i>	<i>Традиційна оцінка</i>
<i>91-100 балів</i>	A – Відмінно	Відмінно
<i>81-90 балів</i>	B – Дуже добре	Добре
<i>76-80 балів</i>	C – Добре	
<i>66-75 балів</i>	D – Задовільно	Задовільно
<i>60-65 балів</i>	E – Достатньо (задовольняє мінімальні критерії)	
<i>Менше 60 балів</i>	FX – Незадовільно	Незадовільно
<i>Менше 35 балів</i>	F – Незадовільно (потрібна додаткова робота)	

НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЕКТ

Індивідуальне навчально-дослідне завдання

Розробіть навчальний проект (на запропоновану вами тему), який доцільно використовувати у процесі навчання курсу "Я і Україна" в початковій школі. Опишіть методику роботи над цим проектом.

Література

1. Авраменко К.Б. компетентність викладача вищої школи як важлива складова його професіоналізму. Професіоналізм викладача вищої школи: освітні технології. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Миколаїв: Вид-во «ІЛІОН», 2004. – С. 124 – 128.

2. Амонашвілі Ш.О. Школа життя / Пер. з рос. – Хмельницький: подільський культурно-просвітницький центр ім. М.К.Реріха, 2002. – 170с.
3. Амонашвили Ш.А. педагогическая симфония. – М.: МЦР, 2002. – 672с.
4. Амонашвили Ш.А. Образ и образование // Три ключа. Педагогический вестник, - М.: Изд. дом Шалвы Амонашвили, 2001. – Вып. 5. – 124с.
5. Астахова В. Нові методи // Освіти України. – 1998. – 29 квітня.
6. Бабанов К.О. Що ж таке технологія навчання? // Шлях освіти. – 1999. - №3. – С. 24.
7. Башинська Т. Проектувальна діяльність – основа взаємодії вчителя та учнів // Початкова школа . – 2003.- №6. – С.58-59.
8. Бех І.Д. Наукові засади створення особистісно-орієнтованих технологій // Початкова школа. - №9. – 1997.- С.4-8.
9. Богданова І.М. Інноваційні технології у професійно-педагогічній підготовці вчителя // Наука і освіта. – 1997.- №1. – С.2-6.
10. Бондар В.І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів. – К.: «Вересень», 1996. – 129с.
11. Буркова Л. технології в освіті // Рідна школа. – 2001. - №2.
12. Використання інтерактивних технологій навчання в професійній підготовці майбутніх учителів: Монографія / Н.Г.Баліцька, О.А.Біда, Г.П.Волошина та ін., за заг. ред.. Н.С.Побірченко. – К.: Наук .світ, 2003. – 138с.
13. Герєга Т. Інтерактивні методи на уроках. Сучасні технології. Ч.2. – К.: Ред.. загальнопед. газ. , 2005. – С.20-30.
14. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2006.- №2. – С.22-47.
15. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. -352с.
16. Іванішена С. Форми та методи інтерактивного навчання // Початкова школа. - №3. – 2006.- С.9-11.
17. Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання / Упоряд. Л.Галіцина.- К.: Ред.. загальнопед. газ . ,2005.- 128с.

18. Інтерактивне навчання: Цільова програма розвитку пізнавальних і творчих здібностей учнів «Інтелект», «Пізнання», «Творчість» // Завуч, 2003.-№19.- С.12-13.
19. Інтерактивні технології навчання // Сільська школа України. - 2004.- №16-17.
20. Інтерактивні технології навчання в початковій школі. Навчальний посібник / Біда О.А., Кравчук О.В., Коберник Г.І. та ін. – Умань: РВЦ «Софія» - 2007. – 212с.
21. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: метод. посіб. Авт. - уклад: О.Пометун, Л.Пироженко. –К.: АПН, 2002.-136с.
22. Кларін М. Пошукові моделі навчання // Завуч. – 2000.- №27.
23. Коваль Л. Технологія взаємодії вчителя й учнів на різних етапах уроку // Початкова школа. -№10.- 2006.- С.55-57.
24. Комар О. Викладання за інтерактивними технологіями // Рідна школа. - №10. – 2006.- С.48-51.
25. Комар О. Інтерактивні технології – технології співпраці // Початкова школа. - №9., 2004. –С5-7.
26. Комар О.А. Навчання школярів за інтерактивними методами // Рідна школа. - №5. – 2006.- С57-60
27. Конарева І. Інтерактивні технології навчання // Початкова школа. - №2.- 2006.- С.19-21.
28. Крамаренко С.Г. Інтерактивні техніки навчання як засіб розвитку потенціалу учнів // Відкритий урок.. - 2002.- №4-6.
29. Кратасюк Л. Інтерактивні методи навчання // Диво слово. – 2004.- №10.- С.2-11.
30. Кремень В. Сьогоднішня потреба інноваційного мислення // Урядовий кур'єр. - №192 від 13 жовтня 2006 року. - С.7
31. Кузь В. Кадри для «школи нового покоління» // Вища освіта України. – 2002.- №3. – С31-34.
32. Мачуська І. Психолого-педагогічні тренінги для вчителя // Початкова школа. - №12.- 1997.- С.6-8.
33. Метод проектів у початковій школі / Упор.: О.Онопрієко, О.Кодратюк. – К.:Шк. світ, 2007. -128 с.(Б-ка «Шкільний світ»).
34. Монахов В.М. Аксиоматический подход к проектированию педагогических технологий // Педагогика, 1997. - № 6.

35. Нор К.Ф. Технологічний підхід у підготовці майбутніх учителів початкових класів. Професіоналізм викладача вищої школи: освітні технології. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Миколаїв: Вид-во «ЛПОН», 2004. – С. 112 – 116.

36. Савченко О.Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів // Початкова школа. – 2001. – №7.

37. Сисоева С. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня: Монографія. – К.: Поліграф. книга, 1996. – 407с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

УРОКИ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Тема: Збережемо природу Землі разом.

4 клас

Очікувані результати:

Після цього уроку учні зможуть:

- розширити знання про охорону природи на Землі;
- розповідати про державні заходи щодо їхнього збереження;
- встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;
- наводити приклади власного ставлення до бережного відношення до природи та любов до рідного краю;
- набути навичок участі своєї позиції під час роботи в групах.

Обладнання: карта, таблиці, знакові малюнки, додаткова література, комп'ютерні програми "Клімат" "Погода", підручник для 4 класу "Я і Україна" (автори Т.М.Байбара, Н.М.Бібік. – Київ, "Форум", 2004р.).

План змісту уроку.

1. Збереження лісів.
2. Збереження ґрунтів.
3. Збереження повітря.
4. Збереження природи рідного краю.

Хід роботи на уроці.

I. Вступна частина (5 хв.)

1. Хвилинка календаря. Технологія «Робота в парах».

Вчитель задає завдання кожній парі.

Завдання для I пари учнів:

– знакове повідомлення погоди. (Елементи розвивального навчання, діти виставляють паровози у яких позначено стан неба, напрям вітру, температуру повітря і т.д. за тиждень, що було занесено у них в щоденник спостережень).

Завдання для II пари учнів:

– комп'ютерне забезпечення "Погода". Робота розпочинається з занесенням дати на першу панель, це група робить самостійно.

Потім з лівої колонки учні вибирають умовні позначки наприклад, стан неба, малюнок із сонцем – дитина натискає мишкою на малюнок, а у правому боці на другій панелі висвітлюється слово "Ясно". Якщо натиснути на малюнок із хмаринкою – то у правій колонці з'являється слово "Хмарно". А на малюнку з грозою на третій панелі можна прочитати слово "Грозові дощі". І так продовжується робота з календарем природи по різним напрямкам.

Завдання для III пари учнів:

– робота з картою. Учні знайомляться на карті з містами, які знаходяться на (Заході, Сході, Півночі та Півдні), і теж роблять прогноз погоди.

Вчитель підводить підсумок: Ми помітили, як температура повітря знижується і на зміну осені приходить зима.

2. Перевірка раніше засвоєних знань. (5-7 хв.)

Слово вчителя: Так як різноманітна наша природа, так і різноманітне населення нашої Землі. Ви дізналися, скільки людей живе на Земній кулі? (6 мільярдів). Ви працювали дома з текстом "Населення Землі" зараз ми перевіримо, як ви його засвоїли.

Перевірка проходить у вигляді тестування. Один учень за дошкою записує відповіді, а всі учні працюють в зошитах.

Тести.

1. Яка кількість рас існує на Землі?

а) 5;

б) 3;

в) 7.

2. Раси різняться тому що...

а) Хтять виділитись на Землі;

б) Щоб бути гарними;

в) Ознака пристосування організму людини до різних умов життя.

3. Що об'єднує народ. Що спільного є у народу.

а) Мова, обряди, традиції;

б) Колір шкіри;

в) Політичні погляди.

4. Як об'єдналися народи:

а) В організації;

б) В сім'ї;

- в) В державу.
5. Основним законом держави є:
а) Конституція;
б) Мова;
в) Гроші.

6. Що є символами держави:
а) Національний одяг;
б) Герб, прапор, гімн;
в) Усна народна творчість.

Висновок: взаємоперевірка.

II. Основна частина.

З метою актуалізації чуттєвого досвіду та опорних знань вмінь учнів вчитель говорить:

– У нас є група дітей, які займалися пошуковою роботою (3 учні – науковець, філософ, депутат).

Мотивуючи навчальну діяльність учнів, повідомляємо тему, мету і завдань уроку. (5 хв.)

3. Актуалізація чуттєвого досвіду та опорних знань і вмінь учнів.

– Я бачу, що серед наших гостей є кореспондент місцевої газети. Що вас спонукало до нас зайти?

Кореспондент говорить: Зараз стоїть глобальна проблема людства зберегти природу землі разом. Шановні друзі!

Використовуємо метод "Мікрофон". В іграшковий мікрофон кореспондент ставить запитання учням.

– Розкажіть будь-ласка про правила поведінки в природі?

– Чи є приклади варварського ставлення до природи в вашому краї?

– А що робиться, для збереження екології у вашій школі?

– А що вас спонукало це зробити?

Дякую, дозвольте бути присутньою на уроці.

Учитель робить висновок: Діти і дійсно це велика проблема на сьогоднішній день, а ми хоч маленькі, але байдужими бути не можемо.

4. Сприймання й усвідомлення учнями нового навчального матеріалу. (15хв.)

Технологія "Робота в парах" (трое рядів парт). Учитель пояснює завдання кожній парі:

- Діти, відкрили підручник і попрацюємо на сторінці 104.
- А зараз ви прочитаєте, якої шкоди завдає діяльність людини – лісові.

I ряд опрацьовує 1 абзац та картинки з пожежею.

–Одне з важливих багатств природи являється ґрунт. Особливо його верхній родючий шар. Потерпає і він недбалої людської діяльності. Давайте ознайомимось з наступним абзацом.

II ряд опрацьовує 2 абзац про ґрунти.

– Розгляньте на малюнку у підручнику на сторінці 104. Яка екологічна загроза зображена на малюнку? Великої шкоди завдають заводи, фабрики – повітря, а воно є одним із важливих критеріїв здорового способу життя. Хоча існують на заводах і очисні споруди, які фільтрують повітря. Опрацьовуємо наступний абзац.

III ряд опрацьовує 3 абзац про повітря.

Учитель робить висновок: Щоб розв'язати складні проблеми охорони і збереженню природи, люди всієї Землі повинні об'єднатися.

Технологія «Громадські слухання».

–Питанням збереженню природи рідного краю займався *науковець*, йому слово.

Шановні присутні!

Ми знаємо, що припинити винищення рослин і тварин, зберегти їх різноманітність, ще у 1948 році був створений Міжнародний союз охорони природи. Ця організація взяла під свою опіку рідкісні види рослин і тварин. У різних країнах було відкрито заповідники й національні парки. У 1966 році вперше була видана Міжнародна Червона книга. Відтоді в країнах світу почали складати свої національні Червоні книги.

Міжнародна організація Грінпіс бореться за збереження лісів, океанів, рослин і тварин на Землі.

Головна проблема полягає в тому, що не всі люди розуміють серйозну ситуацію, належним чином.

Отже, будьте уважними, чемними до природи. Ви слухали, молодого співробітника інституту "Чиста Україна – чиста Земля".

- Слово надається *філософу*.

– Життя людей на Землі іноді порівнюють із зірками на небі: народжуються і вмирають люди, з'являються і гаснуть зорі на небі.

І в кожній людині в житті, як і у зірок, настає такий час, коли про неї дізнаються інші, коли її поздоровляють з успіхом, разом з нею радіють за цей успіх. Ось тоді й кажуть, що настав "Зоряний час", тобто серед інших людей, серед непомітних днів, годин настав час, коли людина засяяла, як зірка на небі.

Таким прикладом життя є вчитель, письменник, видатна, чудова людина Василь Сухомлинський, який мріяв, вчив дітей любити природу. Це видно з творів, які ви читали і ще будете знайомитися в майбутньому.

Ви слухали філософа по екологічним питанням.

– У нас присутній *депутат* від фракції «Чиста Україна – чиста Земля».

Вельмишановні пані та панове!

У наш час держави світу і наша в тому числі підписують між собою угоди про спільну охорону природи. Наприклад, більшість країн світу підписали угоду про зменшення викидів небезпечних речовин в атмосферу. Є міжнародна домовленість про обмеження торгівлі рідкісними та зникаючими видами дикорослих рослин і диких тварин.

Отже, щоб вирішити це питання на державному рівні, нам терміново потрібно співпраця всіх вас і організацій.

За браком часу закінчую свій виступ. Дякую за увагу.

III. Підсумкова частина.

5. Осмислення узагальнення і систематизація знань. (10 хв.)

Слово вчителя: На закріплення почутого матеріалу попрацюємо з комп'ютерною програмою "Клімат". Помандруємо по нашій гарній та різноманітній природі на планеті Земля.

Учні працюють за комп'ютером.

6. Домашнє завдання.

Скласти рекламу, ролик до сьогоднішнього уроку, про збереження природи на Землі. (3 хв.)

7. Підсумок уроку. (2хв.)

Заключне слово кореспондента.

– Ваш сьогоднішній урок особливий за своєю значущістю. Я побачила, як ви обговорювали важливі екологічні проблеми,

які стоять зараз у всьому світі на першому місці; вчилися розуміти, як слід ставитися до природи, щоб не завдати їй шкоди, берегти красу рідної землі.

Дякую вам за урок!

Використані технології

Частина уроку	Технології
I. Вступна частина	"Мікрофон" "Робота в парах"
II. Основна частина	"Громадські слухання"
III. Підсумкова частина	"Мікрофон"

Тема: Україна на планеті Земля.

4 клас.

Очікувані результати:

Після цього уроку учні зможуть:

- розширити знання про розташування України на глобусі, карті півкуль, фізичній карті;
- визначити державні кордони – на фізичній карті України;
- застосовувати знання використовуючи контурну карту;
- поглибити знання про столицю України – Київ, та власне місто Умань.

Обладнання: глобус, карта півкуль, фізична карта України, емблеми Києва, книги про Київ, комп'ютерні програми "Погода", "Обличчя міста", підручник "Я і Україна" 4 клас (автори Т.М.Байбара, Н.М.Бібік. – Київ, "Форум", 2004р.)

План змісту уроку

1. Місце розташування України на фізичній карті півкуль.
2. Визначення державних кордонів – на фізичній карті України.
3. Робота за комп'ютером.

Хід роботи на уроці

I. Вступна частина.

1. Організація початку уроку.

2. Хвилинка календаря. Технологія "Робота в парах".

Вчитель задає завдання кожній парі.

Завдання для I пари учнів:

–знакове повідомлення погоди. (Елементи розвивального навчання, діти виставляють паровози у яких позначено стан неба, напрям вітру, температуру повітря і т.д. за тиждень, що було занесено у них в щоденник спостережень).

Завдання для II пари учнів:

–комп'ютерне забезпечення "Погода". Робота розпочинається з занесенням дати на першу панель, це група робить самостійно. Потім з лівої колонки учні вибирають умовні позначки наприклад, стан неба, малюнок із сонцем – дитина натискає мишкою на малюнок, а у правому боці на другій панелі висвітлюється слово "Ясно". Якщо натиснути на малюнок із хмаринкою – то у правій колонці з'являється слово "Хмарно". А на малюнку з грозою на третій панелі можна прочитати слово "Грозові дощі". І так продовжується робота з календарем природи по різним напрямкам.

Завдання для III пари учнів:

–робота з картою. Учні знайомляться на карті з містами, які знаходяться на (Заході, Сході, Півночі та Півдні), і теж роблять прогноз погоди.

Учитель підводить підсумок: Зміни в неживій природі приводять до змін в живій природі.

3. Перевірка раніше засвоєних знань.

Проводиться у вигляді бесіди. Учитель запитує:

- Які природоохоронні заходи проводяться в Україні?
- Що таке Червона книга України?
- Що таке заказники, національні парки? І чи є вони в нашій області?

III. Основна частина.

4. Актуалізація чуттєвого досвіду та опорних знань і вмінь учнів. Технологія "Робота в парах". Питання – відповідь.

Слово учителя:

- На якому материку розташована Україна?
- З якими країнами межує?
- Покажіть на карті. Які моря омивають Україну?
- Які найбільші ріки? Які гори є в Україні?

- Що ви пор них знаєте?
- Які додаткові відомості про Україну чи Київ ви можете повідомити?

5. Мотивація навчальної діяльності учнів, повідомлення теми, мети і завдань уроку.

Слово учителя:

– На політичній карті світу позначено понад 180 країн. Сьогоднішній наш урок присвячений одній із них – Україні. На уроці ви навчитеся показувати територію нашої держави на глобусі, на карті півкуль, визначати державні кордони – на фізичній карті України. А для цього вам потрібно буде застосувати знання з попередніх уроків за темою "Наша планета – Земля". А також практично попрацюєте з контурними картами України, вируште в увяну подорож по Україні.

6. Сприймання й усвідомлення учнями нового навчального матеріалу.

Технологія "Робота в парах" і в четвінках (вивчення нового матеріалу).

1. Бесіда

Учні розглядають карти, прикріплені на дошці, називають їх: карти, на яких зображено всю землю, окремих материк, державу, область, місто. Читають, який масштаб кожної карти пояснюють, що означають ці записи.

- У якій півкулі знаходяться наша Батьківщина?
- Межі України показано умовною лінією. Як називається? (Державний кордон). Покажіть територію України на карті півкуль, на глобусі.

2. Практична робота з контурними картами.

Позначення кордонів України на контурній карті (у зошитах на ст.24-225).

– Визначте протяжність території України з півдня на північ та із заходу на схід, користуючись картою, вміщеною на форзаці підручника.

– Запам'ятайте: територія України займає площу 603700 км.

3. Ознайомлення із географічним положенням України. Технологія "Робота в групах" (дослідницька робота) 5 груп – 5 завдань однакові – для кожної групи.

Завдання для I групи.

– Назвіть сусідів нашої держави. На півночі – Білорусь, на сході – Росія, на південному заході – Молдова й Румунія, на заході Словаччина та Угорщина, на північному заході – Польща.

Слово учителя: на півдні територію України омивають моря.

Завдання для II групи.

– Покажіть на карті моря (Чорне та Азовське моря).

Слово учителя: Ви познайомились з географічним положенням нашої держави. Пропоную вам вирушити в увяну мандрівку. Куди ж саме? До столиці нашої держави.

Завдання для III групи.

Знайдіть і покажіть на карті Київ. Яким видом транспорту ви користуєтесь? (Автобусом). Отримуйте квитки для проїзду в автобусі. А квитки у вас особливі. Вони символізують емблему Києва. Це листок каштана із суцвіттям. Шлях пролягатиме через Хмельницький. Вирушайте в дорогу й отримуйте завдання (ст.106).

Завдання для IV групи.

Позначте гори, які розташовані на території України. У якому напрямі від Києва вони знаходяться?

Завдання для V групи.

Діти працюють за комп'ютером. Комп'ютерна програма називається "Умань – обличчя міста".

Підсумок роботи: Один одному, а потім обмін інформацією.

Слово учителя: Яке місце займає на планеті Земля – Україна? Технологія "Коло ідей".

7. Осмислення, узагальнення і систематизація знань.

Робота в зошитах.

Учні виконують колективно завдання на ст.29: відповідають на запитання, дописують речення. Останнє завдання виконують самостійно.

8. Повідомлення домашнього завдання.

Опрацювати статтю підручника (ст.106-107); на контурній карті позначити великі міста України; користуючись масштабом, зазначеним на фізичній карті України, визначити приблизно протяжність України з півночі на південь і з заходу на схід.

9. Підсумок уроку.

Слово учителя: На якому материку розташована Україна? Як називається країна, у якій ми живемо? Назвіть міста України.

Використані технології

Частина уроку	Технології
Вступна частина	"Робота в парах"
Основна частина	"Робота в парах"
Підсумкова частина	"Коло ідей"

Тема: Навчання як складова життєвого успіху. 3 клас.

Очікувані результати:

Після цього уроку учні зможуть:

- розширити уявлення учнів про те, що школа дає основу знань, які учні повинні засвоїти;
- удосконалювати здатність на основі аналізу розвитку освіти в нашій державі;
- висловлювати власне ставлення до навчання, бажання бути знаючим і розумним;
- збагачувати словниковий запас, формувати грамотне, безпечне спілкування з комп'ютером, зменшувати психологічний бар'єр "людина – комп'ютер";
- розуміти, що книжка – це джерело мудрості.

Обладнання: карта, таблиці, додаткова література, комп'ютерні програми, "Погода", "Поле чудес", костюм, підручник "Я і Україна" для 3 класу (автори Т.М. Байбара, Н.М.Бібік. – Київ, "Форум", 2004р.)

План змісту уроку

- 1.Здійснити подорож у минуле: як колись вчилися. Школа минулого.
- 2.Дізнатися про видатних людей – освітян.
- 3.Сучасна школа.
- 4.Працювати за комп'ютером.

Хід роботи на уроці

Вступна частина.

1. Організація початку уроку.

–Який настрій у вас?

II. Перевірка раніше засвоєних знань.

Слово учителя: Про що піде мова на уроці, ми дізнаємося розшифрувавши слово у кросворді.

1. Що об'єднує малят усього світу? (Дружба)
2. Швидко тупотіли ніжки,
Діти бігли гратись в сніжки,
А на личеньках -... (усмішка)
3. Як називається найголовніша ріка України (Дніпро)
4. Хто у світі найрідніший? (Мама)
5. Як називається столиця України (Київ)
6. У небі зірочок багато,
але воно лише одне.
Тому мої матуся і тато
Так називають і мене. (Сонечко)
7. Назвіть слово від якого утворилося слово Батьківщина.
(Батько).

Учитель питає: Прочитайте слово у виділеному рядку.

III. Актуалізація чуттєвого досвіду та опорних знань і вмінь учнів.

Слово учителя: На минулому уроці вам було завдання підготувати розповіді про міста України де ви побували. У нас є пари, які підготували розповідь з малюнками.

Пара 1. Шарапанюк Ілона - м. Севастополь

Щур Богдан - м. Київ телеканал ІНТЕР.

Пара 2. Поліщук Оля - м. Трускавець

Савіцька Анастасія - м. Черкаси (конкурс танців), отримала медаль.

Пара 3. Слово учителя: Покажіть на карті Україну з якими країнами межує наша держава?

Підсумок учителя: На світі є багато чудових країн за дальніми морями, за синіми океанами. Але для кожного з нас не має ріднішої над Батьківщини. Діти, до мене, зателефонувала наша однокласниця Анна з Італії на Різдв'яні свята. Вона дуже сумує за нашим історичним містом і передає привіт всім вам.

IV. Мотивація навчальної діяльності учнів, повідомлення теми, мети і завдання уроку.

Учитель називає тему уроку, очікувані результати, завдання уроку.

Слово учителя: Сьогодні ми з вами будемо говорити про нашу державу в минулому, про школи того часу, освіту і освітянських діячів, завдяки яким ми можемо навчатися в сучасних умовах. З давніх - давен люди шанували розум, освіченість, висміювали дурість і байдужість до знань. Про це говорять і прислів'я .

Протягом хвилини подумайте, які прислів'я про освіту, знання ви знаєте. Потім поверніться до свого партнера – учня, який сидить за партою біля вас, – та обміняйтеся своїми відповідями. Через хвилину учитель запрошує до відповіді учнів, які розповідають прислів'я парами. Технологія Метод "Навчаючи – учусь".

Основна частина.

V. Сприймання і усвідомлення учнями нового навчального матеріалу.

Слово учителя: Перші школи були створені в Стародавній Греції. Були вони досить дивними на наш погляд, тому що в них вчилися лише хлопчики. Вчили їх читати і писати, лічити. З цієї школи вони переходили до іншої, де їх навчали співів, музики, поезії. Завершувалося навчання у спеціальній школі, яка готувала майбутніх воїнів.

Але освіта, школи розвивалися і перші слов'янські школи з'являлися тисячу років тому. І були вони дуже схожими своїми порядками на давньогрецьку.

Навчання в минулому було розкішною - багаті люди могли навчатися. Народ пройшов великий шлях до освіти. Книжок не було (тисячі років тому) і робити їх було нелегко. Власне, книги ті можна лише умовно назвати книгами. Їх писати загостреною очеретиною на м'яких глиняних табличках. Потім висушували на сонці і обпікали в печах. Після того глина ставала міцною, як камінь. І букви були не буквами, а певні малюнки, ієрогліфи. Уявіть, яка ця дошка була важка, щоб її носити. Але минав час і з'явилися брати Кирил і Мефодій слов'янські просвітителі, які створили азбуки.

Проте будь ласка, подумайте над такими питаннями: Хто такі Кирил і Мефодій? Чим прославився Іван Федорович? Хто створив перші бібліотеки на Русі?

В домашніх групах учні готують повідомлення про цих видатних освітян. Тепер учитель просить учнів об'єднатися в пари та скласти невеличкі розповіді, за допомогою портретів славетних українців.

1 пара – повідомлення про Кирила і Мефодія .

Слово учителя: Після того як азбука літописці, освічені люди стали створювати книги. Але на написання однієї книги витрачали багато часу, бо писали від руки, по кілька років. Були майстерні скрипторії рукописної книги в монастирях. В скрипторії переписувалися книги переважно релігійного змісту. Особливу роль у встановленні друкарської справи належить Івану Федорову.

2 пара – повідомлення про Івана Федорова.

Слово учителя: На Русі справіку любили і цінували книгу, і називали її "восьмим дивом світу". Великим шанувальником книг був Ярослав Мудрий. Заснувавши Софіївський собор він відкрив у ньому бібліотеку - розкішну на 950 томів.

3 пара – повідомлення про перші бібліотеки та князя Ярослава Мудрого.

Робота за підручником (ст.12) "Я і Україна" (Мовчазне читання).

- Про що дізналися?
- Як називається славнозвісний?
- Що в цій книзі написано?

Слово учителя: З роками, століттями з'являлися чи мало цікавих освічених діячів. Ми не можемо не згадати першого президента Української Народної Республіки. Хто був ним? А першим президентом незалежної України? Ким був Богдан Хмельницький, що названо ім'ям славетного Т.Г. Шевченка. Який внесок вніс Т.Г. Шевченко в українську літературу?

Далі учитель просить пари учнів назвати і дати відповіді на питання. Учні об'єднуються в пари і роблять невеличкі повідомлення про славетних людей.

1 пара – про М.С. Грушевського.

2 пара – про Б. Хмельницького.

3 пара – про Т.Г. Шевченка.

Слово учителя: А у нашому місті, які є місця шевченківські?

Огляд літератури минулого сторіччя і сучасні книги, енциклопедії.

VI. Осмислення узагальнення і систематизація знань.

Слово учителя: А зараз я хочу показати одну цікаву зустріч – минулого з сучасним.

Театралізація.

– Привіт друже! Хто ти, і чому у тебе такий дивний вигляд?

– Я учень з 19 століття. Мій учитель дяк. Він дуже злий і сердитий. За найменшу провину шмагає нас березовими різками.

– А що це в тебе в руках?

– Це перо. Я ним пишу. А це чорнильниця. Сюди я наливаю чорнило. А це свічка, при ній я готую домашні завдання. Всі свої речі я складаю в торбинку. Сиджу за дерев'яним столом на лаві, збитій з грубих дошок.

– А я - учень 21 століття. Подивись, в якому світлому і затишному класі я навчаюсь. У мене нові яскраві підручники, зручний портфель і чудове шкільне приладдя. А ще маю можливість працювати за комп'ютером.

– Ком... комп... комп'ют... А що воно таке?

– Ходімо зі мною, я тобі покажу!

Підсумкова частина.

Робота за комп'ютером.

– Слово учителя: Ми працюємо з комп'ютерною програмою, яка називається "Поле чудес". Ми розгадували кросворд на папері, а тепер на комп'ютері будемо розгадувати. Починаємо працювати "мишкою", спочатку натискуйте клавіші з буквами, що позначають голосні звуки, а потім приголосні. Так легше і швидше розгадати зашифроване слово. По закінченню програми вас чекає сюрприз.

VII. Повідомлення домашнього завдання.

Переказувати ст.12-13. Учні читають відповідний параграф підручника, яким користуються у школі.

VIII. Підсумок уроку. Рефлексія.

Слово учителя: Треба завжди пам'ятати, що будь яка річ результат праці багатьох людей. А щоб зробити її, треба багато

знати і вміти. Учитель пропонує учням оцінити результати уроку, відповівши на запитання:

- А що ви не знали, а на цьому уроці почули вперше?
- Що ви взяли з уроку і можете використати в житті?
- Який колір урок має?
- Чи досягли ми поставленої мети?

Використані технології

Частина уроку	Технології
I. Вступна частина	"Робота в парах"
II. Основна частина	"Навчаючи – учусь" Розігрування за ролями
III. Підсумкова частина	Робота за комп'ютером

Тема: Природні зони України.

4 клас

План змісту уроку.

1. Що таке природна зона?
2. Природні зони України.
3. План вивчення природних зон України.
4. Робота за комп'ютером.

Хід роботи на уроці.

Вступна частина.

I. Організація початку уроку.

II. Хвилинка календаря. Технологія "Робота в парах".

Вчитель задає завдання кожній парі.

Завдання для I пари учнів:

–знакове повідомлення погоди. (Елементи розвивального навчання, діти виставляють паровози у яких позначено стан неба, напрям вітру, температуру повітря і т.д. за тиждень, що було занесено у них в щоденник спостережень).

Завдання для II пари учнів:

–комп'ютерне забезпечення "Погода". Робота розпочинається з занесенням дати на першу панель, це група робить самостійно. Потім з лівої колонки учні вибирають умовні позначки наприклад, стан неба, малюнок із сонцем – дитина натискає мишкою на малюнок, а у правому боці на другій панелі висвітлюється слово "Ясно". Якщо натиснути на малюнок із хмаринкою – то у правій колонці з'являється слово "Хмарно". А на малюнку з грозою на третій панелі можна прочитати слово "Грозові дощі". І так продовжується робота з календарем природи по різним напрямкам.

Завдання для III пари учнів:

–робота з картою. Учні знайомляться на карті з містами, які знаходяться на (Заході, Сході, Півночі та Півдні), і теж роблять прогноз погоди.

Учитель підводить підсумок: Зміни в неживій природі приводять до змін в живій природі.

Основна частина.

III. Актуалізація чуттєвого досвіду та опорних знань і вмінь учнів.

Технологія "Робота в парах".

Кожна пара отримує на окремих листочках завдання:

1 пара – Відгадування загадок:

Рукава є в мене, рук хоч і не має,

І хоч я не із скла, я як дзеркало світла... (Річка)

2 пара – А що таке річка?

– Як утворюється річка?

– Що таке виток?

– Що таке русло річки або річище?

– Що таке гирло річки?

– Як дізнатися, де знаходиться лівий берег, де знаходиться правий берег?

– Чим корисні річки?

– Всі річки і навіть маленькі струмочки впадають в море, а вже з моря в океан, а всі океани становлять Світовий океан.

3 пара – Що таке джерело?

– Що таке витяг?

– Як називаються малі річечки, які впадають в велику річку?

– Що називається руслом?

– Що називається гирлом?

– Назвіть найбільші річки України.

4 пара – Яка водойма називається озером?

– Назвіть озера, які ви запам'ятали?

– Яку водойму називають морем?

– Чим Чорне море відрізняється від Азовського?

Взаємоперевірка.

IV. Мотивація навчальної діяльності учнів, повідомлення теми і мети і завдань уроку.

Слово учителя: – Сьогодні на уроці ми працюємо над темою "Природні зони України". Що ж таке природна зона? Якщо мандрувати сушею від Північного полюса на південь, то можна спостерігати, що великі ділянки земної поверхні з однаковою природою змінюють одна одну. Такі ділянки землі називають природними зонами. У природній зоні однакова погода впродовж року, подібні ґрунти, рослини і тварини.

У північній півкулі з півночі на південь розташовані такі природні зони: арктичні пустині, тундра, тайга, мішані ліси, степи, пустині.

У горах природні зони змінюються від підніжжя до вершини.

Природні зони України вивчайте за планом, що поданий в книзі.

Технологія "Дослідницька робота в малих групах".

Робота з підручником.

– Прочитайте зміст статті "Природні зони України", що таке природна зона і дайте відповіді на запитання:

- Що таке природна зона?
- Що є однаковим у природній зоні?
- Чим визначається погода природної зони?
- Які зв'язки між неживою і живою природою існують?
- Яка географічна карта допоможе вивчати природні зони України?

– Як треба показувати природні зони на карті?

Практична робота.

– Розгляньмо карту природних зон України. Як позначаються природні зони на карті?

– Порівняйте фізичну карту й карту природних зон. Чим вони різняться?

– Визначте які природні зони є на території України.

Перевірка використання технології "Коло ідей".

V. Сприймання й усвідомлення учнями нового навчального матеріалу.

Технологія "2 – 4 – всі разом" (план вивчення природних зон України). Розповідь учителя з демонстрацією карти природних зон та ілюстрацій усіх природних зон у північній півкулі.

План розповіді:

1. Що таке природна зона?
2. природні зони північної півкулі.
3. Основні ознаки природної зони.
4. Природні зони України.
5. Як працювати з картою природних зон.

Підсумкова частина.

VI. Осмислення, узагальнення і систематизація знань. Гра – подорож.

Слово вчителя: Зараз ви попрацюєте з комп'ютерною програмою "Клімат". Комп'ютерна гра "Клімат" допоможе встановити причини змін пір року. Гра розпочинається з вибору дітьми героїв – хлопчика та дівчинку. Перед початком гри їм

ставиться запитання: "Від чого залежить зміна пір року?" Вибравши комп'ютерних героїв, учні мандрують природними зонами. Гра – подорож складається із двох етапів. Перший – визначення розташування природних зон. Другий – розміщення тварин у зонах проживання.

Учні працюють за комп'ютерами.

VII. Повідомлення домашнього завдання.

Два завдання обов'язкових для всіх, а решта за бажанням:

- намалювати ілюстрацію до даної теми уроку;
- знайти щось цікаве з додаткової літератури про природні зони України;
- за підручником ст.1160123 (чит., переказувати, відпов. на запитання).

VIII. Підсумок уроку.

- Про що йшла мова сьогодні на уроці?
- Що нового ви запам'ятали?
- Покажіть на карті природні зони України.

Використані технології

Частина уроку	Технології
I. Вступна частина	"Робота в парах" Робота з комп'ютером
II. Основна частина	"Робота в парах" "Коло ідей"
III. Підсумкова частина	"2–4–всі разом"

Додаток 2

Тема: «Людина як частина природи. Взаємозв'язок природи і людини. Охорона природи».

Тип уроку: урок узагальнення і систематизації знань.

Форма проведення: урок-гра «Щасливий випадок».

Мета і завдання: узагальнити знання учнів з природознавства 4-го класу; сформувати чітке уявлення про людину як частину природи та її взаємозв'язок з нею; встановити чинники людської діяльності, що впливають на довкілля, та знайти шляхи їх усунення; закріпити правила особистої поведінки в природі; виховувати в учнів бережливе ставлення до природи.

Обладнання: картки із запитаннями, диплом переможця, призи, обладнання для лічильної комісії, повітряні кульки, плакати на природоохоронну тематику.

Попередня підготовка

I. Організаційна частина.

Клас розподіляється на 3 команди: «Повітря», «Вода», «Гірські породи». На уроках трудового навчання або на позаурочній роботі готується командна символіка у вигляді картонних картузів. Наприклад, емблемою команди «Повітря» моя® бути схематичне зображення молекул тих газів, що входять до складу повітря, та їх підписи. Команда «Вода» може зупинитись на формулі води, зображеній на її молекулі, а «Гірські породи» – на малюнках корисних копалин чи рельєфу місцевості. Крім картузів, можна виготовити нагрудну емблему у вигляді геометричних фігур, молекули води тощо із зображенням командної символіки та назви команди.

Кожна команда вибирає капітана самостійно.

Перед початком уроку вибирається лічильна комісія з трьох осіб з кожної команда. З ними проводиться детальний інструктаж щодо оцінювання конкурсів.

Суттєвим моментом уроку-гри є нагородження учасників. Команда, яка виграє гру, нагороджується подарунками (наприклад, зошитами із зображенням тварин чи рослин) та дипломом «Юні природоохоронні», який потім вставляється в рамку і вивішується на почесному місці в кабінеті. Важливо, щоб інші учасники гри теж не залишились поза увагою, їх

нагороджують календариками на природничу тематику чи іншими символічними призами.

II. Теоретична частина.

Учитель інформує учнів про структурні елементи уроку, назву конкурсів і етапи підготовки до них. Команди отримують завдання придумати собі девіз, який у ході підготовки до уроку коригується вчителем.

За декілька днів до останнього заняття кожен учень отримує такі завдання:

1) підібрати малі фольклорні форми (прислів'я, приказки тощо) відповідно до назви своєї команди, зміст яких спрямований на природоохоронну діяльність і які не потребують відповіді, як, наприклад, загадки;

2) опрацювати матеріал останнього параграфу у підручнику, повторити попередні параграфи та звернути особливу увагу на зміст теми, під назвою якої буде виступати команда-суперник;

3) підготувати по два запитання суперникам відповідно до назви своєї команди (чотири запитання від кожної команди). Наприклад, команда «Вода» готує чотири запитання з відповідної теми;

4) повторити матеріал про місце людини у довкіллі, про її відмінність від інших тварин;

5) встановити, яка наука (науки) займається вивченням частини природи, назву якої має команда.

Виконання теоретичної частини обов'язково контролюється та коригується вчителем.

Оформленню класу.

Естетичне оформлення приміщення святкове: повітряні кульки, плакати на природоохоронну тематику.

На дошці записується план проведення уроку-гри.

1 Організаційний момент.

2 Проведення уроку-гри «Щасливий випадок»:

а) конкурс «Всезнайко»;

б) конкурс «Хто більше?» (домашнє завдання);

в) конкурс «Я – тобі, ти – мені»;

г) конкурс «Темна конячка»;

г) конкурс «Далі, далі...».

3. Підбиття підсумків гри.

Для лічильної комісії ставиться окремо стіл, готується папір, ручки, перелік конкурсів із вказаними

Хід уроку

1. Організаційний момент (вступне слово вчителя).

На цьому етапі учитель оголошує тему, мету та завдання уроку, представляє команди, їх капітанів, лічильну комісію. Окремо озвучується завдання лічильної комісії: після кожного конкурсу вона підсумовує бали, а в кінці гри—виводить загальний бал. Команда-переможець отримує приз.

2. Проведення уроку-гри «Щасливий випадок» (2 бали)., Презентація командами своїх девізів та їх обґрунтування.

а) конкурс «Всезнайко» (2 бали за правильну відповідь).

Представники кожної з команд по черзі виймають з мішечка папірці з номером запитання, на яке дають відповідь. При неповній відповіді завдання оцінюється в 1 бал.

Кількість запитань для кожної команди - 2.

1. Чому людина є частиною природи?
2. Що відрізняє людину від інших тварин?
3. Які причини екологічної кризи на Землі?
4. Які чинники впливають на життя організмів?
5. Назвіть чотири види рослин, які погребують охорони.
6. Назвіть чотири види тварин, які потребують охорони.

б) конкурс «Хто більше?» (домашнє завдання).

Кожен член команди називає один з видів малих фольклорних форм, який він підготував заздалегідь. За кожне прислів'я, приказку тощо команда отримує 1 бал

в) конкурс «Я – тобі, ти – мені» (2 бали за правильну відповідь).

Представники кожної з команд ставлять по черзі два запитання суперникам відповідно до назви своєї команди (чотири запитання від кожної команди). Правильна відповідь оцінюється в 2 бали. Неповна – в 1 бал. У разі, коли команда-суперник не дає правильної відповіді на поставлене запитання, на нього відповідає команда, яка його поставила.

Орієнтовні запитання

Команда «Повітря»

1. Що входить до складу повітря?
2. Які властивості повітря?

3. Чи входить повітря до складу одного із середовищ життєв? Як воно називається?

4. Що таке вітер і які причини його виникнення?

5. Які природничі науки (наука) займаються дослідженням повітря?

Команда «Вода»

1. Чому воду називають найпоширенішою речовиною на Землі?

2. Які властивості має вода?

3. Які існують типи водойм та які з них є у нашій місцевості?

4. Яка роль води у природі?

5. Які природничі науки (наука) займаються дослідженням води?

Команда «Гірські породи»

1. Що таке гірські породи?

2. Які існують форми рельєфу?

3. Які чинники впливають на формування рельєфу?

4. Яка різниця між мінералами, корисними копалинами та гірськими породами?

5. Які природничі науки (наука) займаються вивченням гірських порід?

г) конкурс «Темна конячка».

Учитель зачитує інформацію про негативний вплив людини на навколишнє середовище і пропонує дати відповідь на запитання: «Зі збільшенням кількості населення, з розвитком його господарської діяльності зріс і негативний вплив на довкілля – воду, ґрунти, повітря, рослинний і тваринний світ.

На родючих ґрунтах знищено природний рослинний покрив і сформовано новий — з культурних рослин. Людина розорює території з ґрунтами, які легко піддаються руйнуванню водою. Стає багаторазово тисяч великих ідрбшхюда змінили клімат, рослинний і тваринний світ, що існували на суміжних територіях. Внаслідок гірничих розробок перевернуто багато мільярдів кубометрів ґрунту й гірських порід. Часто повітря забруднюють викиди автотранспорту, заводів і фабрик.

Як позбутися негативного впливу людини на природу чи хоча би зменшити його?».

Кожна команда має обговорити варіанти заходів природоохоронної роботи, написати їх на дошці й озвучити. За кожний захід команда отримує 1 бал. Виграє та команда, яка назве більше заходів.

г) конкурс «Даті, далі...» (час – 1 хв, правильна відповідь – 1 бал). Представник кожної команди має дати якомога більше відповідей на запитання, які йому пропонує вчитель.

Команда 1

1. Скільки заповідників є на території України?
2. Чи занесений заєць-русак до Червоної книжки України?
3. Чи правильне таке твердження: «Внаслідок господарської діяльності людини кількість живих організмів в Україні постійно зростає». Чому?
4. Чому людину вважають вінцем природи?

Команда 2

1. Який заповідник на території України є найвідомішим?
2. Чи занесена сон-трава до Червоної книги України?
3. Чи правильне таке твердження: «Тур, тарпан, кулан, сайгак – найпоширеніші тварини на території України». Чому?
4. Яке місце у природі займає людина?

Команда 3

1. Які природоохоронні установи створено в Україні?
2. Чи занесені підсніжник звичайний та зубр до Червоної книги України?
3. Чи правильне таке твердження: «Найважливіші завдання людства – збереження та охорона довкілля». Чому?
4. Як людина взаємодіє з довкіллям?

3. Підбиття підсумків гри.

Оголошення лічильною комісією загальної кількості набраних балів та, відповідно, команди-переможця. Нагородження учасників гри.

Побажання на майбутнє, визначення завдань на літо. Наприклад, втілити в життя правила особистої поведінки в природі та підтвердити їх документально (фото виготовленої власними руками шпаківні, годівниці; фото сімейного відпочинку без розпалювання на землі багаття, без залишеного сміття; фото посаженої рослини, створеної клумби тощо, малюнок побаченої

в природі рослини чи тварини, яка потребує охорони, в її природному середовищі і т. ін.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудничества : кн. для учит. / Ш. А. Амонашвили – К. : „Освіта“, 1991. – 111 с.
2. Аналіз стану комп'ютеризації загальноосвітніх навчальних закладів за 1997–2001 роки / А. М. Гуржій, В. Ю. Биков, В. В. Гапон, М. Я. Плєскач // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2002. – № 4. – С. 3–7.
3. Аніщенко О. В. Сучасні педагогічні технології : курс лекцій / О. В. Аніщенко, Н. І. Яковець ; за заг. ред. Н. І. Яковець. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2005. – 198 с.
4. Апатова Н. В. Информационные технологии в школьном образовании / Н. В. Апатова. – М. : РАО, 1994. – 186 с.
5. Арисава Макото. Что такое компьютер / Арисава Макото. – К. : Вища шк., 1990. – 183 с.
6. Бабаком А. Как это начиналось. О компьютеризации образования в США / А. Бабаком // Міжнародна освіта. – 1996. – № 2. – С. 11.
7. Бабанский Ю. К. Педагогика : [учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов] / Ю. К. Бабанский, Б. А. Слостенин. – М. : Педагогика, 1983. – 608 с.
8. Байбара Т. М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посіб. / Т. М. Байбара ; Міжнар. Фонд „Відродження“, Прогр. „Трансформація гуманітарної освіти в Україні“. – К. : Веселка, 1998. – 334 с.
9. Байбара Т. Н. Я і Україна : [підруч. для 3 кл.] / Т. Н. Байбара, Н. М. Бібік – К. : Форум, 2006. – 176 с.
10. Байбара Т. Н. Я і Україна : [підруч. для 4 кл.] / Т. Н. Байбара, Н. М. Бібік – К. : Форум, 2006. – 176 с.
11. Баракина Т. В. Некоторые методические аспекты ознакомления младших школьников с устройством компьютера / Т. В. Баракина // Информатика и образование. – 2006. – № 2. – С. 65–67.
12. Барановська О. В. Інформаційні методи навчання учнів / О. В. Барановська – К. : Знання, 1999. – 36 с.
13. Белавина И. Психологические последствия

- компьютеризации детской игры / И. Белавина // Информатика и образование. – 1991. – № 3. – С. 91–94.
14. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. — К. : Либідь, 2003.т Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – 2003. – 344 с.
 15. Бібік Н. М. Громадянська освіта / Бібік Н. М. // Почат. шк. – 2001.– № 12. – С. 31–32.
 16. Бібік Н. М. Я і Україна. Віконечко : підруч. для 1 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Н. М. Бібік, Н. С. Коваль. – [2-е вид., доопрац.]. – К. : Генеза, 2007. – 112 с.
 17. Бібік Н. М. Я і Україна. Віконечко : підруч. для 2 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Н. М. Бібік, Н. С. Коваль. – К. : Форум, 2005. – 144 с.
 18. Біда О. А. Методологічні засади підготовки майбутніх учителів до здійснення природознавчої освіти у початковій школі / О. А. Біда. – К. : Наук. світ, 2003. – 152 с.
 19. Біда О. А. Підготовка майбутніх учителів до здійснення природознавчої освіти у початковій школі: теоретико-методичні засади / О. А. Біда.– К. : Наук. світ, 2002. – 322 с.
 20. Бовть О. Б. Комп'ютерні ігри та дитяча агресивність: випадковий взаємозв'язок чи прикра закономірність? / О. Б. Бовть // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 1/2. – С. 110–116.
 21. Богданова І. М. Технології в освіті: теоретико-методологічний аспект : моногр. / І. М. Богданова. – Одеса : „ТЕС“, 1999. – 146 с.
 22. Богданова І. М. Модульний підхід до професійно-педагогічної підготовки вчителя / І. М. Богданова. – О. : Маяк, 1998. – 284 с.
 23. Богданова І. М. Педагогічна інноватика : навч. посіб. / І. М. Богданова. – Одеса : „ТЕС“, 2000. – 148 с.
 24. Бондар В. І. Педагогічне прогнозування як процес формування прогностичних умінь учителя початкової школи / В. І. Бондар, М. С. Севастюк. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000. – 60 с.
 25. Булах І. Є. Комп'ютерна діагностика навчальної успішності / І. Є. Булах. – К. : ЦМК МОЗ України, УДМУ, 1995. – 221 с.
 26. Буняев М. Подготовка учителя – решение проблемы

- информатизации / М. Буняев // Информатика и образование. – 1991. – № 4. – С. 93–95.
27. Велихов Е. П. Новая информационная технология в школе / Е. П. Велихов // Информатика и образование. – 1986. – № 1. – С. 18–22.
28. Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. – К. : Рад. шк., 1976. – 269 с.
29. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л. С. Выготский. – СПб. : Союз, 1997. – 91, [2] с.
30. Гриценко В. И. Информационно-коммуникационные технологии в образовании для всех – в ракурсе проблем общества знаний: ІТЕА – 2006, Ukraine, ІRTC / В. И. Гриценко ; ред. С. П. Чарчян. – К., 2007. – 28 с.
31. Гриценко В. И. Применение информационных технологий в учебной деятельности младших школьников / В. И. Гриценко, А. М. Довгялло. – К. : Наук. думка, 1988. – 310 с.
32. Гунько С. О. Формування системи знань про інформаційні технології у майбутніх вчителів початкових класів: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Гунько Степан Олександрович. – Луцьк, 1998. – 175 с.
33. Давыдов В. В. Теория развивающегося обучения / В. В. Давыдов. – М. : Интор, 1996. – 544 с.
34. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
35. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
36. Зязюн І. А. Гуманістична стратегія теорії і практики навчального процесу / І. А. Зязюн // Рідна шк. – 2000. – № 8. – С. 8–13.
37. Іванісова С. І. Проектна діяльність у початковій школі за допомогою ІКТ / С. І. Іванісова // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2006. – № 1. – С. 43–44.
38. Кивлюк О. П. Деякі психолого-педагогічні питання вивчення інформатики в молодших класах / О. П. Кивлюк // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2000. – № 2. – С. 38–41.
39. Кічук Н. В. Початкове навчання: проблема педагогічного потенціалу інформаційно-комунікативних технологій / Надія Василівна Кічук // Інформаційно-комп'ютерні технології у

- середній і вищій школі. – К.-Ізмаїл, 2004. – 36 с.
40. Кравчук О. В. Використання комп'ютерної програми „Народний одяг українців“ на уроках громадянської освіти з курсу „Я і Україна“ / О. В. Кравчук // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. Пед. науки. – Черкаси, 2005. – Вип. 74. – С. 100–104.
 41. Кравчук О. В. Ефективність підготовки майбутніх учителів до застосування інформаційно-комп'ютерних технологій на уроках природознавства і громадянської освіти / О. В. Кравчук // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. Пед. науки. – Черкаси, 2008. – Вип. 129. – С. 51–55.
 42. Кравчук О. В. Застосування інформаційних технологій на уроках у початковій школі / О. В. Кравчук // Рідна шк. – 2004. – № 1. – С. 44–46.
 43. Кравчук О. В. Застосування комп'ютерних програм з курсу „Я і Україна“ в початковій школі / О. В. Кравчук // Школа. – 2006. – Черв. (№ 6). – С. 3.
 44. Кравчук О. В. Історія розвитку комп'ютеризації в учнів молодшого шкільного віку / О. В. Кравчук // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2003. – № 4. – С. 274–279.
 45. Кравчук О. В. Підготовка майбутнього вчителя до творчого застосування новітніх технологій / О. В. Кравчук // Особистісно-орієнтовані педагогічні технології у початковій освіті : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Тернопіль, 4–5 трав. 2006 р.) / АПН України, Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль : Вид-во Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, 2006. – С. 82–84.
 46. Кравчук О. В. Проблеми формування комп'ютерної грамотності вчителя початкових класів / О. В. Кравчук // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість : зб. матеріалів УІІ Всеукр. наук.-практ. конф. – К., 2004. – Т. 4. – С. 250–252.
 47. Кравчук О. В. Роль комп'ютерної техніки у формуванні творчої особистості вчителя початкових класів / О. В. Кравчук // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2003. – № 6. – С. 114–119.

48. Кравчук О. В. Стан підготовки вчителів до застосування інформаційних технологій у початкових класах / О. В. Кравчук // Наук. вісн. Ізмаїл. держ. гуманіт. ун-ту. – Ізмаїл, 2004. – Спецвип. 16. – С. 142–146.
49. Морзе Н. В. Основи інформаційно-комунікаційних технологій / Н. В. Морзе. – К. : Видавнича група ВНУ, 2006. – С. 336–350.
50. Набока Б. С. Інформатика та інформаційні технології у школі / Б. С. Набока, Є. І. Біденко // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 1998. – № 2. – С. 5–9.
51. Нор К. Підготовка майбутнього учителя початкових класів до використання сучасних освітніх технологій / Нор Катерина // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : наук.-метод. журн. – К., 2003. – Вип. 2. – 251 с.
52. Освітні інноваційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін : зб. наук. пр. / заг. ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Видавництво ЖДУ, 2004. – 261 с.
53. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кітенко, О. М. Любарська [та ін.] ; ред. Олена Миколаївна Пехота. – К. : А.С.К., 2004. – 256 с.
54. Основи нових інформаційних технологій навчання : посіб. для вчит. / Ю. І. Машбиць, О. О. Гокунь, М. І. Жалдак [та ін.]. – К. : ІЗМН, 1997. – 264 с.
55. Роберт И. В. Новые информационные технологии в обучении: дидактические проблемы, перспективы использования / И. В. Роберт // Информатика и образование. – 1991. – № 4. – С. 18–25.
56. Співаковська-Ванденберг Є.О. Використання комп'ютерних технологій у розвитку молодших школярів / Є. О. Співаковська-Ванденберг // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2007. – № 7. – С. 35–40.
57. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищих пед. закл. освіти / М. М. Фіцула. – [2-е вид., випр., доп.]. – К. : „Академія“, 2007. – 559 с.
58. Хантер Б. Мои ученики работают на компьютерах : кн. для учит. / Хантер Б. ; [пер. с англ.]. – М. : Просвещение. 1989. – 224 с.
59. Шакотько В. В. Методика використання ІКТ у початковій школі : навч.-метод. посіб. / В. В. Шакотько. – К. : ТОВ

- Редакція "Комп'ютер", 2008. – 128 с.
60. Шахова К. К. Комп'ютер у початковій школі / К. К. Шахова
// Відкритий урок. – 2003. – № 9/10. – С. 79.